

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 336+336,4+336,46+336,74(575,3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

АЪЗАМОВА ТАХМИНА ТУЙЧИЕВНА

РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ НИЗОМИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ
БОНКӢ ДАР ТОҶИКИСТОНИ МУОСИР

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси
08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

ДУШАНБЕ-2025

Диссертатсия дар кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Рохбари илмӣ:

Шариф Раҳимзода – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, сарҳодими илмии Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Султонов Зубайдулло Султонович - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи (славянии) Россия ва Тоҷикистон

Сайфуров Кароматулло Файзуллоевич - номзади илмҳои иқтисодӣ, и.в. дотсенти кафедраи кори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия рӯзи «21» нояри соли 2025 соати 09⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КОА-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, E-mail: tgfeu@tgfeu.tj) баргузор мегардад.

Бо матни диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмӣ ва сомонаи расмии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (www.tgfeu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «____» _____соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Тоҷикистони тозаистиқлол дар марҳалаи нави рушди иқтимоию иқтисодӣ қарор дошта, ҳамеша барои таъмини суботи ҷомеа пайгири ҷараёнҳои мусбати равандҳои ҷаҳонишавӣ мебошад. Таҷриба нишон медиҳад, ки яке аз падидаҳои печида ва мураккаби ҷаҳонишавӣ, ки аксар маврид рушди ин ё он соҳаро таъмин менамояд, ин рақамикунонии иқтисодиёт ва густариши амалиётҳои виртуалии пардохтӣ ва электронӣ мебошад. Иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар радифи ин низоми бонкӣ як марҳалаи мураккабро бо таъсири ҷанги шаҳрвандӣ аз сар гузаронида, бо шарофати талошҳои пайваста ва ислоҳоти иқтисодӣ ба нтиҷаҳои назаррас ноил гардидааст. Қайд кардан зарур аст, ки новобаста аз он, ки рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамқадами Истиқлолият мебошад, бо тағйиротҳои рушди ба оянда нигаронидашуда пеш меравад ва ин пешравиро ҳамчун ҳадафи устувор ва доманадори худ қарор додааст. Марҳалаҳои рушди бозори қаблии бонкӣ ва бозори муосири хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз як қатор талошҳои роҳбарияти олиии кишвар дар заминаи қабули як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва фармоишҳои дахлдори соҳавӣ тамоили болоравиро касб намуда, марҳала ба марҳала бозори хизматрасониҳои худро васеъ намуд. Қайд кардан зарур аст, ки барои пешрафти ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла соҳаи бонкдорӣ шароит ва имконияти мусоид фароҳам овард то имконияти таъсиррасонии байнисоҳавӣ ба миён оварда шавад.

Ҳоло зарурати гузариш ба иқтисоди рақамӣ рӯз аз рӯз аҳамияти бештарро касб намуда, пеш аз ҳама, дар ин ҷараён бонкҳои тиҷоратӣ ва технологияҳои рақамӣ, ки дар сода намудани амалиётҳои анъанавии низоми бонкӣ муҳим мебошанд, нақши ҳалкунанда доранд. Таҷриба нишон медиҳад, ки бесуботии низоми бонкӣ дар аксар маврид аз ҳисоби қафомонии низоми бонкӣ аз технологияҳои ҳозиразамони иттилоотӣ ва виртуалӣ (маҷозӣ) ба миён меояд. Аз ин лиҳоз гузариш ба шаклҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ талаб менамояд, ки қомилан ғайринақдикунонии амалиётҳо, ҳатто амалиётҳои қарзӣ, гузаштан ба пулҳои рақамӣ ва платформаҳои ба ин монанд, аз зумраи он масъалаҳои бошанд, ки ташкилотҳои қарзӣ ба онҳо пурра гузашта як таҳаввулоти навро дар низоми бонкӣ ба миён оваранд.

Гуфтан зарур аст, ки ҷиҳати иваз намудани шакли анъанавии хизматрасонҳои бонкӣ ки асоси онро амалиёт ё ҳисоббаробаркунонии нақдӣ ташкил медиҳанд барои баромадан аз чунин ҳолати хатарафзо дар шароити ҷаҳонишавӣ ва қомилан аз байн бурдани нобоварии аҳоли нисбати пардохтпазирии бонкҳо, санаи 22 июни соли 2023 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ” таҳти рақами 586 ба тасвиб расид, ки татбиқи амалии он дар қаламрави Тоҷикистон аз 1-уми августи соли 2023

сурат гирифт. Маълум аст, ки тақвияти ғайринақдикунонии амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ боиси рушди минбаъдаи низоми бонкӣ гардида, осебпазирии онро аз аксар хатару таҳдидҳо дар як сатҳи муайян нигоҳ медорад.

Дар баробари тавсиби фармонҳои дахлдор, қабули барномаву стратегияҳои дахлдори соҳавӣ андешидани як қатор тадбирҳои иловагӣ низ муҳим ва зарурӣ мебошанд. Барои ноил гардидан ба ҳадафҳои гузошташуда дар айни замон муайян кардани оянда аз рӯи истифодаи техника ва технологияҳои муосир муҳим ва зарурӣ буда, пешниҳоди шаклҳои нави хизматрасонӣ мувофиқ бо талаботи замон, ташкили инфрасохтори зарурӣ дар ҳама минтақаҳо, ташкили паркҳои технологӣ, тақвияти амалиётҳои вертуалӣ, маҳдудсозии воситаҳои ба пардохтҳои электронӣ таъсиррасонанда ва монанди инҳо муҳим ва зарурӣ мебошад.

Ҳамзамон бо ин, тақвияти амалиётҳои электронӣ ва густариши бамаротиби онҳо дар заминаи фароҳам овардани инфрасохтори зарурии рушд барои таъмини суботи низоми бонкӣ дар шароити имрӯза яке аз масъалаҳои ҳалталаб ва зарурӣ буда, дарёфти роҳҳои рушди он мувофиқи талаби замони муосир мебошад. Илова бар ин, рушди хизматрасониҳои бонкӣ ҳамеша дар маркази диққати сохторҳои дахлдори соҳавӣ ва таҳқиқотчиён қарор дорад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар сатҳи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди хизматрасониҳои бонкӣ ва ба ҳам мувофиқ намудани амалиёту хизматрасониҳо, ки бо фановариҳои замони муосир алоқаманд мебошад, ҳамчун масъалаи муҳиму зарурӣ ва падидаи наву муҳим дар маркази диққати сохторҳои дахлдор, махсусан олимону коршиносон қарор гирифта, торафт аҳамияти бештар пайдо менамояд. Зарурати таҳқиқи ин тамоюл дар маркази диққати олимону коршиносони дохилию хориҷии соҳаи иқтисод қарор гирифта, дар асарҳои олимони хориҷии зерин аҳамияти бештар пайдо намудааст: Ч.М. Кейнс, Г.Н. Мэнкю, К.Р. Макконелл, У. Шарп, Й. Шумпетер, П. Самуэлсон, Л. Мизес, Ч. Кларк, М. Портер, Сакнко В.И., Заернюк, В.М., Татаркулова, Р.А. ва ғ.

Бо шарофати соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тақвияти бомароми самтҳои фаъолияти бонкӣ ва хизматрасониҳои босифат ба аҳоли ва дигар субъектҳои иқтисодӣ ин масъала низ дар маркази диққати олимони ва пайравони онҳо мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Аз ҷумла Т.Н. Назаров, Ш. Раҳимзода, З.А. Раҳимов, Ҳикматов У.С, Ш.Қ. Хайрзода, Р.Б. Бердиев, Б.М. Шарифзода, Б.М. Чураев, Ч.К. Нуралиев, Р.К. Раҷабов, Н. Ақобирзода, М. Содиқова, П.Р. Пирзода, С.А. Қурбонова, М. Қличова, Р. Ғаниев, М. Дембеғиев, Ғ.Ғаюров, С.Ч. Махшулов, Б.Б. Хоҷаев ва дигарон дар ин самт таҳлилҳои амиқи таркибӣ ва сатҳӣ гузаронида, натиҷаи онро дар маҷаллаҳои сатҳӣ гуногун интишор намудаанд. Ҳамзамон бо ин тақмили дигар шаклҳои инноватсионие, ки баъд аз солҳои 2021-2022 дар самти барномаҳо ва воситаҳои нави инноватсионии ба вуҷуд омадаанд,

ҳануз таҳқиқ нашудаанд, ки мо дар ин самт корбарӣ ва таҳқиқот анҷом додаем.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти илмӣ анҷомгардодаи мо хусусияти меҳварӣ дошта, он дар таносуб бо як қатор барномаву стратегияҳои муайяни соҳавӣ омода ва пешниҳод гардидааст, ки он асосан ба меъёрҳо ва талаботи ҳукумати электронӣ, тақвият ва рушди минбаъдаи ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ, рушди инфрасохтори низоми пардохтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди инфрасохтори бозори қортҳои пардохти бонкӣ, рушди низоми пардохтӣ ба истифодаи пулҳои электронӣ, татбиқи супоришҳо аз Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ” аз 22 июни соли 2023, таҳти рақами 586, Стратегияи миллии фарогирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июли соли 2022, №314, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 - 2025 пешбинӣ шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот омӯзиш ва пешниҳоди такмили низоми хизматрасониҳои муосири бонкӣ мувофиқ бо талаботи мизоҷон дар заминаи татбиқи шаклҳои гуногуни инноватсияҳои бонкӣ, комилан истифодаи технологияҳои ҳушманди муосири электронӣ марбут ба институтҳои бонкӣ, чараёнҳои иттилоотӣ, дастгоҳҳои ҳушманд, зеҳни сунӣ ва дигар воситаҳо, ки дар татбиқи иқтисодиёти рақамӣ нақши асосӣ доранд, иборат мебошад. Илова бар ин, роҳҳои дар амал истифодабарии самараноки онҳо барои таъмини суботи низоми бонкӣ ва беҳатарии онҳо муосидат менамояд мақсадҳои асосии таҳқиқоти мо мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқоти диссертатсионии худ барои арзёбии дурусти мавзӯи интихобшуда ва фарогирии паҳлуҳои таҳқиқот дар алоқамандӣ бо дигар ҷанбаҳои анҷомшуда, ки қабл аз муаллиф баъзе масъалаҳои ба ин мавзӯ дахлдоштаро таҳқиқ намудаанд муаллиф дар назди худ иҷрои вазифаҳои зеринро қарор додааст:

- асосҳои назариявии арзёбии бавучудоии шаклҳои гуногуни хизматрасониҳои электронӣ дар фазои маҷозӣ боназардошти татбиқи истифодаи васеи таҷрибаи дохилию хориҷӣ дар самти хизматрасониҳои муосири бонкӣ бояд коркард гарданд;

- мушаххаснамоии равандҳои ҳамвобастагии низоми хизматрасониҳои бонкӣ бо техникаву технологияҳои дорои хосиятҳои инноватсионидошта дар шароити зарурияти ҷиддии гузаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин чараён ва ошкорнамоии воситаҳои нави электронӣ ва барномаҳои нави технологӣ бо истифода аз дастгоҳҳои ҳушманд ва дорои зеҳни сунӣ пешниҳод гардидаанд;

- коркарди механизм ва воситаҳои асосии рушди хизматрасониҳои бонкӣ ва фароҳам овардани шароит барои дастрасии аҳоли ба амалиёт ва хизматрасониҳои электронӣ, ҳамчунин бартариятҳои бозори хизматрасониҳои анъанавӣ ва бозори муосири хизматрасониҳои электронии бонкӣ дар шакли нақша ва пешниҳод коркард гардидаанд;

- бозори хизматрасониҳои қарзию пасандозӣ дар сатҳи низоми бонкӣ ва роҳҳои рушд тавассути ғайринақдикунонӣ ва роҳҳои амалии гузариш ба низоми нави рақамикунонии иқтисодӣ мамлакат тавассути рушди хизматрасониҳои электронӣ бо ёрии дастгоҳҳои ҳушманд ва зеҳни сунъӣ муайяну пешниҳод шудаанд.

Объекти таҳқиқотро низоми хизматрасониҳои муосири бонкӣ ва дигар дастгоҳҳои электронии ҳушманд ва дорои зеҳни сунъӣ дар бозори хизматрасониҳои муосири бонкии Тоҷикистон бо назардошти талаботҳои ғайринақдикунонии пурраи амалиётҳо ташкил медиҳад.

Мавзуи таҳқиқотро маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ, аз ҷумла молиявӣ ва пулию қарзӣ, ки дар муҳити инноватсионӣ тавассути воситаҳо ва дастгоҳҳои электронии пардохт будони иштироки пули нақд ва ё амалиётҳои нақдӣ анҷом дода мешаванд ташкил медиҳад. Ҳамзамон бо ин масъалаҳои муҳимтарини рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо ворид кардани тағйиротҳои сохторӣ ва фароҳам овардани инфрасохтори зарурӣ ҷиҳати рушди хизматрасониҳои электронии фарохмаҷрои бонкӣ мавзуи таҳқиқоти мост, ки тақвияти он дар доираи бозори муосири хизматрасониҳои бонкӣ имконпазир мебошад.

Фарзияи таҳқиқоти диссертатсиониро ҷараёнҳои печидаи раванди ҷаҳонишавӣ, ки асоси онро рақамикунонии иқтисодӣ дар заминаи технологияҳои ҳозиразамони иттилоотӣ иртиботӣ, ташкил медиҳад ва дар сурати гузариши дуруст ба ин ҷараёнҳо метавон чунин натиҷаҳо ба даст овард:

- дар муддати 4-5 соли охир аз байн бурдани безътимодӣ ба низоми бонкӣ ва бо ин роҳ дар сатҳи 25-30% зиёд намудани захираҳои пулии бонкҳо;

- ҳангоми гузаштан ба низомҳои нав ва пешрафтаи хизматрасониҳои электронии ба технологияҳои ҳушманд хос, ба ҳисоби миёна дар як сол то 10-15% ҳисоббаробаркунонии ғайринақдӣ дар маҷмуи умумии ҳисоббаробаркунониро афзоиш ёфта дар муддати 5-10 соли охир ин меёр ба ҳадди максималӣ баробар мегардад;

- таъмини амнияти молиявӣ иҷтимоии аҳоли ва дигар субъектҳои хоҷагидорӣ, ки ба анҷоми амалиётҳои молиявӣ машғул мебошанд.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсионии моро як зумра асару коркардҳои илмӣ олимони дохилию хориҷӣ, ҳамчунин пешниҳодҳои кормандони соҳавӣ ва стратегияву барномаҳои дахлдори соҳавӣ ташкил намуда он ба таҳқиқу баррасии ҳалли масъалаҳои назариявӣ, методӣ ва амалӣ вобаста ба рушди инноватсионии низоми хизматрасониҳои бонкӣ дар Тоҷикистони муосир бо тақвияти ҳисоббаробаркунониро ва пардохтҳои

электронӣ, ташкили замиабарномаҳои ёрирасони бонкӣ ва дигар дастгоҳҳои ҳушманд ва зарурияти онҳо дар тақвияти ин масъала равона шудааст.

ичрои таҳқиқот усулҳои таҳлили маҷмӯӣ ва диалектикӣ, ки усулҳои иқтисодӣ-риёзӣ, таҳлили муқоисавӣ, усули баҳодиҳии экспертӣ, пешгӯӣ, усулҳои индуксия ва дедуксия истифода шудаанд.

Сарчашмаи маълумот. Таҳқиқоти илмӣ мо дар таъба сарчашмаҳои расмӣ оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қисман маълумотҳои назариявӣ хориҷӣ, маълумоти расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон, бюллетени омори бонкӣ, ҳисоботҳои солонаи бонкҳо, омори солонаи Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷалаи Бонки миллии Тоҷикистон “Бонкдорӣ тараққиёт, ҷаҳонишавӣ” ва дигар асарҳои олимони дохилию хориҷӣ ва сомонҳои интернетӣ иҷро гардидааст.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсияи илмӣ аз тарафи унвончӯ дар кафедраи молияи ДДМИТ солҳои 2018-2024 иҷро шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот. Ҳамаи он тамоюлҳое, ки дар сатҳи муносибатҳои бонкӣ, ҷараёнҳои пулӣ, ҳаракат ва интиқоли маълумотҳои молиявӣ, таъмини беҳатарии амалиётҳо, амнияти низоми бонкӣ ва таъмини рушди устувори он, ки бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ асос ёфтаанд ва имконпазир будани истифода ва рушди минбаъдаи онҳо дар диссертатсияи мо баррасӣ гардидааст навгонии илмӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, бо мақсади асосноккунии натиҷаҳои таҳқиқот навгонҳои зерини илмӣ пешниҳод гардидаанд;

1. Ҷанбаҳои назариявӣ хизматрасониҳои бонкӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шуда, дар он равандҳои методии баҳодиҳии навоариҳои электронӣ ва инноватсияҳои бонкӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, як қатор мушаххасоти илмӣ, ки қабл аз мо наздик ба ин масъала ҳимоя кардаанд муайян гардид. Илова бар ин барои татбиқи амалии хизматрасониҳои муосири бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба муваффақиятҳои рушди бозори хизматрасониҳои электронии бонкӣ ва амалиётҳои электронии бидуни пули нақд, ки меҳвари асосии таҳқиқоти илмиро ташкил медиҳад, ҳамчун натиҷаи қаблӣ таҳқиқи масъалаи мазкур мебошад.

2. Вобаста ба тағйиротҳои сохторӣ, иттилоотӣ, техникӣ ва технологӣ дар баробари бозори анъанавӣ бонкӣ ошкор намудани бозори нави электронии бонкӣ, ки тамоми хизматрасониҳо ба таври маҷозӣ бидуни таъсири омилҳои субъективӣ анҷом меёбанд навгонии илмӣ мо мебошад. Ҳамчунин вобаста ба талаботҳои замони муосир дар марҳалаи рақамикунории иқтисодиёт модел ва форматҳои нави рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо дарназардошти афзалият, мушкilot ва дурнамои он таҳия гардида, имкониятҳои рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо иловаи пешниҳоди хизматрасониҳои нав ва технологияҳои нави дорои зеҳни сунъӣ ва хотираи ҳушманд пешниҳод гардидааст. Ҳамчунин

дар модел фарқи бозори анъанавии бонкӣ ва бозори хизматрасониҳои муосири бонкӣ бо бартарӣ ва мушкилотҳои ҷойдошта муайян ва пешниҳод гардидааст, ки дар оянда метавонад як қатор имкониятҳои навро барои баромадан ба як бозори пешрафта ба вуҷуд оварад.

3. Коркарди амсилаҳои асосии татбиқи шаклҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ бо роҳи фароҳам овардани инфрасохтори зарурии пардохтӣ дар минтақаҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳи ба даст овардани эътимоди аҳоли. Ғайр аз ин таҳлили ҳолати қаблӣ ва муосири рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо имкониятҳои даврии ташаккул ва рушди қортҳои бонкӣ арзёбӣ гардидааст. Дар самти омӯзиши омилҳои асосии таъсиррасон ба бозори қортҳои бонкӣ, ки дар солҳои 2010-2015 як қатор мушкилотҳоро дар азбайнравии бонкҳои низомсоз ба миён оварда буд, таҳлилҳои амиқ ва ҳадафманд карда шуд бо ҳамин роҳ дар шароити бамаротиб баланд гардидани хавфҳои киберия технологӣ, ки онҳо бо низомҳои муосири хизматрасониҳои бонкӣ дар самти воситаҳои ҳозиразамони пардохтӣ алоқаманд мебошанд масъалаи таъмини амнияти воситаҳои пулие, дар шакли нави хизматрасонӣ истифода мешаванд баррасӣ гардидааст. Az ин хотир, дар таҳқиқоти илмӣ масъалаи паст кардани шиддати хавфҳои, ки дар заминаи истифодаи техникаву технологияҳои муосир (қортҳои бонкӣ, замимабарномаҳои бонкӣ, ҳамёнҳои электронӣ) ба вуҷуд меоянд таҳқиқ шуда, шаклҳои нави хизматрасониҳои виртуалӣ, ки ба воситаи изҳои ангишт ё рушноӣ чашм истифода мешаванд пешниҳод намудем, ки дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурӣ ва қулай мебошад.

4. Такмили механизмҳои тақвияти амалиётҳои пасандозиро қарзӣ дар шакли сифатан нав баррасӣ ва пешниҳод гардида рушди минбаъдаи он равандҳои ғайринақдикунонии амалиётҳои мазкурро дар бар мегирад. Ҳамзамон бо ин дар шароити баланд гардидани талабот ба амалиёту хизматрасониҳои бонкӣ ва шиддат гирифтани хавфҳои бонкӣ, қабули амонату пасандозҳо ва қарзҳои ба тариқи ғайринақдӣ тавассути дастгоҳҳои ҳушманди электронӣ коркарду пешниҳод гардидааст. Ҳамзамон бо ин рушди минбаъдаи хизматрасониҳои мазкур дар доираи воситаҳои электронӣ ва замимабарномаҳои бонкӣ бо усулҳои самаранок ва беҳатар тақвият дода шуда дар заминаи рақамикунонии иқтисодиёт ва гузаштан ба низоми нави хизматрасониҳои электронии бонкӣ дар марҳалаи аввал хизматрасониҳои бонкӣ гурӯҳбандӣ карда шуда, дар заминаи ин таҳияи модели афзалиятҳо ва бартариятҳои бозори қаблии бонкӣ ва бозори муосири хизматрасониҳои электронии бонкӣ ва дигар амалиётҳои қаблӣ дар шакли ғайринақдӣ коркард ва пешниҳод гардидаанд, ки инҳо метавонанд ҳамчун натиҷа дар арзёбии дурусти хизматрасониҳои муосири бонкӣ мусоидати ҳаматарафа намоянд. Ғайр аз ин, унсурҳои асосии сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва дараҷаи рақобатнокии бонкӣ дар доираи ин масъалаҳо мушаххас ва арзёбӣ гардидааст.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

Дар таҳқиқоти илмӣ бо дарназардошти амалкардҳои таҳлилӣ дар самти баррасӣ ва таҳлили мавзӯ ҷамчун натиҷаҳои муаллиф нуқтаҳои зерин навгониҳои илмӣ диссертасияи моро ташкил медиҳанд:

- ҷанбаҳои назариявӣ-методӣ ва амалии хизматрасониҳои электронии бонкӣ ва бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо зарурати иқтисодӣ ва манфиатҳои дутарафаи субъективӣ ошкор гардаанд;

- роҳҳои ҷорӣ намудани техникаву технологияҳои муосир ва истифодаи самараноки онҳо таҳлилу баррасӣ гардида, роҳҳои рушди хизматрасониҳои нави бонкӣ ва шаклҳои муосири истифодаи воситаҳои электронӣ ва замимабарномаҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ бо бартарияту мушкilotҳо коркард ва пешниҳод гардидаанд;

- роҳҳои фароҳам овардани инфрасохтори зарурӣ дар минтақаҳои алоҳидаи Тоҷикистон баррасӣ ва роҳҳои татбиқи онҳо пешниҳод гардида, зарурияти истифодаи босуръати технологияҳои ҳозиразамони пардохтӣ ва роҳҳои таъмини бехатарии амалиётҳои электронӣ бо дарназардошти истифодаи воситаҳои электронӣ муайян ва пешниҳод гардидаанд;

- бозори хизматрасониҳои қарзӣ пасандозӣ таҳлил ва баррасӣ гардида роҳҳои ғайринақдикунонӣ, таъсири фарогирии молиявӣ ба ин самт коркарду пешниҳод гардида, иловатан дарёфти роҳҳои нави рақамикунонии иқтисодиёт тавассути технологияҳои ҳозиразамон нигаронидашуда бо роҳи хизматрасониҳои маҷозӣ ва пардохтҳои электронӣ гурӯҳбандӣ гардида, бартарият ва афзалиятҳои бозорҳои хизматрасонии қаблӣ ва электронии бонкӣ муайян ва ошкор гардида мушаххасоти он пешниҳод гардидааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он аст, ки равандҳои назариявӣ ва методии амалиётҳои рақамии бонкӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёти миллӣ ҷамчун омили рушди низоми бонкӣ арзёбӣ ва пешниҳод шудааст. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он ифода мегардад, ки натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд барои такмили заминаи меъёрию ҳуқуқии амалиётҳои рақамии бонкӣ ҷамчун омили мусоидаткунанда ба рушди иқтисодиёти рақамӣ, танзим, назорат ва такмили минбаъдаи он бо мақсади рушди устувори низоми бонкӣ, паст намудани сатҳи иқтисодиёти ғайрирасмӣ ва шаффофияти амалиётҳои молиявӣ, аз тарафи мақомоти дахлдори давлатӣ истифода бурда шаванд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо дар шароити имрӯза ба он асос меёбад, ки ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҷамчун алтернативаи нави муфид бо иҷрои амалкардҳои технологӣ дар гузаронидани таҷрибаҳо, коркарди дуруст ва дақиқии маълумот, вобаста ба баррасӣ ва ошкорсозии масъала, дараҷа ва сатҳи басандагии маводҳои таҳқиқшуда, дарёфт ва коркарди омории натиҷаҳои илмӣ нашршуда ва суҳанронҳои унвонҷӯ доир ба мавзуи илмӣ тасдиқи эътимоднокии натиҷаҳо мебошанд. Хулоса ва тавсияҳо хоси шароити муосири рушди

инноватсионии хизматрасониҳои бонкӣ дар заминаи техникаву технологияи муосир мебошад, ки дар шакли мукамал манзур карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи таҳқиқоти илмӣ мо ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.07.-Молия, муомилоти пулӣ ва қарз мувофиқат мекунад: 8.4. Механизми гардиши пули нақдӣ ва ғайринақдӣ, 8.8. Ташкили низоми самараноки пардохтӣ ва афзорҳои ҳаллу фасли бӯҳрони пардохтӣ, 10.1. Ташаккули низоми бонкӣ ва инфрасохтори он дар шароити иқтисоди бозорӣ, 10.10. Инноватсияҳои молиявӣ дар баҳши бонкӣ, 10.15. Коркарди амсилаҳои муайян кардани нархҳо ва арзиши аслии хизматрасониҳо ва амалиёти бонкӣ, 10.22. Маҳсулоти нави бонкӣ: намудҳо, технологияи ташкил, тарзҳои татбиқ, 11.8. Таҳқиқи таъсири танзими пулию қарзӣ ба равандҳои инноватсионӣ ва сармоягузорӣ дар иқтисодиёт.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Дар арзёбӣ ва занҷираи баррасии мавзуи таҳқиқот ҳамчун натиҷаи қаблӣ ва ниҳой як қатор марҳилаҳои зарурӣ ва асоснок ба монандӣ: баррасӣ ва таҳияи мавзуи илмӣ, самтҳо ва механизмҳои асосноккунии илмӣ ва методӣ, баҳодиҳӣ ва асосноккунии муҳрам будани мавзуи илмӣ, мушаххасозӣ ва ошкорнамоии вазифаҳои гузошташуда, ҳамчунин амалкардҳои муаллифӣ дар самти иштироки бевоситаи муаллиф дар чорабиниву конфронҳои илмӣ саҳм ва ҳиссаи муаллифро ташкил медиҳанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ, ки ҳамчун асос барои исботи масъалаҳои баррасигардида мебошанд, ҳамчун натиҷа ва амалкардҳои қаблӣ дар семинару мизҳои мудаввар ва конференсияҳои илмӣ дар сатҳи дохилӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ бо баромадҳои муаллифӣ асосан дар давоми слҳои 2020-2024 мавриди баррасӣ қарор гирифта пешниҳод шудаанд. Ҳамзамон бо ин бояд гуфт, ки дар омодакунии диссертатсия тавсияҳои методӣ ва амалиро дар ҷараёни таълими толибилмони макотиби олии кишвар ва семинармашваратҳои соҳавӣ бо кормандони соҳаи бонкӣ аз ҷанҷаҳои инноватсия дар бонкҳо, навоариҳои электронӣ дар бонк ва муносибатҳои мукотибавии байнибонкӣ дар ДДМИТ ва дигар макотиби олии кишвар истифода намудан имконпазир мебошад.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Аз ҷониби унвонҷӯ вобаста ба мавзуи илмӣ 15 мақолаи илмӣ дар рӯзномаву маҷаллаҳои сатҳи гуногун аз он ҷумла, 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшаванда бо талаботҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия ва 9 мақола дар рӯзномаву маҷаллаҳои дигар нашр намудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсияи илмӣ мо аз муқаддима, феҳристи ихтисорҳои истифодашуда, се боб, нӯҳ параграф, хулоса, 9 расм, 12 ҷадвал, 14 диаграмма ва рӯйхати адабиёти

истифодашуда, ки онҳо аз 151 номгӯй иборат мебошанд, иборат буда, дар ҳаҷми 174 саҳифа таҳия шудааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия ҷанбаҳои назариявии асосноккунии назариявӣ ва амалии мубрамияти мавзуи таҳқиқот бо таҳлилу баррасиҳои мукамал асоснок карда шуда, саҳеҳӣ ва андозаи баррасии объекту мавзуи таҳқиқот аз тарафи муаллиф дар вазифаҳои таҳқиқот, объект ва мавзуи таҳқиқот, навгониҳои илмӣ, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва муқаррароту хулосаҳои илман асоснок дар диссертатсия оварда шудаанд.

Дар боби якуми диссертатсия – “Асосҳои назариявӣ ва методологии хизматрасониҳои бонкӣ дар иқтисодиёти муосир, назария ва хусусиятҳои хизматрасониҳои бонкӣ дар низоми иқтисодӣ, асосҳои ташаккули равандҳои инноватсионӣ дар самти хизматрасониҳои бонкӣ вобаста ба талаботҳои бозор, таҷрибаи хориҷии бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва истифодаи имкониятҳои он дар низоми бонкии кишвар таҳлил шудааст.

Дар баҳши бонкӣ тағйиротҳои солҳои охир ҳамчун раванди зудмутобиқшаванда бавучуд омада, бонкҳоро водор ба як таҳаввулотӣ бузурги фановариҳои замони муосир намуданд. Ҳамзамон бо ин таҳаввулотҳои, ки дар заминаи техникаю технологияи муосир дар солҳои охир ба вучуд омаданд, бори дигар собит намуданд, ки иқтисодиёти ҷаҳон дар як марҳалаи тезутунди тазодҳои глобалӣ қарор дорад ва ба ташкили заминаҳои инноватсионӣ мувофиқ шудан кори асосии баҳши институтсионалӣ, махсусан низоми бонкӣ ва дигар сохторҳои молиявӣ қарзӣ мебошад. Вобаста ба ин қайд кардан зарур аст, ки асоси таҳаввулотҳои бонкиро дар 10 солаи охир хизматрасониҳои маҷозӣ ва бидуни пули нақд ташкил медиҳад, ки ин масъала диққати олимони ва мутахассисони соҳаро ба худ ҷалб намудааст. Аз ин лиҳоз дар баррасии муҳити инноватсионии бонкҳо тафсири хизматрасониҳои муосир низ муҳим ва зарурӣ мебошанд. Ба андешаи мо, дар сатҳи зарурӣ тафсири хизматрасониҳои бонкӣ аз нуқтаи назари як қатор омилҳои бонкие, ки тавассути технологияи ҳозиразамон ва таъсири омилҳои субъективӣ пешниҳод шудаанд дар ҷадвали 1. нишон дода шудааст.

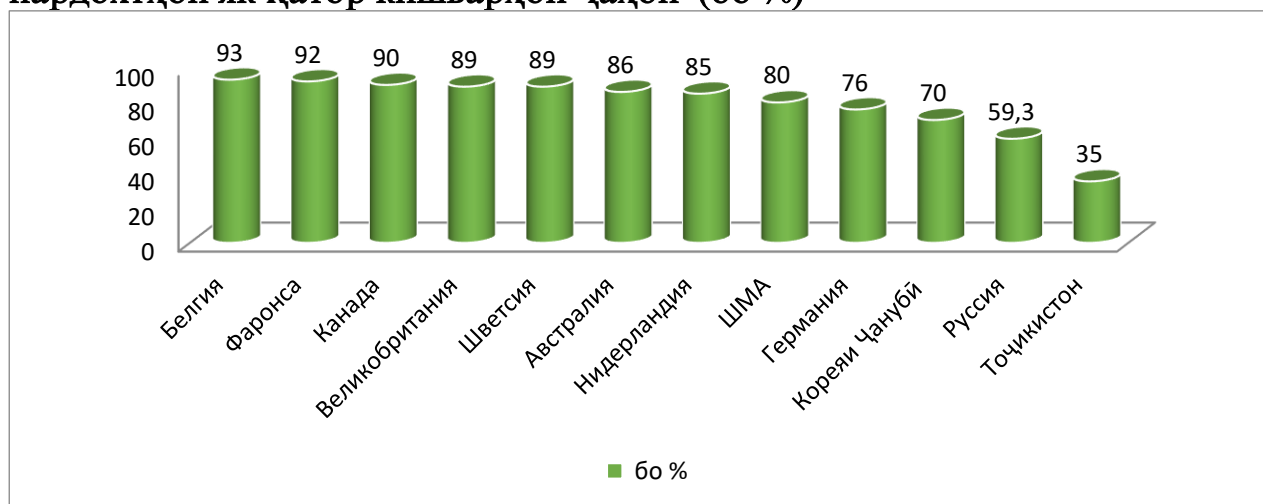
Чадвали 1. Тасниф ва гурӯҳбандии хизматрасониҳои бонкӣ вобаста ба талаботҳои замони муосир

ТАҲСИРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ	ИСТИФОДАИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ
Вобаста ба инфрасохтори зарурии бонкӣ	Хизматрасонӣ тавассути интернет ва алоқаи мобилӣ Хизматрасонӣ тавассути терминал ва постерминалҳо
Вобаста ба имкониятҳои мавҷудаи низоми бонкӣ	Хизматрасониҳои маҳдуд Хизматрасониҳои васеъ
Вобаста ба таъсири омилҳои дар ихтиёри бонк буда	Тавассути омилҳои субъективӣ Тавассути техника ва технология
Вобаста ба шакли амалиёт	Ба таври нақдӣ Ба таври ғайринақдӣ
Аз рӯи субъектҳои истифодабарандаи хизматрасонӣ	Хизматрасонӣ ба шахсони ҳуқуқӣ Хизматрасонӣ ба шахсони воқеӣ

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Гуногунрангии баҳоидиҳии хизматрасониҳои бонкӣ моро ба он водор менамояд, ки ба таҳқиқи амиқи олимону коршиносон така намуда мушаххасоти асосии масъаларо ошкор намоем. Қайд кардан зарур аст, ки дар сатҳи низоми бонкӣ ташкили муҳити инноватсионӣ яке аз механизмҳои асосии рушди низоми бонкӣ дар сатҳи иқтисодиёти мамлакат ба ҳисоб рафта, тавассути он амалиёт ва хизматрасониҳо ба талаботи ҷомеа мувофиқ карда мешавад. Аз ин бармеояд, ки дар шароити имрӯза бе муҳити инноватсионӣ фаъолият намудани бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ аз имкон берун мебошад. Гузаштан аз як низоми мураккаб ва хавфноки бонкӣ ба низоми дигаре, ки дар заминаи техникаю технологияҳои муосир амалӣ мегардад аз як давлати пешрафта, ки ҳамкориҳои ӯ бо дигар кишварҳо васеъ аст оғоз гардида боиси он мегардад, ки бо мурури замон дигар кишварҳо низ ба ин низом тадриҷан мегузаранд. Яке аз маъмултарин хизматрасонии сатҳи бонкӣ дар шароити имрӯза амалиёти ҳисоббаробаркунӣ ва пардохтӣ мебошад, ки дар шакл ва сатҳи сифатан нав иҷро мегардад ва он боиси тағйиротҳои миқдорӣ ва сифатӣ дар самти муваффақиятҳои бонкӣ мегардад. Гуфтан зарур аст, ки дар ин масъала ҳастанд кишварҳое, ки муваффақияти беназир доранд ва онро мо дар низоми бонкии худ вобаста ба дастовардҳо ва имкониятҳои мавҷудаи миллии худ ба таври алоҳида истифода менамоем. Вобаста ба ин, рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва ҳиссаи ҳисоббаробаркунҳои ғайринақдӣ дар як қатор давлатҳои гуногун мавриди таҳлил қарор дода шудааст (диаграммаи 1).

Диаграммаи 1. Ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳои як қатор кишварҳои ҷаҳон (бо %)

Сарчашма: [1]

Гуфтан мумкин аст, ки вобаста ба талаботу имкониятҳои мавҷуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, ки бо мурури замон вобаста ба имконияту иқтидор на аз амалкардҳои таҷрибаи муваффақи хориҷӣ балки аз воситаҳо ва барномаҳои дорои хусусияти инноватсионидошта васеъ истифода намоем. Барои истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар муҳити васеи инноватсионӣ, моро зарур аст, ки бо мурури замон аз воситаҳое, ки хосияти инноватсионӣ доранд ба таври васеъ истифода намоем.

Ҳамзамон бо ин вобаста ба иқтидор ва имкониятҳои истифодаи воситаҳои инноватсионии пардохтӣ ва рушди бомароми онҳо дар сатҳи давлатҳои муваффақ дар ин самт чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки дар айни замон Ҷумҳурии Тоҷикистон аз воситаҳо ва барномаҳои дорои хусусияти инноватсионидошта васеъ истифода намоёнд. Зеро барои истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар муҳити васеи инноватсионӣ, мо чунин имкониятҳоро надорем. Барои ин беҳтар аст, ки бо мурури замон танҳо воситаҳое, ки хосияти инноватсионӣ доранд аз онҳо ба таври васеъ истифода намоем.

Вобаста ба ҳамаи ин қайд кардан зарур аст, ки истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар самти рушди хизматрасониҳои бонкӣ ва бозори хизматрасониҳо аз фароҳам овардани як қатор имконияти инфрасохтори зарурӣ вобастагии зиёд дошта, тақия намудан ба татбиқи ин раванд шартӣ асосӣ мебошад. Дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати рушди хизматрасонҳои бонкӣ андешидани чораҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад:

1. Таҳияи стратегияи амалӣ намудани таҷрибаи давлатҳои муваффақи хориҷӣ дар самти рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва фароҳам овардани шароит барои рушди онҳо;

2. Фароҳам овардани шароит ҷиҳати тақвияти рақобати байнибонкӣ ва бо ин роҳ ташаккули хизматрасониҳои нави виртуалӣ ва марҳала ба марҳала ворид кардани техникаву технологияҳои пешқадами хориҷӣ, ки ба шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ мебошанд;

3. Дар асоси қонунгузори миллӣ вобаста ба марҳалаҳои муайян ҷорӣ намудани маҳдудиятҳои нақдӣ ва тақвияти амалиётҳои ғайринақдӣ бо усулҳои инноватсионӣ ва технологияҳои дорои чунин хусусият;

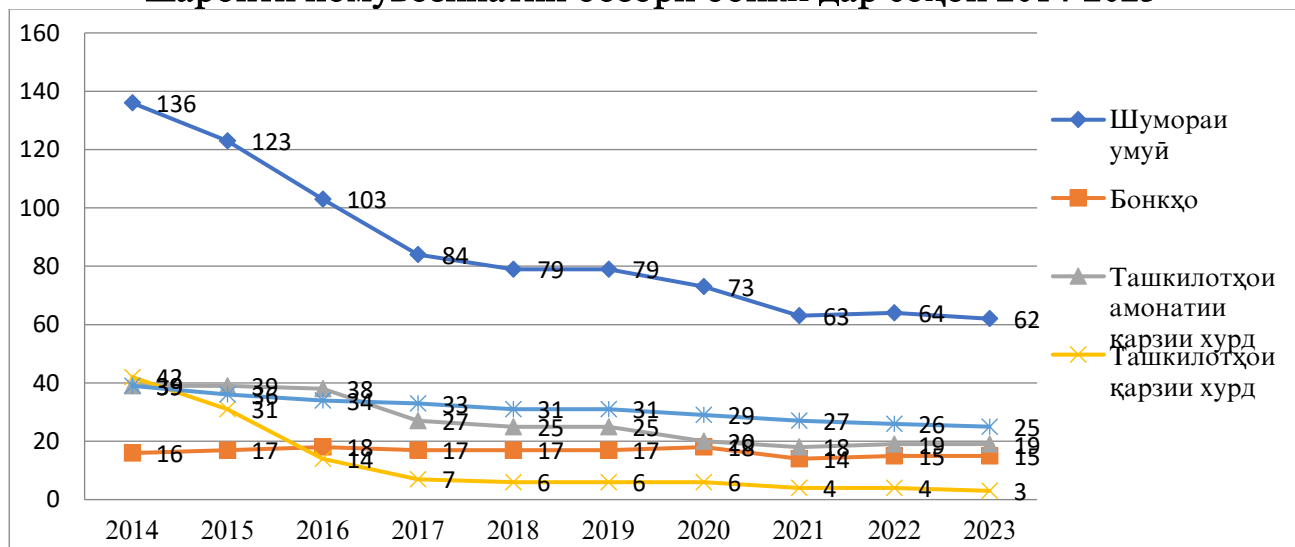
4. Тақвияти рушди робитаҳои байнисоҳавӣ ва байнифардӣ бо роҳи ҷалби таваҷҷуҳи мизоҷон оид ба ташкили муҳити тавлиди шаклҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ;

5. Таъмини эътимоди истифодабарандагони хизматрасониҳои бонкӣ дар ҳолатҳои зарурӣ бо роҳи фароҳам овардани инфрасохтори зарурӣ дар тамоми минтақаҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар боби дуҷуми диссертатсия - “Такмил ва арзёбии низоми хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳлили динамика ва натиҷабахшии хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бартарӣ ва мушкилотҳои низоми муосири хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити имрӯза, таҳлили бозори хизматрасониҳои қарзӣ амонатӣ ва баҳодиҳии ҳолати фарогирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифта дар ин боб ҷанбаҳои таҳлилии масъалаи мазкур мукаммалан инъикос ёфтаанд.

Таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2008 - баъди буҳрони молиявии ҷаҳонӣ собит намуд, ки тақвияти сусти ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ, рушди номутаносиби бозори хизматрасониҳои виртуалии бонкӣ ва ишғоли бетаамули бозори қортҳои бонкӣ бидуни дарназар гирифтани талаботҳои аҳоли ба пули нақд нишон дод, ки сатҳи осебпазирии низоми бонкӣ дар ин ҳолат зиёд мегардад. Ба андешаи мо ин ба он маъност, ки ҳангоми тағйир ёфтани таркиби иқтисодиёт таъсири мушкилотҳои бонкӣ метавонад бар ҳама табақаҳои ҷамъият аён гардида, эътимод ба низоми бонкӣ коҳиш ёбад. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки суръати рушди низоми бонкӣ бинобар сабаби сатҳи пасти бозори хизматрасонӣ тамоили манфиро касб намуд (диаграммаи 2).

Диаграммаи 2. Динамикаи тағйирёбии таркиби низоми бонкӣ дар шароити номувозинатии бозори бонкӣ дар соҳои 2014-2023

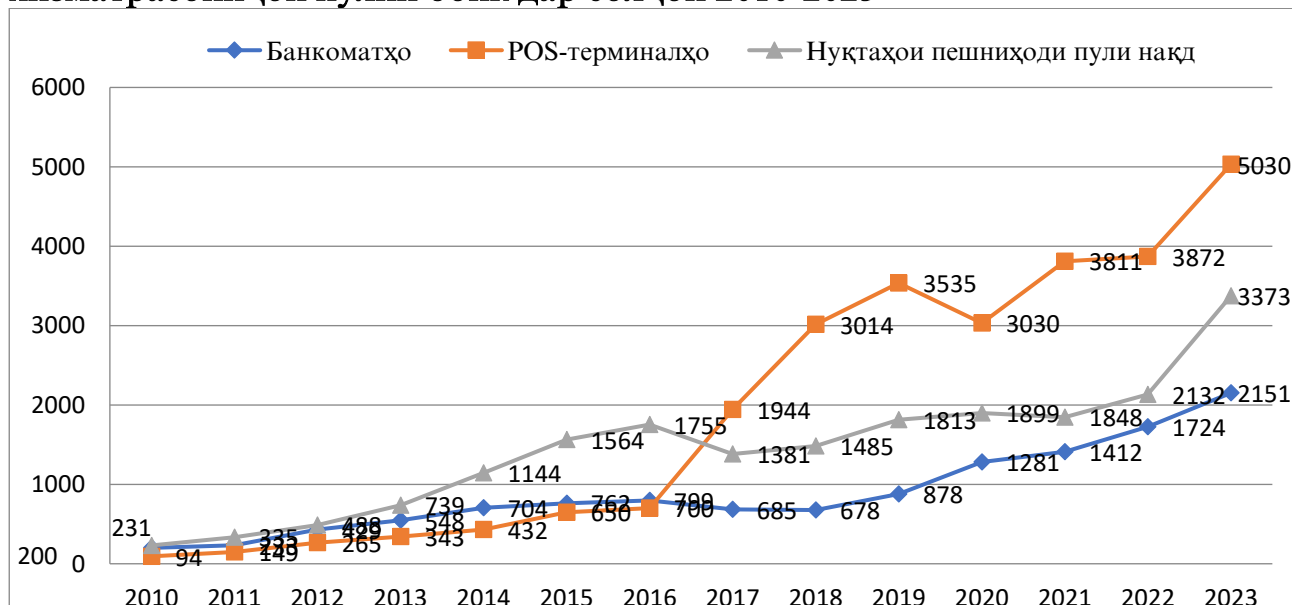

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [2]

Пешрафти тамоми соҳаҳои муҳими иқтисодиро дар шароити равандҳои тезутунди ҷаҳонишавӣ бидуни техникаву технологияи муосир тасаввур кардан ғайриимкон мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди соҳибистиқлолӣ дар марҳалаи рушди устувори иқтисодӣ қарор дошта, тамоми самтҳои афзалиятноки иқтисодиро, ки дар ин радиф бахши бонкӣ низ муҳим мебошад тавассути техникаву технологияи муосир пеш мебарад. Новобаста аз он, ки рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамқадами истиқлолият мебошад, бо тағйиротҳои рушди ба оянда нигаронидашуда пеш меравад.

Сатҳи сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар ҳама ҳолат аз афзоиши шумораи бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ бо афзоиши шумораи рақибон дар бозори бонкӣ вобастагии зиёд дорад. Таҳлилҳои нишон медиҳад, ки инфрасохтори асосии бозори хизматрасониҳои бонкӣ гарчанде тамоюли болоравӣ дорад, лекин дар муқоиса бо рақамикунонии иқтисодиёт ба талаботҳои пурраи аҳоли ба хизматрасониҳо қаноатмандкунанда нест (диаграммаи 3).

Диаграммаи 3. Тамоили рушди инфрасохтори зарурии хизматрасониҳои пулии бонк дар солҳои 2010-2023

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси: [2]

Гузаштан ба низоми нави рақамикунонии бахшҳои иқтисодӣ дар шароити имрӯза талаб менамояд, ки сатҳи дастрасии аҳоли боло ва шароит барои амалиётҳои виртуалӣ ё бидуни нақд дар заминаи мусоиди техникую технологӣ дар тамоми минтақаҳо фароҳам бошад, то ба густариши амалиётҳои электронӣ ва дастрасии содаи мизочон ба онҳо дар сатҳи заруӣ таъмин карда шавад. Дар шароити нави хоҷагидорӣ яке аз механизмҳои асосии тақвияти низоми хизматрасониҳои электронӣ ин низоми пардохтӣ маҳсуб ёфта, тавассути он шаклҳои гуногуни ҳисоббаробаркунӣ бо истифодаи дастгоҳҳои ҳозиразмони хушманд ё дорои зеҳни сунъӣ амалӣ карда мешаванд. Айни замон, барои низоми бонкӣ на танҳо васеъ намудани номгуӣ маҳсулоти бонкӣ ва такмил додани

технологияи сохтани онҳо, балки омӯхтани роҳҳои татбиқи онҳо, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ва нархи онҳо низ муҳим аст. Таҳлили навъҳои гуногуни маҳсулоти бонкӣ ва хусусиятҳои офариниши онҳо, инчунин омӯзиши стратегияҳои маркетингӣ барои пешбурди фаъолияти бонкӣ ва ташаккули навъҳои нав ва муосири маҳсулот ва хизматрасониҳои нав ба бозор талаби замон аст. Проблемаи асосии рушди бозори хизматрасониҳои бонкиро ба таври баробар рақамикунонии иқтисодиёт дар бар мегирад ва ин масъала бояд аз нуқтаи назари омилҳои инфрасохторӣ мавриди таҳқиқ ва амал қарор дода шавад.

Бо сабаби зарурати ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои ғайринақдӣ ва афзалияти бештари он таваҷҷуҳи ҳукумати кишвар ва низоми бонкӣ ба тақвияти ин масъала бештар гардид.

Вобаста ба ин фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ» аз 22 июни соли 2023, №586 дар самти пардохти андозҳо, бочҳои давлатӣ барои додани иҷозат ва иҷозатномаҳо, пардохтҳои дигари ҳатмӣ ба буҷет, ҷаримаҳо, маблағи суғуртаи ҳатмии давлатӣ, хизматрасониҳои тиббӣ, хизматрасониҳои коммуналӣ, намудҳои дигари хизматрасониҳои давлатӣ, инчунин қабули маблағҳо аз ҷониби вазорату идораҳо ва ташкилотҳои давлатӣ (минбаъд - хизматрасониҳои музднок) тариқи ғайринақдӣ амалӣ карда шавад. Ин заруратро, ки ҳадафи асосӣ ва минбаъдаи низоми бонкӣ ва ҳукумати кишвар буд, бонкҳои тиҷоратӣ чиҳати фароҳам овардани шароит ва дастрасии аҳоли ба пардохтҳои ғайринақдӣ тақвияти интишори корҳои бонкиро ба роҳ монданд, ки ин масъала ба рушди бозори мукаммали хизматрасониҳои бонкӣ мусоидат намуд (диаграммаи 4.)

Диаграммаи 4. Динамикаи афзоиши шумораи кортҳои пардохтии бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2023

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси [3] таҳия шудааст.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки фароҳам овардани шароити зарурии рушди бозори хизматрассониҳои бонкӣ, пеш аз ҳама, аз таъмин намудани аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қортҳои бонкӣ вобаста мебошад, ки тавассути он дастрасии аҳоли ба истифодаи хизматрассониҳои ғайринақдӣ ва истифода аз заимбарномаҳои бонкӣ бештар гардида, татбиқи масъалаи мазкур бо ин роҳ имконпазир мегардад. Тибқи маълумотҳои оморӣ ва сомонии расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон ба санаи 31-уми декабри соли 2023 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби 24 бонку ташкилотҳои қарзии молиявии ватанӣ 6,7 млн. адад қортҳои пардохтии бонкӣ ба муомилот бароварда шудааст, ки нишондиҳандаи мазкур нисбат ба ҳамин давраи санаи соли 2022 ба андозаи 32,6% зиёд мебошад.

Ба мақсади самаранок истифода бурдани воситаҳои ҳозиразамони ҳисоббаробаркунӣ зарур аст, ки аз як тараф, дар сатҳи иқтисодии кишвар технологияҳои рақамӣ қорӣ карда шаванд, аз дигар тараф, як қатор имкониятҳои зарурии татбиқкунандаи ин қараён ба даст оварда шавад. Тавассути татбиқи иқтисодии рақамӣ ба воситаи техникаву технологияҳои муосир дар сатҳи иқтисодӣ ва низомии бонкӣ чунин имкониятҳо фароҳам оварда мешавад:

1. Технологияҳои рақамӣ заминаи эҷоди моделҳои нави тиҷорат ва шаклҳои муоширатро дар сатҳи муносибатҳои ҷамъиятӣ содда ва самаранок менамояд;

2. Миқдори зиёди маълумоте, ки бо истифода аз зеҳни сунӣ ҷамъоварӣ ва таҳлил мешавад, равандҳои қабули қарорҳоро такмил ва самаранокӣ фаъолиятро афзоиш медиҳад, ки ин қараён дар сатҳи низомии бонкӣ айнаи замон зарурӣ ва муҳим мебошад;

3. Роёниши абрӣ хароҷоти идоракунии инфрасохтор ва маълумотҳоро коҳиш медиҳад. Дар сатҳи низомии бонкӣ ҳифз ва нигоҳдории маълумот шартӣ зарурӣ буда, нигоҳдории он дар шакли ҳуҷҷат барои бонк гаронарзиш ва хатарнок мебошад. Бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар корхонаҳои фаъолияткунанда тамоми маълумотҳоро вобаста ба фаъолияти худ нигоҳ дошта, аз рӯи он самти фаъолияти худро дигар менамоянд.

4. Афзоиши тиҷорати электронӣ ва пардохтҳои онлайнӣ имкониятҳои нави тиҷоратро фароҳам меорад ва зиндагии истеъмолкунандагонро осон мекунад.

5. Рушди дастгоҳҳои мобилӣ ба одамон имкон медиҳад, ки ҳар вақт ва дар ҳама ҷо кор ва муошират намуд як қатор муаммоҳои фосилавӣ ва хароҷотҳои ба ин вобастаро коҳиш диҳанд.

Дар шароити имрӯза яке аз воситаҳои техникӣ, ки дар қори бонк ва амалиётҳои ҳозиразамони бонкӣ аҳамияти хоса дорад, ин дастгоҳҳои телефонӣ ё телефонҳои ҳамроҳ мебошанд, ки тавассути онҳо дилхоҳ амалиётҳои бонкӣ иҷро ва тамоми амалиётҳои тиҷоратӣ назорат ва танзим карда мешаванд.

Дар низомии бонкии Тоҷикистон такмил ва арзёбии низомии хизматрассониҳои бонкӣ вобаста ба таҳлили динамика ва натиҷабахшии

хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз бартарӣ ва мушкилотҳои низоми муосири хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити имрӯза оғоз гардида, бо таҳлили бозори хизматрасониҳои қарзӣ амонатӣ ва баҳодихии ҳолати фарогирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба итмом мерасад. Қайд кардан зарур аст, ки яке аз механизмҳои асосии беҳтарсозии бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳангоми таҳлили мушаххаси натиҷабархшии хизматрасониҳои нав зарурати бозсозии равандҳои меъёрии бозорро тақозо менамояд.

Ҳамзамон бо ин дар айни ҳол нигоҳ доштани мувозинати сатҳи рақобатпазирии бонкҳо амсилаи асосии тақвияти баҳодихии бартарият ва мушкилотҳои хизматрасониҳои электронӣ, амонатию пасандозӣ ва қарзӣ мебошад, ки ин дар таҳқиқоти илмӣ мо меҳвари асосӣ ва бартарияти бештар дорад. Илова бар ин қайд кардан зарур аст, ки ҳангоми таҳлил вобаста ба баррасии масъалаи боби мазкур мушкилотҳои зерин ошкор карда шуд:

1. Сатҳи нокифояи дастрасӣ ба амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ ба таври фарогир дар минтақаҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2. Сатҳи нокифояи дастрасӣ ба технологияҳои ҳозиразамони пардохтӣ дар як қатор минтақаҳои кишвар бо норасоии шабакаи интернет ё мавҷҳои интернетӣ;

3. Таъсири манфӣ расонидани дастгоҳҳои додани пули нақд ба ҷараёни тақвияти ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва пардохтҳои электронӣ ба монанди банкомат ва терминалҳои додани пули нақд;

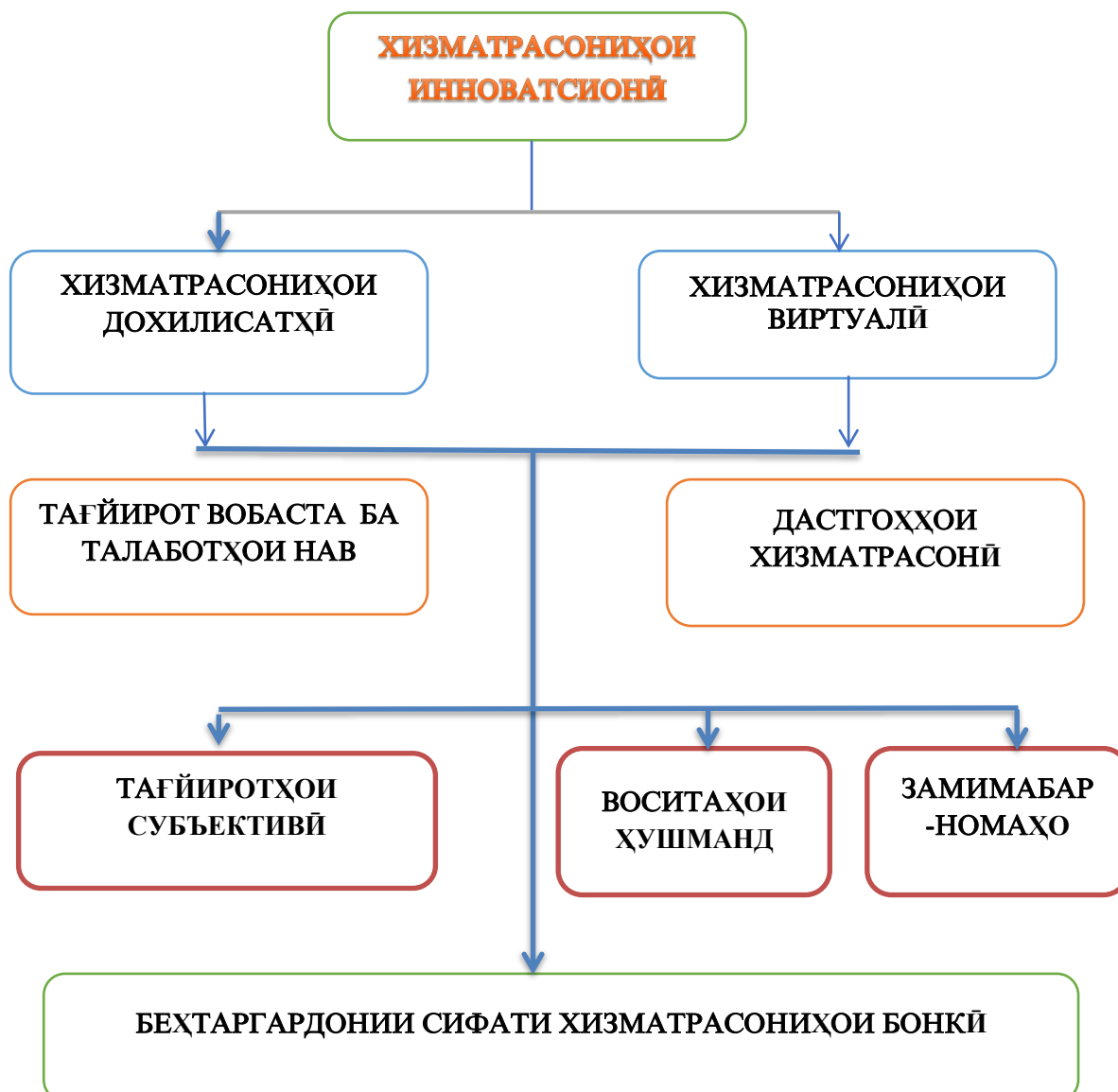
4. Камчинии сарчашмаҳои даромади пулии аҳоли, сатҳи нокифояи фарогирии молиявии аҳоли, кам будани эътимоди аҳоли ба низоми бонкӣ ва паст будани фишангҳои ҳавасмандгардонии аҳоли аз тарафи низоми бонкӣ;

5. Норасоии воситаҳои худии бонкҳо, кам будани захираҳои арзони қарзии бонкӣ, баланд будани меъёри фоизии қарзҳо ва мувофиқ набудани муҳлати қарздиҳӣ барои аксар соҳаҳои муҳим ва ғ.

Дар боби сеюми диссертатсия бошад ҳамчун натиҷаҳои ниҳии таҳқиқот “Роҳҳои баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои бонкӣ вобаста ба талаботи бозор” гуруҳбандӣ ва механизмҳои тақмили ҳисоббаробаркуни дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, нақши хизматрасониҳои бонкӣ дар таъмини афзалиятҳои иқтисодии кишвар, масъалаҳои арзёбӣ ва таъмини сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва натиҷабардорӣ шудааст.

Дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ хусусиятҳои хоси рушди бозори хизматрасонӣ ҷанбаҳои васеи истифодаи техника ва технологияҳои муосирро дар бар гирифта, он фарогири як қатор масъалаҳои мубрами бонкӣ мебошад. Маҷмӯи хизматрасониҳои нави бонкӣ, ки дар асоси технологияҳои муосир ва бидуни онҳо анҷом дода мешаванд инноватсияҳои бонкӣ ном дорад, ки он доираи васеи амалиёт ва хизматрасониҳои бонкиро дар шароити имрӯза дар бар мегирад. Вобаста

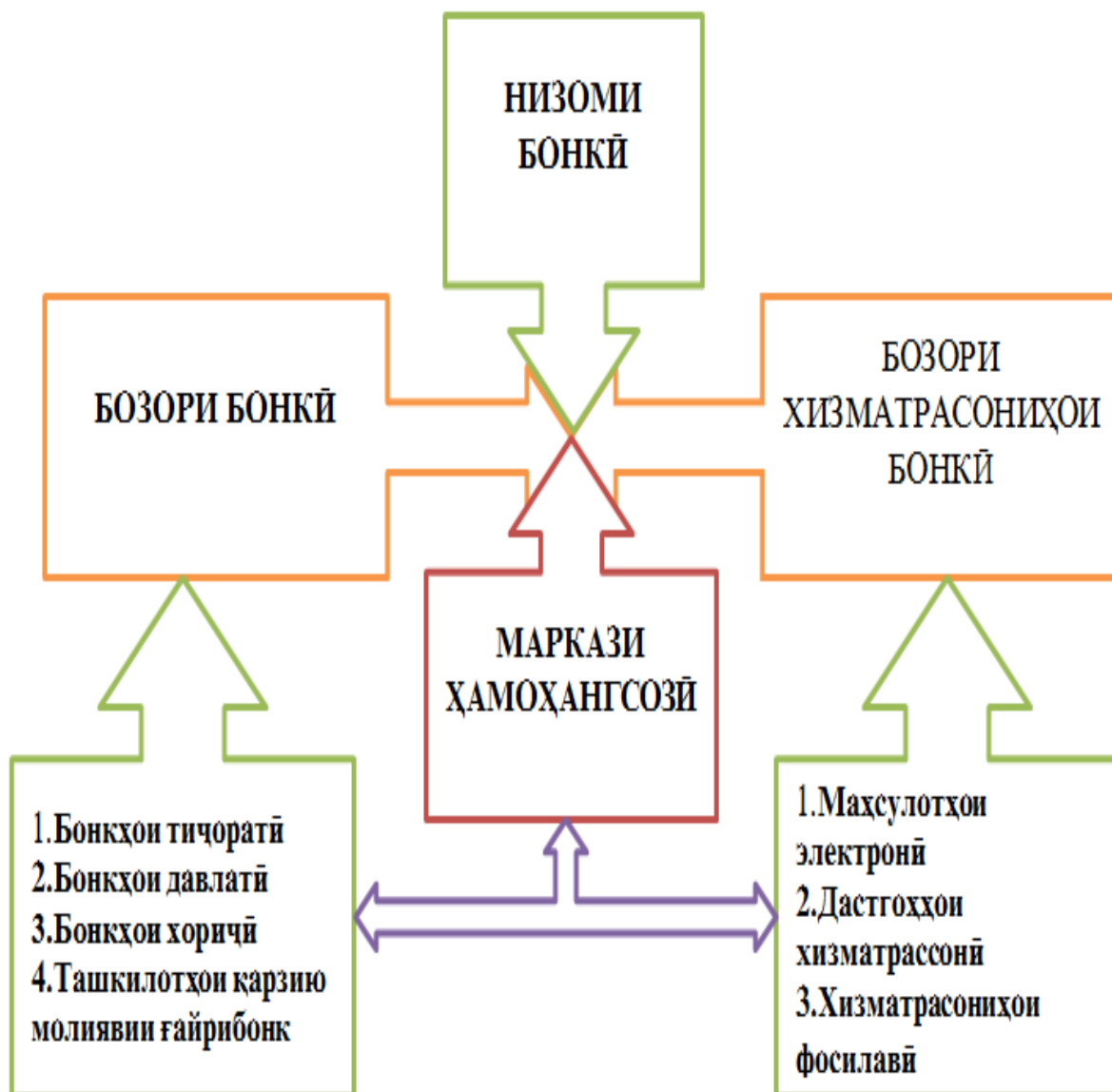
ба таҳқиқи масъалаҳои муҳими арзёбии рушди бозори хизматрасониҳои бонк гуфтан зарур аст, ки ин тамоюл ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо мегардад, ки ҷараёни мазкурро дар шароити ҷаҳонишавӣ пурра дар бар мегирад.

Расми 1. Гурӯҳбандии хизматрасониҳои инноватсионии бонкӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Фаъолияти бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ба ин баробар дар шароити имрӯза аз як қатор омилҳои инноватсионӣ иборат буда, он аз тағйиротҳои сохторӣ, инноватсионӣ, технологӣ, техникӣ ва иттилоотӣ барурдор мебошад. Дар айни замон бо шарофати васеъ паҳн гардидани рақамикунонии иқтисодиёти миллӣ доираи фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ, ки ба воситаи ин ҷараён устуворона пеш мераванд дар сатҳи низоми бонкӣ маҷмуан онро бозори бонкӣ меноманд. Ғайр аз бозори бонкӣ шакли нав ва пешрафтаи он яъне, бозори хизматрасониҳои бонкиро ба миён овард ва ин бозорро, ки дар айни замон бозори муосири бонкӣ маҳсуб меёбад, дар расми 2. мушоҳида кардан мумкин аст.

Расми 2. Сохорҳои бозори муосири бонкӣ

Сарчашма. Таҳияи муаллиф

Ташаккули низоми бонкӣ дар сатҳи дузинагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фаъолияти он дар доираи амалиётҳои қаблӣ ва анъанавӣ қариб бидуни технологияҳои ҳозиразамон амалӣ карда мешуд. Дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ бозори қаблии бонкиро тамоми бонку ташкилотҳои қарзие, ки дорои захираҳои зиёд ва арзони пулианд, ба бозори бонкӣ ворид шуда, иқтисодии худро ба воситаи пардохтпазирӣ ва иҷрои уҳдадориҳои саривақтӣ амалӣ менамоянд.

Аз ин лиҳоз зарур аст, ки таҳияи модели бартарият ва мушкилотҳои бозори анъанавии бонкиро ба бозори муосири хизматрасониҳои бонкӣ дар доираи имкониятҳои мавҷуда таҳия ва пешниҳод намоем (ҷадвали 2.).

Чадвали 2. Модели афзалиятҳо ва мушкилотҳои бозори бонкӣ ва бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир

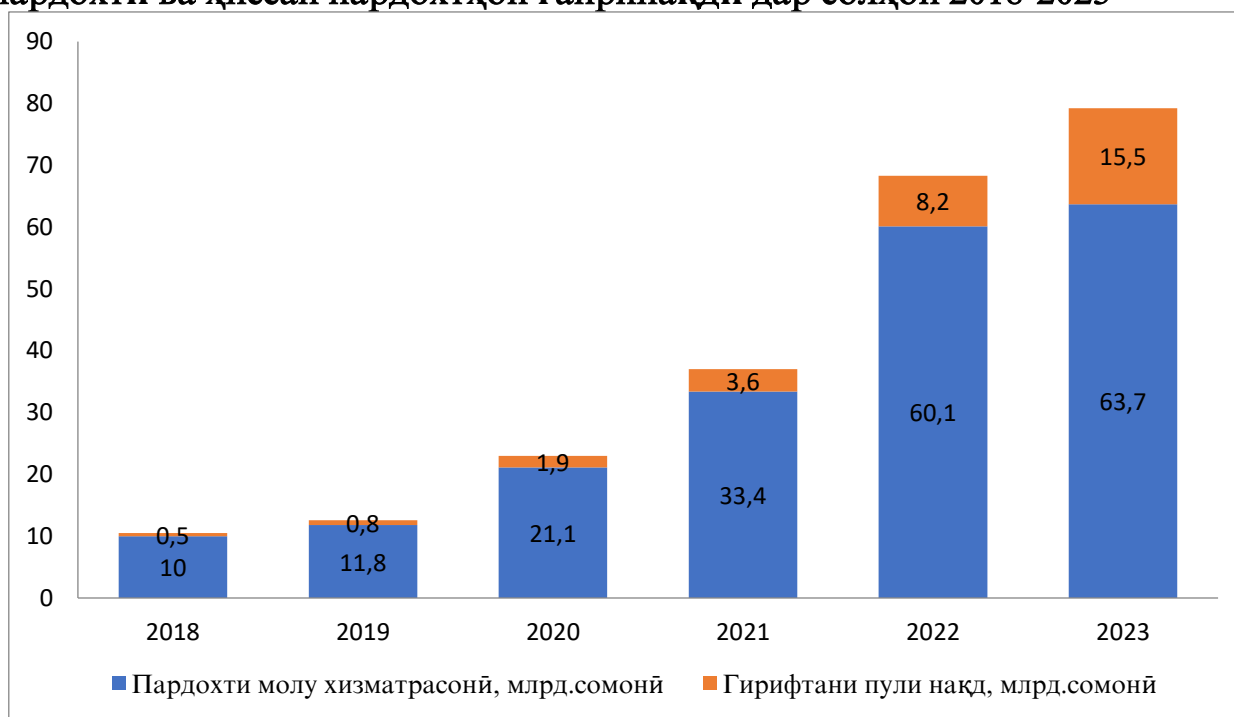
БОЗОРИ АНЪАНАВИИ БОНКӢ		БОЗОРИ МУОСИРИ ХИЗМАТРАСОНИӢОИ БОНКӢ	
БАРТАРӢ	- наздик будан ба эътимоди аҳоли - фароҳам будан ҷойҳои нави корӣ - кам гардидани бонкҳои заиф - аз низоми бонки берун шудани бонкҳои беэътимод - ба таври доимӣ зиёд намудани захираҳои пулӣ аз ҳисоби воситаҳои ҷалбгардида	БАРТАРӢ	- сарфаи вақт ва хароҷоти иловагӣ дар иҷрои амалиёт - Баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии бонк - фароҳам овардани меъёрҳои рақобатпазирӣ - бомаротиб коҳиш додани сатҳи хавфҳои бонкӣ вобаста ба пулҳои нақд ва талаботҳои нақдӣ - таъмини шаффофият дар амалиётҳои бонкӣ - фарохмаҷро намудани доираи амалиётҳои бонкӣ - бемаҳдуд кардани ҷараёни иҷрои амалиётҳои бонкӣ - бидуни таъсири омилҳои субъективӣ дар ҳама ҳолат ва шароит иҷро намудани амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ - содда намудани назорати доимӣ ва баланд гардидани сифати иҷрои амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ - зиёд намудани номгӯ ва шумораи амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ
МУШКИЛОТ		МУШКИЛОТ	
- баланд будани шиддати хавф вобаста ба пардохтпазирии бонкӣ - маҳдуд будани шаффофият дар иҷрои амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ - зиёд будани сатҳи ғасод ва дигар омилҳои ба нуфузи бонк таъсиррасонанда; - маҳдуд будани захираҳои пулӣ дар баъзе аз бонкҳо, ки таъсири муттақобила ба низоми бонкӣ доранд - дастрасии паст ба амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ - баланд будани сатҳи хароҷот ва маҳдуд будани ҳаҷм ва ҳиссаи амалиётҳои бонкӣ - зиёд будани таъсири омилҳои субъективӣ ба нуфуз ва обрӯи бонк - дар як вақт дар шакли маҳдуд пешниҳод намудани амалиёт ва хизматрасонӣ - баланд кардани сатҳи осебпазирии низоми бонкӣ - заиф кардани муқобилияти бонк бо равандҳои ҷаҳонишавӣ ва таъсири омилҳои беруна;		- маҳдуд будани инфрасохтори зарурӣ дар минтақаҳои алоҳидаи кишвар - сатҳи пасти дастрасии аҳоли ба шабакаи интернет ва истифодаи технологияҳои хизматрасонӣ - маҳдуд будани маърифати иттилоотӣ - зиёд будани хароҷот ҷиҳати таъмини мутавозини воситаҳои техникӣ дар шароити кӯҳсор будани Тоҷикистон - дар баъзе маврид заиф будани ҳимояи истифодаи воситаҳои электронӣ	

ДУРНАМО	ДУРНАМО
- ба таври ғоисилавӣ аз байн рафтани бозори анъанавии бонкӣ ва амалиётҳои хусусияти субъективӣ дошта - пурра ё қисман гузаштани бонкҳо ба бозори нави хизматрасониҳои бонкӣ - комилан тағйр додани сохтори идоракунӣ ва амалиётгузаронии бонк марҳала ба марҳала - даст кашидан аз амалиётҳои хосияти нақдидошта бо мурури замон дар шакли маҳдудкунии миқдорӣ	- зиёд намудани миқдор ва ҳаҷми амалиётҳои виртуалӣ зинна ба зина; - гирифтани пеши роҳи муфлисшавии бонкҳо дар ҳадди то 90% - татбиқи иқтисоди рақамӣ дар доираи хизматрасониҳои молиявӣ дар давоми 10 сол - дар ҳаҷми хурдтарини хароҷот таъмин намудани ғоидаи зиёд бо амнияти назаррас ва комилан ҳифзгардида.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар шароити имрӯзаи муҳити инноватсионӣ иброз доштан зарур аст, ки сохтани моделҳои гуногуни соҳавӣ махсусан дар соҳаи хизматрасонӣ таҳия гардида ҳаҷм ва ҳиссаи хизматрасониҳои муосир васеъ карда шавад. Солҳои охир аз таҳлили маълумотҳои омӯрӣ бар меояд, ки барои паст кардани ҳаҷми пулҳои нақдӣ дар муомилотбуда ва зиёд кардани ҳиссаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар маҷмуи ҳисоббаробаркуниҳои истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ тақвият ёфтааст, ки динамикаи онро дар диаграммаи 5 дидан мумкин аст.

Диаграммаи 5. Амалиётҳо бо истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ ва ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ дар солҳои 2018-2023

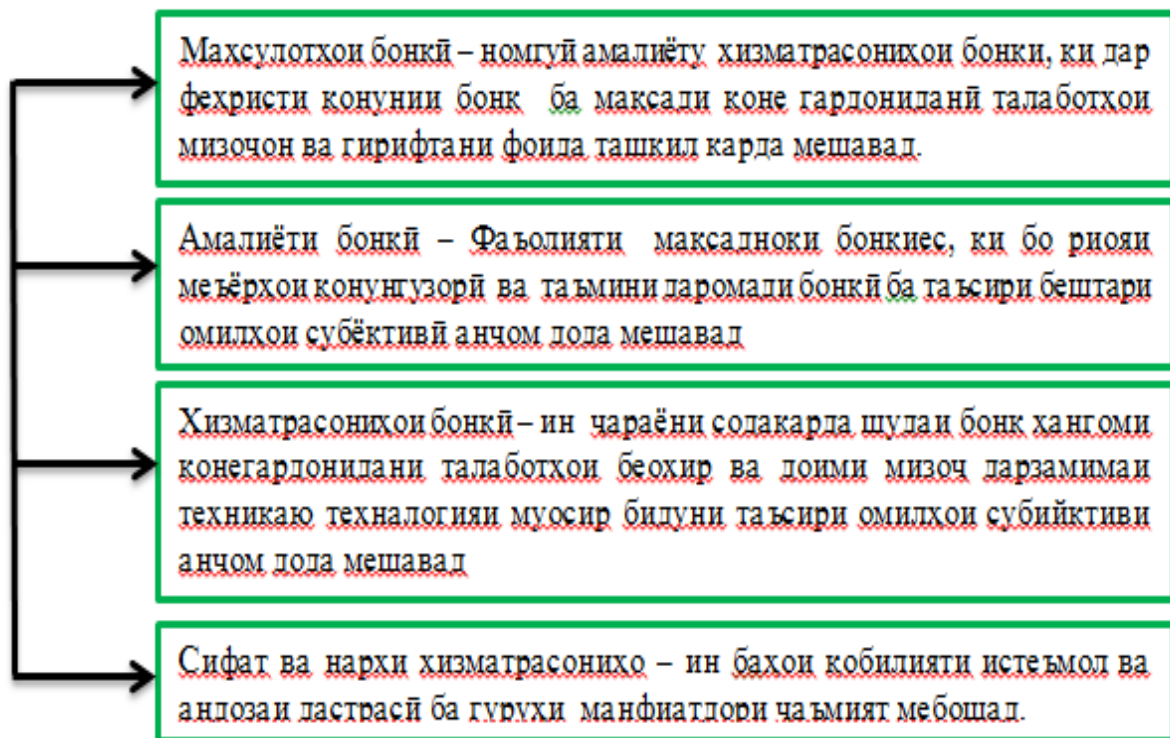

Сарчашма: дар асоси [3] таҳия шудааст.

Бояд иброз дошт, ки новобаста аз андешидани тамоми чораҳои зарурӣ ҳануз ҳам гирифтани пули нақд аз банкоматҳо дар баробари афзоиши ҳаҷми пули дар муомилотбуда зиёд буда, он аз 0,5 млн. сомонӣ дар соли 2018 ба 15,5 млрд. сомонӣ дар соли 2023 баробар гардидааст, ки

коҳиши ин масъала тақвияти баъзе паҳлуҳои инфрасохтори электроники пардохтро тақозо менамояд. Аз маълумоти диаграммаи мазкур бар меояд, ки пардохти молу хизматрасонӣ дар соли 2018 10 млрд. сомони ро ташкил намуда бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2023 ба 63,7 млрд. сомони баробар гардида дар муқоиса ба соли 2018 5,3 маротиба афзоиш ёфтааст. Ин ба вуҷуди бевоситаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар маҷмуи умумии ҳисоббаробаркуниҳо мусоидат менамояд. Ташаккули муносибатҳои нави бозорӣ мақом ва нақши муносибатҳои байнибонкиро тағйир дода, таъмини пай дар пайи раванди такрористеҳсол ва бартараф намудани таваккалҳоро дар соҳаҳои иқтисодиёт аз ҳисоби омилҳои бонкӣ, ки дар ҳолати интиқоли пул сар мезанад, ба миён овард.

Заминаи бунёдии рушди хизматрасониҳои нави бонкӣ аз ягонагии ҷараёнҳои ба ҳам алоқаманд ва вобастаи шаклҳои анъанавии маҳсулот, амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ сурат мегирад ва тавассути он арзёбӣ ва баҳодиҳии масъала дар доираи ҳадафҳои рушди масъала таъмин карда мешавад. Бо ин мақсад моро зарур аст, ки вобаста ба зарурияти масъалаҳои муҳими низомии бонкӣ тавсифи ягонагии омилҳои асосиро дошта бошем (расми 3).

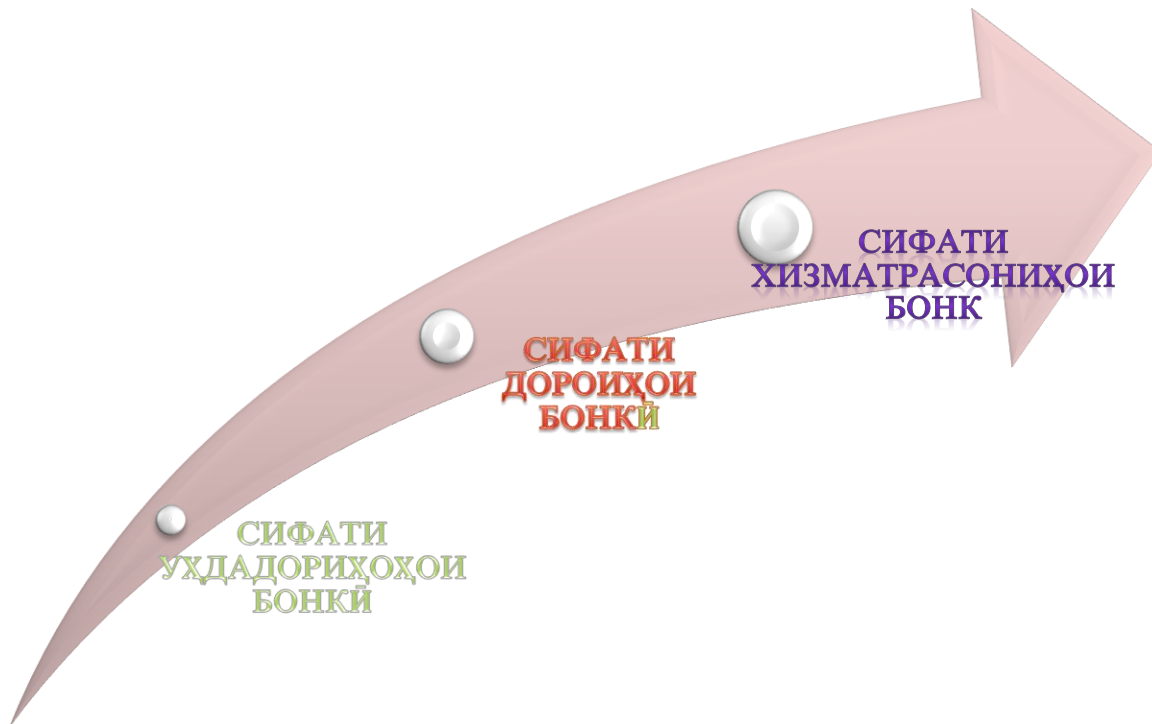

Расми 3. Тавсифи таркибии ташаккулёбандаи амалиётҳои виртуалии бонкӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Сифати хизматрасонии (маҳсулотҳои) бонкӣ ин қобилияти маҷмуи аломатҳои (унсурҳои) хизматрасонии (маҳсулотӣ) бонкӣ мебошад, ки барои қоне гардонидани талаботи муштариён нигаронида шудааст.

Маҳсулотҳои бонкӣ ин чараёни анъанавии фаъолияти бонк мебошад, ки дар заминаи он амалиёт ва дигар хизматрасониҳои бонкӣ ташаккул меёбанд. Вобаста ба ин қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯза заминаҳои ташаккули амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ аз маҳсулотҳои бонкӣ бошад, тақвият ва рушди он дар ҳама шароит аз сифати хизматрасониҳои бонкӣ вобаста мебошад. Илова бар ин қайд кардан зарур аст, ки дар сатҳи фаъолияти бонкӣ дараҷаи сифати бунёдии омилҳои доираи фаъолияти бонкиро ба 3 гурӯҳи асосӣ тақсим кардан мумкин аст, ки натиҷаи онро дар расми 4 мушоҳида кардан мумкин аст.

Расми 4. Унсурҳои асосии сифат ва рақобат дар сатҳи бозори бонкӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Гуфтан зарур аст, ки хизматрасониҳои бонкӣ қисми таркибии фаъолияти бонкҳо буда, дар доираи он сатҳи талабот ва дигар имкониятҳои мавҷудай бонк мавриди баррасӣ ва арзёбӣ қарор дода мешавад. Сатҳи сифати фаъолияти бонкро дар бозори рақобат пеш аз ҳама сифати ухдадориҳои бонкӣ ташкил дода, он аз қобилияти устувор будани бонк вобаста ба нуқтаи назари мизоҷон ва боварии онҳо вобастагӣ дорад. Айни замон яке аз шартҳои асосии самаранок пеш бурдани фаъолияти бонкӣ ин дар доираи захираҳои мавҷудбуда фаъолият кардан мебошад, ки он ба қисмати таркибии ухдадориҳои бонки вобаста мебошад.

Иброи андеша намудан муҳим ва зарур аст, ки дар фаъолияти худ бонкҳо амалиёту хизматрасониҳои гуногунро истифода менамоянд ва онҳо дар аксар маврид хосиятҳои фарогирӣ дошта, ба ҳама самту соҳаҳои алоҳида рост меоянд. Лекин вобаста ба зарурият ва талаботҳои доимӣ аз нуқтаи назари мавқеъ ва вақти дастрасӣ ба хизматрасониҳо онҳо бояд такмил дода шаванд. Вобаста ба ин зарурият мо ташкил ва такмилдиҳии як

қатор амалиёту хизматрасониҳоро дар шакли сифатан нав пешниҳод намуда онро дар чунин шакл тавсиф намудем (ҷадвали 3)

Ҷадвали 3. Шаклҳои муосири татбиқшавандаи хизматрасониҳои бонкӣ дар ташкилотҳои қарзӣ

Шаклҳои муосири хизматрасониҳои бонкӣ	Тафсири хизматрасониҳои муосири бонкӣ	Имкониятҳои истифодаи хизматрасониҳои бонкӣ
Қардихии ғайринақдӣ	Дар татбиқи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва пиёда сохтани ҳадафҳои стратегии давлат истифодаи қарздиҳии ғайринақдӣ муҳим мебошад.	Дар айнаи замон инфрасохтори зарурии татбиқи қарздиҳии ғайринақдӣ вобаста ба ҳолатҳои воқеии ҷойдошта 90% ро ташкил медиҳад. Ин масъала дар доираи фармони роҳбари давлат дар бораи «Тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ» имконпазир аст.
Кушодани хатти қарзӣ	Кушодани хатти қарзӣ новобаста аз он, ки қабл аз ин ҳам вучуд дошт. Зарур аст, ки онро дар шакли нав ба тариқи ғайринақдӣ амалӣ намоянд.	Дар шароити имрӯза тақвияти ин масъала аз тарафи бонкҳо ва дигар институтҳои қарзии ба ин баробар 100% имконпазир аст. Аз рӯи татбиқи он назорат бурдан шартӣ зарурӣ мебошад.
Хизматрасонии ҳавасмандгардонӣ-маҳдудкунӣ	Хизматрасонии фосилавии ҳавасмандгардонӣ - маҳдудкунӣ ин шакли нави хизматрасонии универсалие мебошад, ки дар ҳама намудҳои амалиёт онро истифода бурдан имконпазир аст.	Хизматрасонии фосилавӣ - маҳдудкунӣ бештар имконияти истифодаи он дар амалиёт бо кортҳои бонкӣ, амалиётҳои қарздиҳӣ, амалиёти пасандозӣ ва монанди инҳоро истифода намудан мумкин аст.
Хизматрасонии бефоиз	Хизматрасонии бефоиз ба хоҳири нигоҳ доштани сатҳи мизочон ва доимӣ кардани истифодаи онҳо аз хизматрасониҳои бонкӣ ва ба таври пайваста пешниҳод намудани хизматрасониҳо.	Хизматрасонии бефоиз асосан аз тарафи бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ бояд дар додан ва нигоҳдории малағ истифода гардад. Татбиқи истифодаи ин шакли хизматрасонӣ ба бонку ташкилотҳои молиявӣ қарзии ғайрибонкӣ ва иқтисодии захиравӣ онҳо вобаста мебошад.
Хизматрасонии машваратӣ - фосилавӣ	Хизматрасонии машваратӣ - фосилавӣ тавассути кабинети инфиродӣ ва дигар дастгоҳҳои мобилии ҳушманд бо истифодабарандагони хизматрасониҳои бонкӣ ба роҳ монда мешавад.	Дар заминаи технологияҳои муосир имконияти татбиқи ин масъала дар сатҳи ҷомеа ва тамоми субъектҳои иқтисодӣ 100% имконпазир мебошад.

Хизматрасонии қарздиҳии омехта	Дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ вобаста ба баланд гардидани сатҳи талаботҳои аҳоли ба қарзҳои омехта, ки ивазшавии онҳо бо пул тавассути бонкҳо имконпазир аст ҷоринамоии он дар тамоми бонкҳо ба мақсад мувофиқ аст.	Хизматрасонии қарздиҳии омехта бояд аз тарафи гурӯҳи ташкилотҳои қарзӣ дар мувофиқа ба якдигар амалӣ гардад. Тибқи меъёрҳои амалии он имрӯз имконияти истифодаи он 50% мебошад.
Пулҳои электронӣ ё рақамӣ	Гузаштан ба чунин шакли хизматрасонӣ имконият медиҳад, ки дар сатҳи низомии бонкӣ хавфҳои эҳтимолии доимовучуддошта кам гардида як қатор имкониятҳои нав ва иловагӣ дар низомии бонкӣ ба вучуд оварда шавад.	Албатта дар сурати гузаштан ба низомии нави хизматрасониҳои бонкӣ ва пеш рафтан бо шартҳои рақамкунонии иқтисодӣ бо мурури замон худ аз худ гузаштан ба истифодаи пулҳои электронӣ ё рақамиро ба вучуд меоварад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои имрӯзаи низомии бонкӣ.

Дар сатҳи хизматрасониҳои муосир дар таркиби як амалиёт ё як шакли хизматрасонии хусусияти ғайринақдидошта метавон як қатор хизматрасониҳои иловагии дигарро ташкил намуд. Махсусан айни замон дар доираи он хизматрасониҳое, ки талаботи рӯзафзун доранд дар доираи онҳо барои доимӣ кардани мизоҷон ва тезонидани ҷараёни хизматрасонӣ метавон шаклҳои иловагии хизматрасонии бонкиро ба миён овард. Ба ҳама маълум аст, ки яке аз шаклҳои маъмул ва васеъ истифодашавандаи амалиётҳои бонкӣ ин амалиёти қарзӣ мебошад, ки айни замон зиёда аз 50% даромади бонкиро ташкил медиҳад ва ба он талабот ба таври доимӣ ҷой дорад. Новобаста аз ин ба таври нисбӣ баъзе аз ин шакли хизматрасониҳо ба таври маҳдуд истифода мешаванд, лекин истифодаи онҳо дар ҳама бонку ташкилотҳои қарзӣ муҳим ва зарурӣ мебошад. Дар айни замон ҷиҳати татбиқи амалии ҷорӣ намудани хизматрасониҳои дастрас, муфид ва беҳатар бояд масъалаҳои зерин ҳаллу ҷалб карда шаванд:

1. Аз байн бурдани маҳдудиятҳои дастрасӣ ба интернетӣ баландсуръат ва фарохмаҷро гардонидани он дар шароити кӯҳсор будани Тоҷикистон;

2. Дар доираи имкониятҳои мавҷуда ва мавқеи ҷойгиршавии ҳадди аксари мизоҷон фароҳамсозии инфрасохтори зарурӣ дар минтақаҳои алоҳидаи кишвар;

3. Пурзӯр намудани амалишавӣ ва татбиқи шаклҳои муосири хизматрасониҳои бонкӣ ва истифодаи босамари онҳо дар тамоми воҳиду сохторҳои тиҷоратӣ хайритиҷоратӣ;

4. Таъин намудани ҷазо дар худсарона истифода бурдани дастгоҳҳо ва воситаҳои пардохтии шахсони дигар аз тарафи субъектҳои гуногуни бозори хизматрасониҳо;

5. Фароҳам овардани омилҳои дастрасии содда ба хизматрасониҳои бонкӣ аз тарафи табақаҳои гуногуни аҳоли ва корхонаву муассисаҳо ва ғ.

Яке аз методҳои дигаре, ки арзёбии дурусти хизматрасониҳои бонкӣ ва бозори хизматрасониҳои онҳоро дар сатҳи зарурӣ муаррифӣ карда метавонад, ин гуруҳбандӣ ва механизмҳои тақмили ҳисоббаробаркунӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мебошад. Ва ин масъала риояи як қатор меъёру принципҳоро тақозо менамояд.

Имрӯз босамаргардонии амалиётҳои бонкӣ ва бахши воқеии иқтисодиёт аз сарчашмаҳои пулӣ ва дигар амалиётҳои дар ихтиёри низоми бонкӣ буда вобаста мебошад. Илова бар ин, масъалаҳои арзёбӣ ва таъмини сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурӣ ва муҳим буда, чунин масъалаҳоро тақозо менамояд;

1. Қабул намудани қонунҳои дахлдор ва фармоишҳои маҳдудкунии бевоситаи амалиётҳои хавфнок, ки дар оянда низоми бонкиро таҳдид менамоянд;

2. Додани имкониятҳои бештар ба операторҳои пардохтии дохилӣ ва дарёфти механизмҳои рақобатпазир гардонидани онҳо дар шароити имрӯза;

3. Ба таври маҷбурӣ дар фаъолияти тамоми субъектҳои иқтисодӣ қорӣ намудани ҷараёнҳои бақайдгирии даромаду хароҷотҳо ва ҳамзамон кушодани суратҳисобҳои бонкию ташкили ҳисобдорӣ;

4. Бо роҳҳои ҳавасмандгардонӣ дар алоқамандӣ бо шарикии давлат баланд намудани сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва паст кардани нархи хизматрасониҳои бонкӣ;

5. Андешидани чораҳои маҷбуркунӣ бидуни овардани зарар ба бонку ташкилотҳои қарзӣ дар самти дастгирии бахши воқеии иқтисодиёт ва ғ.

Дар шароити доимотағйирёбанда будани равандҳои бозори бонкӣ дар муҳити инноватсионӣ, ки омезиши он бо техника ва технологияҳои муосир бисёр наздик мебошад, як қатор заруриятҳоеро пеш меорад, ки онҳо ба таври доимӣ ба аҳоли ва истифодабарандагони хизматрасониҳои бонкӣ таъмин бошад. Таҷрибаи замони соҳибистиқлолӣ собит намуд, ки дар баробари амалкардҳои мусбати низоми бонкӣ дар самти пешниҳоди шаклҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ бояд имкониятҳои аҳоли ва мизоҷони бонкӣ ҷиҳати истифода аз амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ низ зиёд бошад. Ин масъала агар аз як тараф фаъолнокии бонку ташкилотҳои қарзӣ дар пешниҳоди амалиёт ва хизматрасониҳо зиёд бошад, аз дигар тараф имконияти истифодаи онҳо аз тарафи мизоҷон дар манбаи истифода низ бояд васеъ бошад. Бо ин гуфтан мумкин аст, ки дар Тоҷикистони муосир барои пурра гузаштан ба муҳити инноватсионии низоми бонкӣ як қатор масъалаҳо ҳамчун таҳкурсии бунёдӣ бояд фароҳам бошанд то мо тавонем бозори хизматрасониҳои бонкиро рушд дода муваффақияти бонкҳоро дар ин самт таъмин намоем. (нигаред ба расми 5)

Расми 5. Механизмҳои сиёсати истифодаи самараноки воситаҳои пулӣ дар муҳити инноватсионӣ

Сарчашма. Аз тарафи муаллиф таҳия гардидааст.

Бозорҳои мутаммаддин ва пешрафтаи бонкӣ ба унсурҳои ниёз дорад, ки онҳо бо манофеи истифодабаранда ҳамроҳангии бевосита дошта дар таркиби худ ҳамаи он меъёрҳои ки боиси рушд мегарданд бояд дорои чунин меъёрҳо ва имкониятҳо бошанд. Қайд кардан зарур аст, ки дар муҳити инноватсионӣ пеш рафтани низомии бонкӣ ва доираи васеи мизоҷон махсусан дастрасӣ ё мавҷудияти як қатор унсурҳо ниҳоят муҳим ва зарурӣ мебошад. Вобаста ба расми мазкур гуфтан мумкин аст, ки яке аз механизмҳои асосие, ки равободати доимии мизоҷонро бо низомии бонкӣ ба таври ҷашмрас пайванд менамояд, албатта ин фарогирии молиявӣ мебошад, ки он ҳамчун масъалаи меҳварӣ дигар имкониятҳои нави истифодаи имкониятҳои инноватсиониро дар Тоҷикистон фароҳам меоварад. Ҳамин аст, ки дар Тоҷикистон барои расидан ба нишондиҳандаҳои муҳими меъёрии фарогирии молиявӣ "... Стратегияи миллии фарогирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июли соли 2022, №314" молиявӣ қабул гарди ва ин стратегия муҳим будани масъалаи мазкурро дар сатҳи кишвар инъикос менамояд. Дар баробари ин дар кишвар як қатор қонунҳои соҳавӣ, барномаву стратегияҳои соҳавӣ амал мекунанд, ки заминаи асосии рушди хизматрасониҳо ва дигар шаклҳои амалиёти бонкӣ ва сиёсати пулию қарзӣ мебошанд." Ба андешаи мо фарогирии молиявӣ заминаи асосии дастраси ба шаклҳои муносири хизматрасониҳои бонкӣ бонкӣ мебошад. Дастрасӣ ба ҷараёнҳои фарогирии молиявӣ имконият медиҳад, ки дароми пулии аҳоли ва

манбаҳои даромади он афзоиш ёфта, сатҳи истифодаи самараноки онҳо батадриҷ густариш меёбад. Дар заминаи фарогирии молиявӣ ва зиёд гардидани даромади пулии аҳоли имконият ба истифодаи шаклҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ афзоиш меёбад.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Таҳия ва баррасии чараёнҳои доимоафзоюндаи низоми бонкӣ ва шаклҳои гуногуни хизматрасониҳои бонкӣ моро ба он водор менамояд, ки ба ислохотҳои ҷиддии хизматрасониҳои муосири бонкӣ ва тақвияти ин бозору дарёфти роҳҳои рушди ин шаклҳои хизматрасонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути тамоми роҳу воситаҳо диққати хоса диҳем, зеро ҷанбаҳои иттилотию коммуникатсионӣ дар солҳои охир боиси пешрафти як қатор соҳаҳо ва аз байн бурдаи дигар соҳаҳо гардидаанд. Дар ин миён таҳаввулотҳои технологӣ дар самти хизматрасониҳои бонкӣ яке аз қисматҳои асосӣ ва таркибии таҳаввулоти умумӣ мебошад. Бо ин мақсад зарурияти таҳқиқи ин масъала дар сатҳи ҷомеа махсусан корбарону таҳқиқотчиён муҳим ва зарурӣ мебошад [1-М].

2. Яке аз масъалаҳои асосӣ ва заминавии таҳқиқи ташаккули хизматрасониҳои бонкӣ, қабл аз ҳама таҳқиқи хусусиятҳои анъанавии амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ мебошад, ки бо мурури замон вобаста ба талабот ва як қатор тағйиротҳои сохторӣ дигар шудани шакли истифодаи онҳо дар асоси технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ, замимабарномаҳои электронӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифта, хулосаҳои мушаххас бароварда шудааст. Дар доираи ин масъалаҳо роҳҳои беҳтарсозӣ ва гузаштан ба низомҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ, ки хоси талаботҳои имрӯза мебошад дарёфта пешниҳод шудааст [3-М].

3. Барои арзёбӣ ва баррасии дурусти масъала, вобаста ба талаботҳо ва тағйиротҳои дар низоми имрӯзаи иқтисодию сохторӣ ҷойдошта, масъалаҳои иттилоотӣ, техникӣ ва технологӣ ва тарзи муваффақонаи истифодаи он дар сатҳи низоми бонкӣ, ки ба воситаи технологияҳои муосир амалӣ карда мешаванд, таҳлилу баррасӣ намуда, роҳҳои татбиқи онро дар рушди самараноки фаъолияти бонкӣ истифода намудем. Дар шароити имрӯза ҳимояи афзалиятҳои бонкӣ ва таъмин беҳтариин он дар паҳноии амалиёту хизматрасониҳо ҳамавақт бо истифодаи васеи воситаҳои инноватсионӣ пардохтӣ имконпазир мегарданд [1-М].

4. Дар як сатҳ нигоҳ доштан ё бо як ё якчанд амалиёт пеш бурдани фаъолияти бонкӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ молиявӣ ғайрибонкӣ, ҳамавақт талаб менамояд, ки вобаста ба талаботҳои гузариш ба рақамикунонии иқтисодиёт дар муҳити инноватсионӣ, ки яке аз қисматҳои асосии онро рақамикунонии амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ ташкил медиҳад талаб менамояд, ки мо моделҳои нави рушди хизматрасониҳои бонкӣ ва форматҳои татбиқи ин масъаларо дар андозаҳои муайян ташаккул дода, бо ин роҳ мушкilotҳои ҷойдоштаро ҳал намуда, самаранокии хизматрасониҳоро ба воситаи технологияҳои хушманд таъмин намоем. Мо дар диссертатсияи худ бозори қаблӣи замони аввали

истиқлолиятро таҳлилу намуда, хосиятҳои бозори нави хизматрасониҳои муосирри бонкиро бо истифодаи воситаҳои инноватсионӣ пешниҳод намудем [2-М].

5. Дар диссертатсияи худ мо муайян намудем, ки баъди фароҳам овардани инфрасохтори зарурии пардохтӣ дар минтақаҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷистон аҳамияти аввалиндараҷа дода, дарёфти рушди бозори муосири хизматрасониҳои бонкиро дар ҷамъият тавассути роҳу воситаҳои гуногун таъмин намоем. Ҳамчунин таҷрибаи номуваффақонаи бозори қаблии бонкӣ ва амалиётҳои онро ба инобат гирифта, ин тамоюлро бо бозори нави муосири бонкӣ иваз намоем ва роҳҳои татбиқи онро пайваста зери назорати доимӣ қарор диҳем [6-М].

6. Новобаста аз он, ки дар равандҳои ҷаҳонишавӣ ва тамоюлҳои рақамкунонӣ қарор дорем, бояд ҳамеша ба масъалаҳои беҳатарии амалиётҳо ва ҳимояи манфиатҳои субъектҳои иқтисодӣ ва аҳоли таъна намуда, инро ба таври доимӣ зери назорат дошта бошем. Масъалаи паст кардани шиддати хавфҳои, ки дар заминаи техникаву технологияҳои муосир (кортҳои бонкӣ, замимабарномаҳои бонкӣ, ҳамёнҳои электронӣ) ба вуҷуд меоянд, дар таҳқиқоти илмӣ мо масъалаи меҳварӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, моро зарур аст, ки дар якҷоягӣ бо бонку ташкилотҳои қарзӣ новобаста аз дараҷаи баланди хавфу хароҷотҳо шаклҳои нави хизматрасониҳои виртуалӣ, ки ба воситаи изҳои ангишт ё рӯшноии ҷашм, симо ва дигар воситаҳои ба ин баробар истифода мегарданд, дар лаҳзаҳои наздиктарин ба ин масъала гузарем [5-М].

7. Таҷриба ва тамоюлҳои зудтағйирёбанда дар солҳои охир собит намуд, ки дар баробари гузариш ба амалиётҳои виртуалӣ ҳисоббаробаркуниҳо бидуни истифодаи пули нақд, вусъати ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, пардохтҳои электронӣ тавассути суратҳисобҳои кортӣ ва як қатор амалиётҳои дигари ба ин баробар тақвияти рақамикунонии амалиётҳои қарзӣю пасандозӣ дар сатҳи низомии бонкӣ ҳадафи меҳварии мо буда, ба ин масъала мо аҳамияти зарурӣ дода, ҳулосаҳои мушаххаси татбиқкуниро пешниҳод намудем. Дар ин радиф, ба андешаи мо, ҳангоми ғайринақдӣ кардани ин ду амалиёт мо метавонем самаранокӣ ва беҳатарии онҳоро дар ҳама шароит таъмин намуда, масъулияти қарзгиранда ва пасандоздоронро дучанд намоем [1-М].

8. Моро зарур аст, ки дар раванди рақамикунонии муҳити инноватсионии амалиётҳои бонкӣ вобаста ба бартарият, роҳҳои дар сатҳи содда ва самаранок пешниҳод намудани хизматрасониҳои бонкиро дарёфт намуда, вобаста ба ин гурӯҳбандии хизматрасониҳои бонкиро вобаста ба таҳияи модели афзалиятҳо ва бартариятҳои бозори қаблии бонкӣ ва бозори муосири хизматрасониҳои электронии бонкӣ коркард ва пешниҳод намоем. Ғайр аз ин, унсурҳои асосии сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва дараҷаи рақобатнокии онҳо дар доираи татбиқи ҳадафҳои муҳими рушди низомии инноватсионӣ бо пардохтҳои электрониро ба таври ҳаматарафа бояд таъмин намоем [7-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Барои бунёд ва татбиқи ҳадафҳои созанда дар самти бозори хизматрасониҳои бонкӣ, рушди иқтисоди миллӣ, рақамикунонии иқтисодиёт, ислохотҳои иқтисодию соҳавӣ талаб менамояд, ки бо ҳар роҳу восита ба ҳадафҳои асосии худ ноил гардида, натиҷаҳои назаррасро ба даст орем. Барои дар амал татбиқ намудани рушди хизматрасониҳои муосири бонкӣ низ ба андешаи мо, масъалаҳои зерин ҳамчун ҳадафи асосӣ бо роҳҳои зерин бояд ҳатман татбиқ карда шаванд:

➤ Дар асоси истифодаи таҷрибаи хориҷӣ марҳала ба марҳала истифодаи воситаҳои хозиразамони электронии пардохтӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ тибқи стратегияи пешбинишуда;

➤ Қабл аз фароҳам овардани инфрасохтори зарурии пардохтии бонкӣ дар Тоҷикистон бо роҳҳои қаблан санҷидашуда боназардошти манбаҳои даромади аҳоли ва корхонаҳои сатҳи гуногун баланд кардани маърифати молиявии аҳоли ва бештар намудани чараёнҳои фарогирии молиявӣ дар кишвар;

➤ Таҳияи моделҳои нави инноватсионӣ ба воситаи технологияҳои хозиразамони пардохтӣ, ки тавассути он дигар барномаҳои электронии пардохтӣ дар анҷоми амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ имконпазир мегардад;

➤ Ба ҳар роҳу восита тақия намудан ба бозори нави хизматрасониҳои электронии бонкӣ ва гирифтани таҷриба аз таъсири омилҳои дохилию берунӣ, инчунин корбарӣ аз рӯи амалиётҳои қаблӣ ва хавфнок, ки онҳо метавонанд дар оянда низ фаъолияти бонкҳоро ҳалалдор созанд;

➤ Таъмини воситаҳои аввалияи истифодаи хизматрасониҳои муосири электронӣ, интернетӣ баландсуръат ва барномаҳои соҳавӣ, ки тавассути инҳо дастрасии истифодабарандагон ба ин воситаҳои электронии пардохт содда ва дастрас бошад;

➤ Ташкили дурусти ҳисобдорӣ дар тамоми субъектҳои иқтисодӣ ва бо кортҳои бонкӣ таъмин намудани аҳолии кишвар ба таври таъҷили ва додани дигар имкониятҳои васеи технологӣ;

➤ Ба таври афзоянда дар ҳамаи сохторҳои давлатию ғайридавлатӣ, тиҷоратую истеҳсолӣ пурра аз байн бурдани муомилоти нақдӣ ва тақвияти пардохтҳои электронӣ дар асоси фароҳам овардани инфрасохтори дастаҷамъона;

➤ Дарёфти роҳҳои ба даст овардани эътимоди аҳоли нисбат ба низоми бонкӣ ва дар заминаи ин бо мурури замон аз байн бурдани бухрони эътимод дар ҷомеа;

➤ Содда ва самаранок гардонидани дастрасӣ ба амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ бо дарназардошти паст кардани меъёри фоизи қарз, баланд кардани меъёри фоизи пасандозҳо ва кам кардани нархи хизматрасониҳои электронӣ [З-М];

2. Қайд кардан зарур аст, ки вобаста ба натиҷаҳои таҳлил дар самти тақвияти хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити имрӯза ба андешаи мо барои ташаккул ва рушди дурусти бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва

тақвияти шаклҳои нави хизматрасониҳои инноватсионии электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди масъалаҳои зерин аҳамияти аввалиндараҷа доранд;

- дар тамоми минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон густариши интернетӣ баландсуръат ва фарохмаҷро ва дастрасии содда ба он;

- густариши маърифати иттилоотӣ: таълиму омода кардани мутахассисон дар доираи восита ва технологияҳои иттилоотию иртиботии ҳозиразамони хушманд бо роҳи ташкили барномаҳои фаҳмондадиҳӣ;

- ташкил, татбиқ ва истифодаи ҳамаҷонибаи ҳисобдорӣ дар тамоми субъектҳои иқтисодӣ ва ташкили роҳҳои дастрасӣ ба кортҳои бонкӣ ва ба воситаи ин кушодани суратҳисоб;

- ҳамкорӣ ва шарикӣ бо субъектҳои хоҷагидорӣ, аҳоли, сохторҳои дахлдори кишварҳои дигар чиҳати татбиқи иқтисоди рақамӣ ва ҳукумати электронӣ;

- фарогирии молиявӣ ва доштани суратҳисоб дар бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ, инчунин зиёд намудани сатҳи даромади аҳоли ва сарчашмаҳои даромади он;

- истифодаи васеи зеҳни сунъӣ дар иқтисодиёт ва идора намудани равандҳои самаранокгардони бахшҳои воқеии иқтисодиёт;

- таърихи зист ва фаъолияти шаҳрванд чиҳати гирифтани пеши роҳи хавфҳои эҳтимоли дар самти амалиёту хизматрасониҳои молиявӣ [8-М].

3. Иброз доштан зарур аст, ки мизони нобаробари талаботу тақлифот дар сатҳи амалиётҳои пулӣ, ки он ба пулҳои нақдӣ асос ёфтааст, тақозо менамояд, ки чиҳати ҳамқадам шудан бо равандҳои ҷаҳонишавӣ бояд ҳарчи зудтар инфрасохтори зарурии пардохтҳои электронӣ бо фановариҳои замони муосир дар шароити имрӯза муҳайё карда шавад. Чиҳати фароҳам овардани чунин шароит бо дарназардошти талаботҳои имрӯза, ба андешаи мо, дар айни замон бояд масъалаҳои зерин ҳадафи асосӣ бошад:

- додани имтиёзҳои андозӣ дар ташкили пардохтҳои электронӣ дар муддати 3-4 сол вобаста ба шакли фаъолияти корхонаву муассисаҳо, ки истифодабарандагони асосии низоми пардохтӣ ва ҳамзамон ба пешниҳодкунанда ва ташкилкунандагони хизматрасониҳои пардохтӣ;

- вобаста ба зичии аҳоли дар минтақаҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳайё намудани шароити зарурӣ чиҳати тақвияти ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, ҳамчунин корро бо нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ дуруст ба роҳ мондан;

- кушодани марказҳои хизматрасонии электронӣ дар марказҳои фуруши калонҳаҷм ва дорои имкониятҳои зиёди хариду фуруш чиҳати паст кардани таҷаммуи талабот ба амалиётҳои нақдӣ;

- дарёфти роҳҳои ҳавасманд гардонидани субъектҳои гуногуни иқтисодӣ чиҳати кушодани суратҳисобҳои бонкӣ чиҳати пешбурди чараёни дуруст ва саривақтии ҳисоббаробаркунӣ ва ғ. [2-М].

4. Масъалаҳои дар рисолаи илмӣ мо баррасишаванда ба вусъати рақамикунонии иқтисодиёт ва татбиқи он бо усулҳои инноватсионӣ рост

меояд, бахшида шудаанд. Бо ҳамин хотир вобаста ба таҳқиқот ва заруриятҳо ҷиҳати дар амал татбиқ намудани иқтисоди рақамӣ ва вусъати бомароми пардохтҳои электронӣ барои боз ҳам фароҳам овардани шароити хуби хизматрасониҳо бояд масъалаҳои зерин муҳаё ва ё таъмин бошанд:

- дастгирии бахшҳои имконпазирии истеҳсоли ва ба шуғли пурмаҳсул фаро гирифтани аҳоли дар минтақаҳои алоҳидаи кишвар;
- содда ва дастрас гардонидани амалиётҳои бонкӣ ва бо ин роҳ баланд кардани саводнокии молиявии аҳоли;
- дастгирӣ намудани соҳибкории хурду миёна аз ҳисоби пешниҳоди қарзҳои арзон ва имтиёзнок дар сатҳи кишвар;
- ташкил намудани бонкҳои виртуалӣ ё хизматрасониҳои ба ин баробар, ки хусусияти минтақавӣ ва байналимилалӣ доранд;
- таъмин намудани афзалиятҳои беҳатарӣ ва амнияти пулҳои ғайринақдӣ, гум шудани корт ё ҳолатҳои дигаре, ки тавассути замимабарномаҳои бонкӣ идоракунии суратҳисобҳо имконпазир мебошад [3-М].

5. Дар баробари масъалаҳои баррасишаванда, ки онро дар таҳқиқоти илмӣ худ мо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додем, сифати хизматрасониҳои бонкӣ низ муҳим мебошад. Аз ин лиҳоз, вобаста ба баррасиҳои анҷомгирифта ба андешаи мо ҷиҳати тақмили сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар айни замон зарурияти андешидани чораҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад:

- беҳтаргардони ҳолати техникую барномавии бонк ҳангоми баланд шудани талабот ба амалиётҳои виртуалӣ вобаста ба минтақа ва вақти иҷрои амалиёт ё хизматрасонӣ;
- дар ҳама ҳолат ва шароит пурзур намудани амнияти иттилоотию иртиботии хизматрасониҳои бонкӣ ҳангоми истифодаи онҳо дар ҷараёни хариду фурӯш ва дигар шаклҳои муносибати тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратишуда;
- беҳтар сохтани фазои дастрасӣ бо интернетӣ баландсуръат дар минтақаҳои алоҳидаи аҳамияти умумидошта ва минтақаҳои алоҳидаи дурдаст, ки ҳосияти баланди тиҷоратую иртиботӣ доранд;
- ба даст овардани эътимод ва боварии аҳоли ҳангоми пешниҳод ва истифодаи хизматрасонӣ бо баланд гардонидани сатҳи пардохтпазирӣ [3-М].

6. Таъмини самаранокии амалиётҳои бонкӣ ва бахши воқеии иқтисодиёт, ки аз сарчашмаҳои пулӣ ва дигар амалиётҳои дар ихтиёри низоми бонкӣ қарордошта вобаста мебошанд, як қатор тамоюлҳои инноватсиониро тақозо менамояд. Ба андешаи мо, дар шароити имрӯза масъалаҳои арзёбӣ ва таъмини сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурӣ ва муҳим буда, чунин масъалаҳоро тақозо менамояд;

- қабул намудани қонунҳои дахлдор ва фармоишҳои маҳдудкунии бевоситаи амалиётҳои хавфнок, ки дар оянда низоми бонкиро таҳдид менамоянд;

➤ додани имкониятҳои бештар ба операторҳои пардохтии дохилӣ ва дарёфти механизмҳои рақобатпазир гардонидани онҳо дар шароити имрӯза;

➤ ба таври маҷбурӣ дар фаъолияти тамоми субъектҳои иқтисодӣ ҷорӣ намудани чараёнҳои бақайдгирии даромаду хароҷотҳо ва ҳамзамон кушодани суртаҳисобҳои бонкию ташкили ҳисобдорӣ;

➤ бо роҳҳои ҳавасмандгардонӣ дар алоқамандӣ бо шарикии давлат баланд намудани сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва паст кардани нархи хизматрасониҳои бонкӣ ва додани имтиёзҳои бештар ба истифодабарандагони хизматрасониҳои бонкӣ;

➤ андешидани чораҳои зарурӣ бидуни овардани зарар ба бонку ташкилотҳои қарзӣ дар самти дастгирии бахши воқеии иқтисодиёт бо усулҳои инноватсионӣ ва ғ. [2-М].

7. Барои беҳтар гардидани сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва мувофиқ ба талаботи аҳоли содда намудани тартиби пешниҳоди онҳо дар баробари воситаҳои мавҷуда дар назди ҳар як бонку ташкилоти дигари қарзӣ ташкил намудани паркҳои технологӣ ва дар заминаи ин татбиқи таҷрибаи хориҷӣ бо ҷалби мутаххасисони хориҷӣ, ҳамчунин дигар кардани сохти хизматрасонии воситаҳои техникӣ, хизматрасонӣ, банкомат, терминал ва постерминалҳо ба монанди маҳдуд кардани амалиётҳои нақдӣ ва ба ҷои он дигар кардани шакли фаъолияти банкоматҳо дар баровардани корҳои муҳлаташон ба охиerrasида ба ҷои додани пули нақд ва ғ. [1-М].

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Маълумотҳо оид ба ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳои як қатор кишварҳои ҷаҳон. URL: <https://habr.com.ru>

2. Бюллетени омили бонкӣ солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305), 2021, №12, 2022, №12, 2023, №12.

3. Маълумотҳои электронии сомонӣ <https://www.nbt.tj>

Феҳристи корҳои чопшудаи муаллиф аз рӯйи ихтисоси диссертатсия

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Аъзамова, Т.Т. Аҳамияти иҷтимоию иқтисодии хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. - №1. - С.303-310. ISSN2663-0389

[2-М]. Аъзамова, Т.Т. Механизмҳои тақмили ҳисоббаробаркуниҳо дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] / Шариф Раҳимзода, Т.Т. Аъзамова // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. - №2. - С. 24-34. ISSN2663-0389

[3-М]. Аъзамова, Т.Т. Асосҳои ташаккули равандҳои инноватсионӣ дар самти хизматрасониҳои бонкӣ вобаста ба талаботи бозор [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Паёми молия ва иқтисод. - 2023. - №4/2 (39). - С.515-528. ISSN 2663-0389.

[4-М]. Аъзамова, Т.Т. Назария ва хусусиятҳои хизматрасониҳои бонкӣ дар низомии иқтисодӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Паёми молия ва иқтисод. - 2023. - №4/1 (38). - С.311-319. ISSN 2663-0389.

[5-М]. Аъзамова, Т.Т. Основы формирования инновационных процессов по направлению банковских услуг в зависимости от требований рынка [Текст] / Т.Т. Аъзамова // Вестник Таджикского национального университета. – 2024. - №6.Қисми 1 - С. 194-201. ISSN 2413-5151.

[6-М]. Аъзамова, Т.Т. Механизмҳои тақмили ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. - №10. - Қисми 1. - С. 208-215. ISSN 2413-5151.

Дар дигар нашрияҳо:

[7-М]. Аъзамова, Т.Т. Масъалаҳои назариявӣ ва актуалии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи илмӣ - амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Тоҷикистон дар низомии муосири молиявӣ – қарзии байналмилалӣ”, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Саҳ186-172

[8-М]. Аъзамова, Т.Т. Масъалаҳои асосии рақобатпазирии низомии бонкӣ дар давраи ҷаҳонишавӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «Тоҷикистон дар низомии муосири муносибатҳои молиявӣ – қарзии байналхалқӣ», 26.11.2021. – 2022. - С.552-559

[9-М]. Аъзамова, Т.Т. Таъсири хизматрасониҳои муосири бонкӣ ба сатҳи бехатарии бонкҳо [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ дар мавзӯи “Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ”, ДДМИТ. - 2023 Саҳ368-372

[10-М]. Аъзамова, Т.Т. Сарчашмаҳои ҷалби сармояи иловагии бонкӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ- амалӣ дар мавзӯи “Рушди низомии бонкӣ ва рақамикунонии баҳши молиявӣ», ДДК ба номи А.Рӯдакӣ, 18-19 декабри соли 2023. – С.86-91.

[11-М]. Аъзамова, Т.Т. Ҷанбаҳои назариявии хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Афзалиятҳои рушди баҳши молиявӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ” баҳшида ба рӯзи кормандони мақомоти молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ДДМИТ, 07.12.2023. – С.174-179

[12-М]. Аъзамова, Т.Т. Масъалаҳои актуалии хизматрасониҳои муосири бонкӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Афзалиятҳои стратегии рушди иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти индустриалӣ-инноватсионӣ», ДДМИТ, 1 апрели соли 2024. – С248-254

[13-М]. Аъзамова, Т.Т. Ташаккули заминаҳои густариши хизматрасониҳои бонкӣ тавассути воситаҳои ҳозиразамони виртуалӣ // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Рушди низомии бонкии ҶТ дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли онҳо”, 11.03.2023. –С157-162

[14-М]. Аъзамова, Т.Т. Рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити имрӯза // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ- амалӣ дар мавзӯи

«Масъалаҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити гузариш ба низоми нави рақамикунонии иқтисодиёт», ДДД, 18-19 апрели соли 2024. – С189-194

[15-М]. Аъзамова, Т.Т. Таҳлили бозори хизматрасонии қарзӣ дар шароити муосир [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба солҳои 2022-2026 “Солҳои рушди саноат”. - С.271-277.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

УДК: 336+336,4+336,46+336,74 (575,3)

На правах рукописи

АЪЗАМОВА ТАХМИНА ТУЙЧИЕВНА

**ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ БАНКОВСКИХ УСЛУГ В
СОВРЕМЕННОМ ТАДЖИКИСТАНЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит

Душанбе- 2025

Диссертация выполнена на кафедре финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета

Научный руководитель: **Шариф Рахимзода** – доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник Института экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана

Официальные оппоненты: **Султонов Зубайдулло Султонович** – доктор экономических наук, профессор кафедры финансов и кредита Российско-Таджикского (Славянского) университета;

Сайфуров Кароматулло Файзуллоевич – кандидат экономических наук, и.о. доцента кафедры банковского дела Таджикского национального университета

Оппонирующая организация: **Таджикский государственный коммерческий университет**

Защита диссертации состоится «21» ноября 2025 года в 09⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете по адресу: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря: +992 935730010.

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на официальном сайте www.tgfeu.tj

Автореферат разослан «___» _____ 2025 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Современный независимый Таджикистан находится на новом этапе социально-экономического развития и всегда прослеживает за позитивными процессами глобализации для обеспечения стабильности общества. Опыт показывает, что одним из самых запутанных и сложных явлений глобализации, которое часто обеспечивает развитие той или иной отрасли, является цифровизация экономики и расширение виртуальных платежных и электронных транзакций. Экономика Республики Таджикистан и её банковская система пережила сложный этап в годы гражданской войны, но и добилась значительных успехов благодаря постоянным усилиям и экономическим реформам. Следует отметить, что несмотря на то, что развитие банковской системы Республики Таджикистан взяло начало лишь с приобретением независимости, оно направлено в развитие, ориентированное на будущее, которое является устойчивой и масштабной целью нашего отечества. Этапы развития предыдущего банковского рынка и современного рынка банковских услуг в Республике Таджикистан после ряда усилий высшего руководства страны на основе принятия ряда нормативно-правовых актов и соответствующих отраслевых указов имеют тенденцию к росту и поэтапному расширению рынка услуг. Важно отметить, что для развития всех сфер жизни общества, в том числе банковской сферы, были созданы благоприятные условия и возможности, позволяющие оказывать межотраслевое влияние.

В настоящее время необходимость перехода к цифровой экономике с каждым днем приобретает все большее значение, и, прежде всего, решающую роль в этом процессе играют коммерческие банки и цифровые технологии, упрощающие традиционные операции банковской системы. Опыт показывает, что нестабильность банковской системы часто возникает из-за отставания банковской системы от современных информационных и виртуальных технологий. В связи с этим, переход к новым формам банковских услуг требует полных безналичных операций, даже кредитных операций, перехода на цифровые деньги и аналогичные платформы. Но существуют некоторые проблемы, с которыми сталкиваются кредитные организации на пути к новой эволюции банковской системы.

Следует сказать, что с целью замены традиционной формы банковских услуг, основу которых составляют операции или расчеты наличными, и выйти из такой опасной ситуации в условиях глобализации и полностью устранить недоверие населения к ликвидности банков, 22 июня 2023 года был утвержден указ Президента Республики Таджикистан “О мерах по расширению безналичных расчетов” № 586, практическая реализация которого на территории Таджикистана состоялась с 1 августа 2023 года. Известно, что усиление безналичных банковских операций и услуг ведет к дальнейшему развитию банковской системы, делая ее менее уязвимой перед многочисленными рисками и угроз на определенном уровне.

Наряду с подписанием соответствующих приказов, принятие соответствующих отраслевых программ и стратегий также являются важными и необходимыми дополнительными мерами. Для достижения поставленных целей важно и необходимо в настоящее время определять будущее с помощью современных технологий и технологий, предлагать новые формы услуг в соответствии с требованиями времени, создавать золотую инфраструктуру во всех регионах, создавать технологические парки, усиливать вертикальные операции, ограничивать средства, влияющие на электронные платежи, и т. п.

В то же время укрепление электронных операций и их расширение на основе создания необходимой инфраструктуры развития для обеспечения стабильности банковской системы в сегодняшних условиях является одним из наиболее решаемых и необходимых вопросов, а также поиск путей ее развития в соответствии с требованиями современности. Кроме того, развитие банковских услуг всегда находится в центре внимания соответствующих отраслевых структур и исследователей.

Степень изученности научной темы. На уровне банковской системы Республики Таджикистан развитие банковских услуг и согласование операций и услуг, связанных с современными технологиями, как важный и необходимый вопрос и новое явление находится в центре внимания соответствующих структур, особенно ученых и экспертов, и приобретает все большее значение. Необходимость исследования этого направления находится в центре внимания отечественных и зарубежных ученых и экспертов в области экономики, и она приобретает большую значимость в работах следующих зарубежных ученых, как Дж.М. Кейнс, Г.Н. Мэнкью, К.Р. Макконелл, У. Шарп, Й. Шумпетер, П. Самуэльсон, Л. Мизес, Дж. Кларк, М. Портер, В.И. Сакнко, В.М. Заернюк, Р.А. Татаркулова и др.

Благодаря обретению независимости Республикой Таджикистан и постепенному укреплению банковской деятельности и качественного обслуживания населения и других хозяйствующих субъектов, этот вопрос также оказался в центре внимания таджикских ученых и их последователей. В том числе, Т.Н. Назаров, Ш. Рахимзода, З.А. Рахимов, У.С. Хикматов, Ш.К. Хайрзода, Р.Б. Бердиев, Б.М. Шарифзода, Б.М. Джураев, Дж.К. Нуралиев, Р.К. Раджабов, Н. Акобирзода, М. Содикова, П.Р. Пирзода, С.А. Курбонова, М. Кличова, Р. Ганиев, М. Дембегиев, Г. Гаюров, С.Дж. Махшулов, Б.Б. Ходжаев и другие провели в этом направлении углубленный, структурный и уровневый анализ и опубликовали результаты в журналах различного уровня. В то же время другие формы инноваций, которые появились 2021-2022 годах в области новых инновационных программ и инструментов, и не были изучены, мы провели исследования и разработки в этой области.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Наше завершенное научное исследование носит стержневой характер, оно подготовлено и представлено в соответствии с рядом отраслевых программ и стратегий, которые в основном касаются критериев и требований электронного правительства, укрепления и дальнейшего развития

безналичных расчетов, развития инфраструктуры платежной системы в Республике Таджикистан, развития инфраструктуры рынка банковских платежных карт, развития платежной системы с использованием электронных денег, реализации поручений и Указа Президента Республики Таджикистан “О мерах по расширению безналичных расчетов” от 22 июня 2023 года под номером 586, Национальной стратегией финансового охвата в Республике Таджикистан от 1 июля 2022 года, №314, Национальной стратегией развития Республики Таджикистан на период до 2030 года и Среднесрочной программой развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования состоит в изучении и предложении путей совершенствования системы современных банковских услуг на основе внедрения инноваций, то есть использования современных электронных технологий, информации, смарт-устройств, искусственного интеллекта и других инструментов, играющих ключевую роль в реализации цифровой экономики. Кроме того, основными целями данного исследования являются поиск способов их эффективного использования на практике для обеспечения стабильности и безопасности банковской системы.

Задачи исследования. В данной диссертационном исследовании, чтобы правильно оценить выбранную тему и охватить все стороны исследования, связанные с другими аспектами, описанными в диссертации и рассмотренные ранее другими авторами, автор поставил перед собой следующие задачи:

- разработать теоретические основы оценки проникновения различных форм электронных услуг в виртуальное пространство должны быть разработаны с учетом широкого использования отечественного и зарубежного опыта в сфере современных банковских услуг;

- предложить конкретные процессы взаимодействия в условиях острой необходимости перехода Республики Таджикистан к этому процессу и выявления новых электронных средств и новых технологических программ с использованием интеллектуальных устройств и искусственного интеллекта системы банковских услуг с техникой и технологиями, обладающими инновационными свойствами;

- разработать основные механизмы и инструменты развития банковских услуг и создания условий для доступа населения к электронным операциям и услугам, а также преимущества рынка традиционных услуг и современного рынка электронных банковских услуг в виде плана и предложения;

- определить и предложить практические пути перехода к новой системе цифровизации экономики страны за счет развития электронных услуг с помощью интеллектуальных устройств и искусственного интеллекта, рынок кредитно-сберегательных услуг на уровне банковской системы и пути развития за счет безналичного использования.

Объектом исследования является система современных банковских услуг и другие электронные смарт-устройства с искусственным

интеллектом на рынке современных банковских услуг Таджикистана с учетом требований полной безналичной обработки операций.

Предмет исследования является совокупность экономических отношений, в том числе финансовых и денежных, осуществляемых в инновационной среде посредством электронных платежных инструментов и устройств, предполагающих наличные деньги или безналичные расчеты. При этом, наиболее важными проблемами развития рынка банковских услуг являются структурные изменения и создание необходимой инфраструктуры для развития электронных широкополосных банковских услуг, усиление которого возможно в рамках современного рынка банковских услуг.

Гипотеза диссертационного исследования сформулирована запутанными течениями процесса глобализации, основу которого составляет цифровизация экономики на основе современных информационно-коммуникационных технологий, продвигающие искусственным интеллектом и другими облачными вычислениями, и при правильном переходе на эти течения могут быть получены следующие результаты:

- устранение недоверия к банковской системе и, таким образом, увеличение денежных резервов банков на 25-30% в течении 4-5 лет;
- при переходе на новые системы электронных услуг, специфичные для интеллектуальных технологий, ожидается увеличение в среднем в год до 10-15% безналичных расчетов в общем объеме расчетов, а за последние 5-10 лет этот показатель может достигать максимума;
- в результате ожидается полное обеспечение финансовой и социальной безопасности населения и других хозяйствующих субъектов, осуществляющих финансовые операции и т.д.

Теоретические основы диссертационного исследования сформированы рядом научных работ и разработок отечественных и зарубежных ученых, а также предложениями отраслевых работников, в том числе соответствующими отраслевыми стратегиями и программами, и направлено на изучение и обсуждение теоретических, методических, практических и тактических вопросов, связанных с инновационным развитием системы банковских услуг в современном Таджикистане с усилением электронных расчетов и платежей, созданием вспомогательных банковских приложений и других интеллектуальных устройств, и таким образом, в совершенстве выражена их необходимость в дальнейшем усилении данного вопроса.

При подготовки диссертации использовались комплексные и диалектические методы анализа, которые включают экономико-математические методы, сравнительный анализ, метод экспертной оценки, прогнозирование, индукционные и дедукционные методы.

Источник информации. Научное исследование было выполнено на базе официальных статистических источников Республики Таджикистан и частично зарубежных теоретических данных, официальных данных Национального банка Таджикистана, бюллетени банковской статистики,

годовых отчетов банков, годовой статистики Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, журнала Национального банка Таджикистана “Банковское дело. Развитие. Глобализация” и других работ отечественных и зарубежных ученых и интернет-сайтов.

База исследования. Научная диссертация была выполнена соискателем на кафедре банковской деятельности ТГФЭУ в 2018-2024 годах.

Научная новизна исследования. Тенденции, которые обсуждаются на уровне банковских отношений, денежных потоков, мобильности и передачи финансовых данных, обеспечения безопасности операций, безопасности банковской системы и обеспечения ее устойчивого развития, основанного на информационных технологиях, и возможности их дальнейшего использования и развития, рассматриваются в диссертации и являются научной новизной. В связи с этим, с целью обоснования результатов исследования представлены следующие пункты научной новизны:

1. Проанализированы и рассмотрены теоретические аспекты банковских услуг, проанализированы методические процессы оценки электронных инноваций и банковских инноваций, определен ряд научных спецификаций, которые до нас вплотную подходили к этому вопросу. Кроме того, практическое внедрение современных банковских услуг в Республике Таджикистан связано с успехами развития рынка электронных банковских услуг и безналичных электронных операций, которые составляют основную ось научных исследований, как результат предыдущего исследования данного вопроса.

2. В связи со структурными, информационными, техническими и технологическими изменениями наряду с традиционным банковским рынком открытие нового рынка электронного банкинга, где все услуги оказываются виртуально без влияния субъективных факторов, является нашей научной новинкой. Также в связи с современными требованиями на этапе цифровизации экономики разработаны новые модели и форматы развития рынка банковских услуг с учетом его приоритетов, проблем и перспектив, а также представлены возможности развития рынка банковских услуг, а также предоставление новых услуг и новых технологий с искусственным интеллектом и интеллектуальной памятью. Также в модели выявлено и представлено различие между традиционным банковским рынком и рынком современных банковских услуг с имеющимися преимуществами и проблемами, что в будущем может создать ряд новых возможностей для выхода на развитый рынок.

3. Разработка основных направлений внедрения новых форм банковских услуг путем создания необходимой платежной инфраструктуры в отдельных регионах Республики Таджикистан путем завоевания доверия населения. Кроме того, был проведен анализ предыдущего и современного состояния развития рынка банковских услуг с периодическими возможностями формирования и развития банковских карт. В направлении изучения основных факторов, влияющих на рынок банковских карт, которые в 2010-2015 годах вызвали ряд проблем, связанных с устареванием

системообразующих банков, был проведен углубленный и целенаправленный анализ в условиях повышенных кибер-технологических рисков, связанных с современными системами банковских услуг в области современных платежных средств, рассмотрен вопрос обеспечения безопасности денежных средств, используемых в новой форме услуг. В связи с этим в ходе научных исследований была исследована проблема снижения рисков, возникающих на основе использования современной техники и технологий (банковские карты, банковские приложения, электронные кошельки), и предложены новые формы виртуальных услуг, которые используются с помощью отпечатков пальцев или света глаз, что необходимо и удобно в сегодняшних условиях Республики Таджикистан.

4. Совершенствование механизмов усиления депозитарно-кредитных операций в качественно новой форме рассмотрено и предложено, дальнейшее их развитие включает процессы безналичной ликвидации данных операций. Наряду с этим, в условиях повышенного спроса на банковские операции и услуги и усиления банковских рисков, прием депозитов и кредитования безналичным способом был обработан и предоставлен с помощью интеллектуальных электронных устройств. Наряду с этим дальнейшее развитие этих услуг в рамках электронных средств и банковских приложений было усилено эффективными и безопасными методами на основе цифровизации экономики и перехода на новую систему электронных банковских услуг на первом этапе банковские услуги были классифицированы, и на основе этого развития модели преимуществ и преимуществ предыдущего банковского рынка и современного рынка электронных банковских услуг и других предыдущих операций были обработаны и представлены в безналичной форме, они могут помочь как результат в правильной оценке современных банковских услуг. Кроме того, в рамках этих вопросов были определены и оценены основные элементы качества банковских услуг и степень конкурентоспособности банка.

Положения, выносимые на защиту. В научном исследовании с учетом аналитических действий по рассмотрению и анализу в качестве итоговых выводов автора следующие пункты составили научную новизну нашей диссертации:

- выявлены теоретико-методические и практические аспекты рынка электронных банковских услуг и банковских услуг с экономической необходимостью и субъективными двойными интересами;

- проанализированы и рассмотрены пути внедрения современной техники и технологий и их эффективного использования, разработаны и представлены пути развития новых банковских услуг и современные формы использования электронных средств и приложений новых банковских услуг с преимуществами и проблемами;

- рассмотрены пути создания необходимой инфраструктуры в отдельных регионах Таджикистана и предложены пути их реализации, определена необходимость ускоренного использования современных

платежных технологий и способы обеспечения безопасности электронных транзакций с учетом использования электронных средств;

- проанализирован и рассмотрен рынок кредитно-сберегательных услуг, разработаны и предложены пути безналичной ликвидности, влияние финансового охвата на это направление, дополнительно определены новые способы цифровизации экономики с помощью современных технологий, ориентированных на виртуальные услуги и электронные платежи, определены и выявлены преимущества рынков предыдущих и электронных банковских услуг и даны их спецификации.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что были оценены и предложены теоретические и методические процессы цифровых банковских операций в условиях цифровизации национальной экономики как фактора, способствующего развитию банковской системы. Практическая значимость исследования выражается в том, что результаты диссертационного исследования могут быть использованы для улучшения нормативно-правовой базы цифровых банковских операций как фактора развития цифровой экономики, ее регулирования, контроля и дальнейшего совершенствования в целях устойчивого развития банковской системы, снижения уровня неформальной экономики и прозрачности финансовых операций соответствующими государственными органами.

Степень достоверности полученных результатов в сегодняшних условиях основывается на формировании и развитии рынка банковских услуг как новой прибыльной альтернативы и связано с выполнением технологических операций по проведению экспериментов, правильной и точной обработки данных, связанных с рассмотрением и раскрытием изучаемого вопроса, степенью и уровнем достаточности подкрепленных материалов, нахождением и статистической обработкой опубликованных научных результатов и докладов соискателя по научной теме. Представленные выводы и рекомендации типичны для современных условий инновационного развития банковских услуг на основе современной техники и технологий.

Соответствие темы диссертации паспорту научной специальности.

Тема научного исследования соответствует следующим пунктам паспорта реестра специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.07 - Финансы, денежные обращение и кредит: 8.4. Механизм наличных и безналичных денежных потоков; 8.8. Создание эффективной платежной системы и содействие решению проблем связанных с платежным кризисом; 10.1. Формирование банковской системы и ее инфраструктуры в условиях рыночной экономики; 10.10. Финансовые инновации в банковском секторе; 10.15. Разработка моделей определения цен, себестоимости услуг и банковских операций; 10.22. Новые банковские продукты: виды, технология организации, способы реализации; 11.8. Исследование влияния денежно-кредитного регулирования на инновационные и инвестиционные процессы в экономике.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследование. При оценке и пошаговом рассмотрении темы исследования как предварительного и окончательного результата автором был выполнен ряд необходимых и обоснованных этапов, таких как рассмотрение и разработка научной темы, направлений и механизмов научно-методического обоснования, оценка и обоснование актуальности научной темы, конкретизация и раскрытие поставленных задач, а также непосредственное участие в научных мероприятиях и конференциях.

Апробация и реализация результатов диссертации. Результаты научного исследования, которые служат базой для обоснования рассматриваемых вопросов, были представлены в качестве результатов и итоговых действий на семинарах, круглых столах и научных конференциях на вузовском, национальном и международном уровнях с авторскими выступлениями в основном в течение 2020-2024 годов. При этом следует отметить, что методические и практические рекомендации диссертации могут быть использованы в процессе обучения студентов вузов страны и тренинг-семинаров с работниками банковской сферы по дисциплинам инновации в банках, электронные инновации в банке и межбанковские корреспондентские отношения в ТГФЭУ и других вузах страны.

Публикации по теме диссертации. Соискатель опубликовал в общей сложности 15 научных статей по научной теме в журналах различного уровня, в том числе 6 статей в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан, и 9 статей в других изданиях.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из списка используемых сокращений, введения, трех глав, девяти параграфов, заключения, 9 рисунков, 12 таблиц, 14 диаграмм и списка используемой литературы, который состоит из 151 наименований и имеет объем 174 страниц.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении диссертации с глубоким анализом и рассмотрением обоснованы теоретические и практические аспекты актуальности темы исследования, а также представлены точность и степень рассмотрения автором объекта и темы исследования в задачах исследования, объект и предмет исследования, научная новизна, пункты, представленные на защиту, научно обоснованные выводы и положения.

В первой главе диссертации – «Теоретические и методологические основы банковских услуг в современной экономике» проанализированы теория и особенности банковских услуг в экономической системе, основы формирования инновационных процессов в сфере банковских услуг по требованиям рынка, зарубежный опыт рынка банковских услуг и возможности его использования в банковской системе страны.

Изменения, произошедшие в банковском секторе в последние годы, представляют собой быстро развивающийся процесс, подтолкнувший банки к масштабной эволюции современных инноваций. Наряду с этим, события, произошедшие на базе современной техники и технологий в последние годы, доказали, что мировая экономика находится в острой фазе

глобальных противоречий, и что согласование этих процессов с созданием инновационных основ является главной задачей институционального сектора, особенно банковской системы и других финансово-кредитных структур. В связи с этим, стоит отметить, что основу развития банковского дела за последние 10 лет составляют виртуальные и безналичные услуги, и этот вопрос привлек внимание ученых и отраслевых экспертов. Поэтому для изучения инновационной среды банков важна и необходима классификация современных услуг. С нашей точки зрения, необходимый уровень классификации банковских услуг с учетом ряда банковских факторов, предоставляемых современными технологиями, и влияния субъективных факторов приведен в таблице 1.

Таблица 1. - Классификация и группировка банковских услуг по требованиям современности

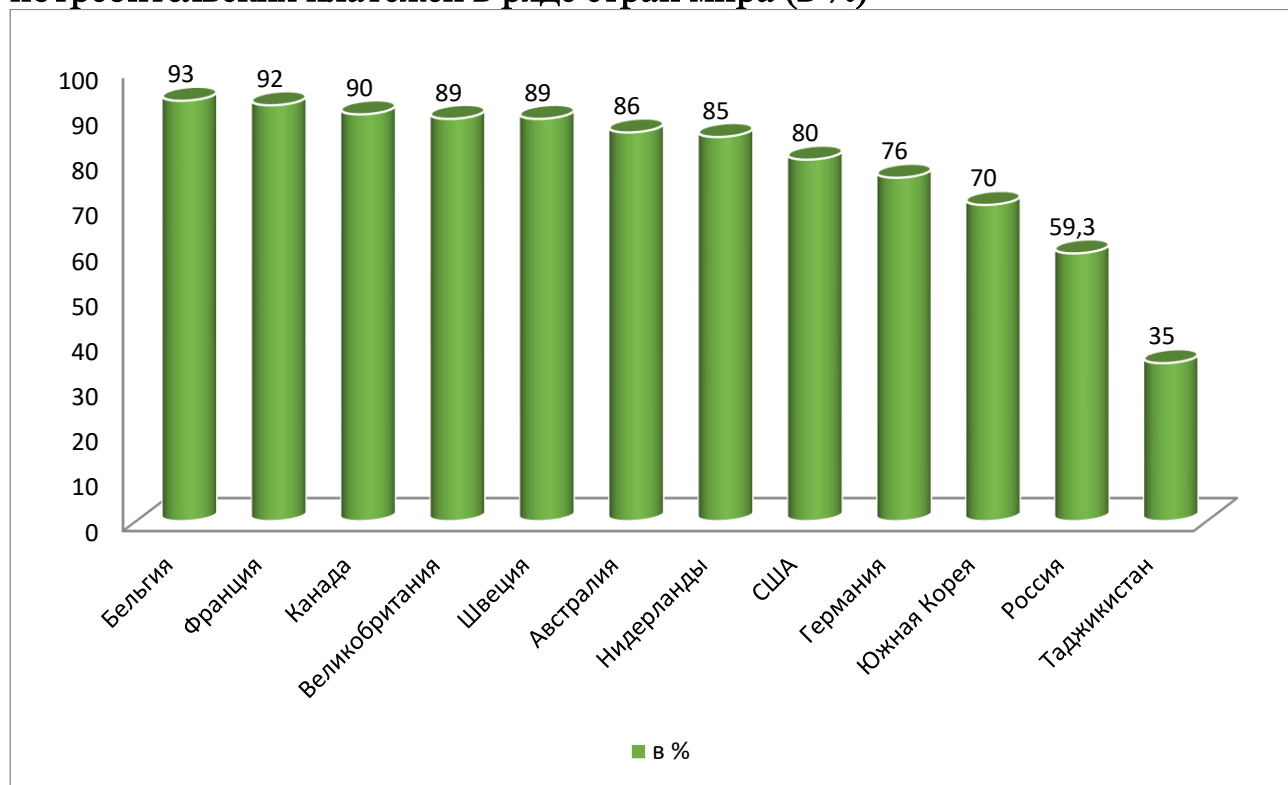
ОБЗОР БАНКОВСКИХ УСЛУГ	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ
В зависимости от необходимой банковской инфраструктуры	Услуги через интернет и мобильную связь Обслуживание через терминалы и POS-терминалы
В зависимости от имеющихся возможностей банковской системы	Ограниченные услуги Расширенные услуги
В зависимости от влияния факторов, находящихся в распоряжении банка	Через субъективные факторы Через технику и технологии
В зависимости от формы операции	В наличном выражении В безналичном выражении
По субъектам, пользующимся услугами	Услуги юридических лиц Услуги физических лиц

Источник: составлено автором

Многообразие оценок банковских услуг побуждает нас опираться на глубокое исследование ученых и экспертов, чтобы выявить основные особенности проблемы. Следует отметить, что в банковской системе создание инновационной среды является одним из основных механизмов развития банковской системы на уровне экономики страны, посредством которого операции и услуги адаптируются к потребностям общества. Отсюда следует, что в сегодняшних условиях функционирование банков и других небанковских кредитных организаций без инновационной среды невозможно. Переход от сложной и опасной банковской системы к другой системе, основанной на современных методах и технологиях, начался в развитой стране при широком сотрудничестве с другими странами, и со временем другие страны постепенно перейдут на эту систему. Одной из наиболее распространенных услуг банковской системы в современных условиях являются расчетные и платежные операции, которые осуществляются в качественно новой форме и на новом уровне, что приводит к количественным и качественным изменениям в направлении банковских успехов. Важно отметить, что есть страны, которые добились

уникальных успехов в этой области, и мы используем это в нашей банковской системе по отдельности, в зависимости от наших национальных достижений и возможностей. В связи с этим, анализируется развитие рынка банковских услуг, и доля безналичных расчетов в ряде государств (Диаграмма 1).

Диаграмма 1. - Доля безналичных платежей в общем объеме потребительских платежей в ряде стран мира (в %)

Источник: [1]

Итак, в связи с необходимостью и другими имеющимися требованиями и возможностями в Республике Таджикистан, необходимо со временем в зависимости от потенциала и возможностей широко использовать не только успешный зарубежный опыт, а также инструменты и программы инновационного характера. Потому что у нас нет таких возможностей для использования иностранного опыта в обширной инновационной среде. Для этого лучше со временем использовать только те инструменты, которые обладают инновационным свойством.

При этом следует отметить, что в зависимости от потенциала и возможностей использования инновационных платежных инструментов и их соответствующего развития на уровне успешных государств в этом направлении можно сделать вывод, что в настоящее время Республике Таджикистан необходимо опираться на другие направления инновационной среды, исходя из использования зарубежного опыта и опираясь на его нормы. Также в связи с необходимостью и другими имеющимися требованиями и возможностями в Республике Таджикистан, необходимо со временем в зависимости от возможностей и потенциала широко использовать не действия успешного зарубежного опыта, а

инструменты и программы инновационного характера. Потому что у нас нет возможности для использования иностранного опыта в обширной инновационной среде. Для этого лучше со временем использовать только те инструменты, которые обладают инновационным свойством.

В связи с этим необходимо отметить, что использование зарубежного опыта в развитии банковских услуг и рынка услуг в значительной степени зависит от создания ряда возможностей необходимой инфраструктуры, и основным условием является опора на реализацию этого процесса. В сегодняшних условиях Республике Таджикистан для развития банковских услуг целесообразно принять следующие меры:

1. Разработка стратегии реализации опыта успешных зарубежных государств в области развития рынка банковских услуг и создания условий для их развития;
2. Создания условий для усиления межбанковской конкуренции и, таким образом, формирования новых виртуальных услуг и поэтапного внедрения передовой зарубежной техники и технологий, соответствующих сегодняшним условиям Республики Таджикистан;
3. На основе национального законодательства по определенным этапам введение денежных ограничений и усиление безналичных операций инновационными методами и технологиями такого характера;
4. Укрепление развития межотраслевых и межиндивидуальных связей путем привлечения внимания клиентов к созданию среды новых форм банковских услуг для их эффективного использования в хозяйственной деятельности или по любому другому вопросу;
5. Обеспечение доверия пользователей банковских услуг в необходимых случаях путем создания должной инфраструктуры во всех отдельных регионах Республики Таджикистан.

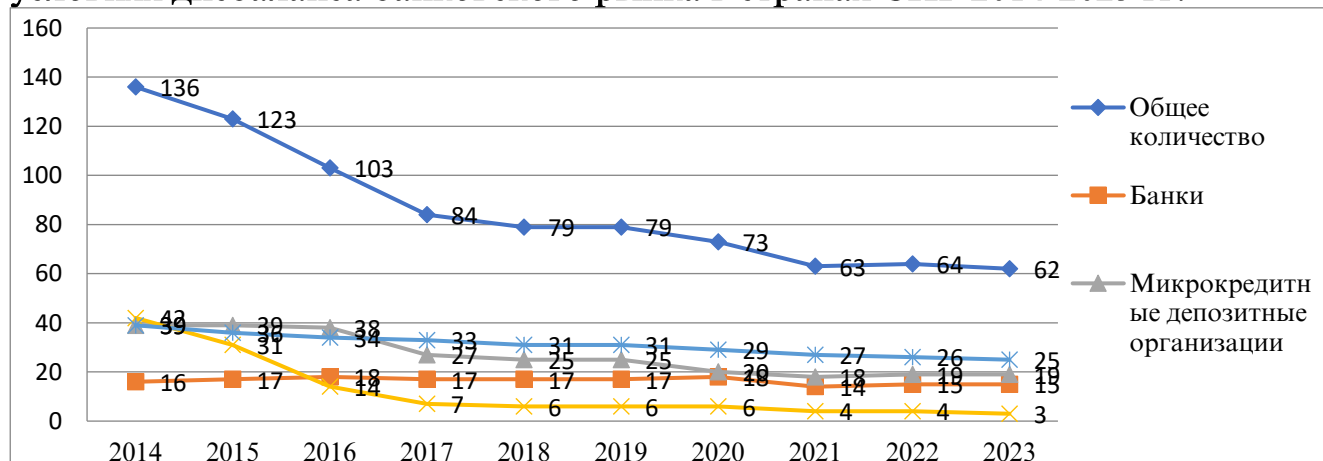
Во второй главе диссертации – «Совершенствование и оценка системы банковских услуг в Республике Таджикистан» проведены анализ динамики и результативности банковских услуг в Республике Таджикистан, преимуществ и проблем современной системы банковских услуг в сегодняшних условиях, анализ рынка кредитно-депозитных услуг, и оценка состояния финансового охвата в Республике Таджикистан, а также в данной главе рассматриваются аналитические аспекты изучаемой проблемы.

Невозможно представить развитие всех важных отраслей экономики в условиях ускоряющихся процессов глобализации без современной техники и технологий. После обретения независимости Республика Таджикистан находится на стадии устойчивого экономического развития, и с помощью современной техники и технологий продвигает приоритетные экономические направления, которые также важны в банковском секторе. Наряду с тем, что развития банковской системы Республики Таджикистан идет шаг за шагом с независимостью, он также охватывает изменения в развитии, ориентированные на будущее.

Опыт Республики Таджикистан в 2008 году после мирового финансового кризиса доказал, что слабый механизм безналичных расчетов,

непропорциональное развитие рынка виртуальных банковских услуг и бессрочное охват рынка банковских карт без учета спроса населения на наличные деньги свидетельствуют об возрастающем уровне уязвимости банковской системы. На наш взгляд, это происходит из-за изменения экономического влияние банковских проблем и она может стать очевидным для всех слоев общества, что приведет к снижению доверия к банковской системы. Анализ показывает, что темпы роста банковской системы приобрели отрицательный тренд из-за низкого уровня развития рынка услуг (диаграмма 2).

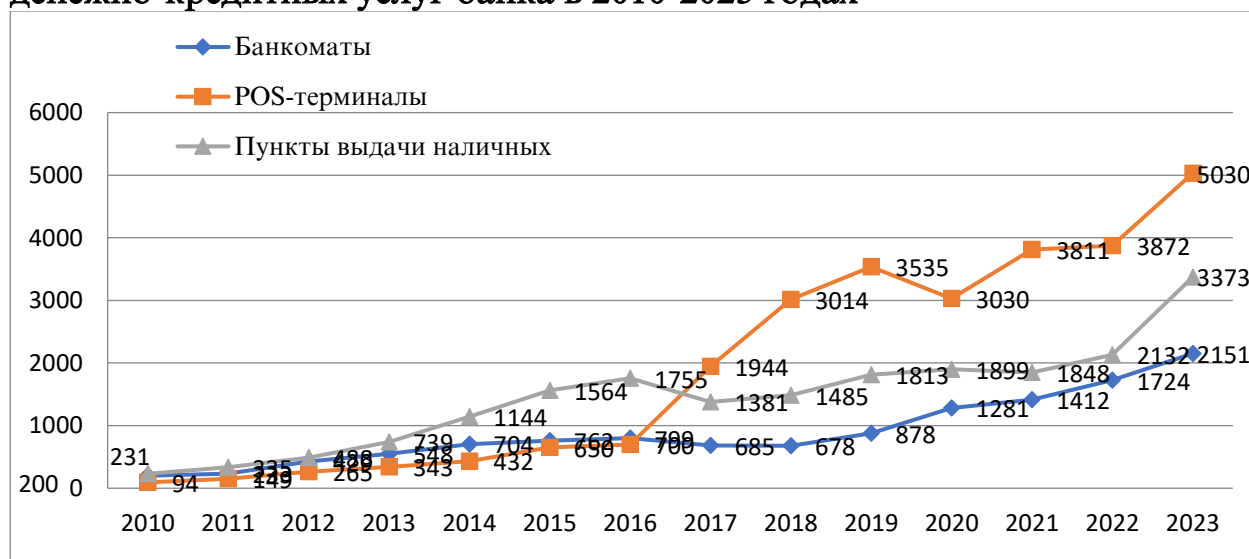
Диаграмма 2. Динамика изменения состава банковской системы в условиях дисбаланса банковского рынка в странах СНГ 2014-2023 гг.

Источник: расчеты автора на основе данных [2]

Уровень и качество банковских услуг в любом случае во многом зависят от роста числа банков и других небанковских кредитных организаций с учетом численности конкурентов на банковском рынке. Анализ показывает, что базовая инфраструктура рынка банковских услуг хотя и имеет тенденцию к росту, но не удовлетворяет потребности всего населения в оказываемых услугах по сравнению с цифровизацией экономики (диаграмма 3).

Диаграмма 3. Тенденции развития необходимой инфраструктуры денежно-кредитных услуг банка в 2010-2023 годах

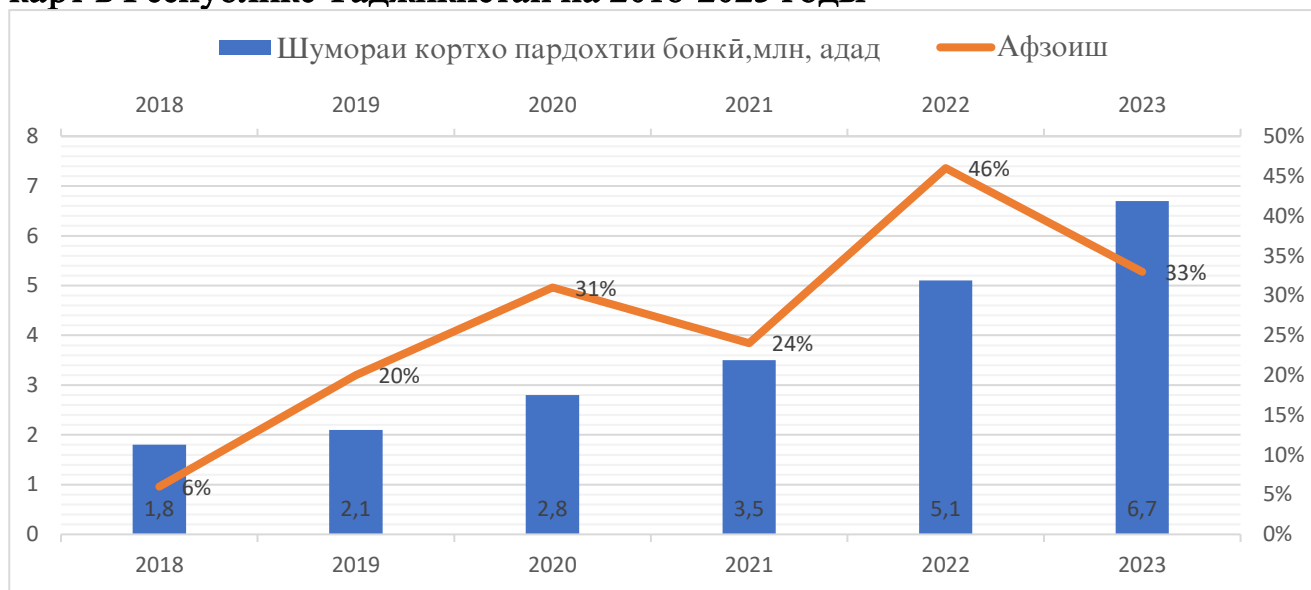

Источник: расчеты автора на основе данных [2]

Переход к новой системе цифровизации секторов экономики в современных условиях требует повышения уровня доступности населения и создания условий для виртуальных или безналичных операций на благоприятной технико-технологической базе во всех регионах для расширения сферы электронных операций и обеспечения упрощенного доступа клиентов к ним на требуемом уровне. В новых экономических условиях одним из основных механизмов усиления системы электронных услуг в современных условиях является платежная система, с помощью которой различные формы расчетов осуществляются с помощью современных интеллектуальных устройств или устройств с искусственным интеллектом. В настоящее время для банковской системы важно не только расширение ассортимента банковских продуктов и усовершенствование технологии их создания, но и изучение способов их реализации, повышение качества предоставляемых услуг и цены. Анализ различных видов банковских продуктов и особенностей их создания, а также изучение маркетинговых стратегий продвижения банковской деятельности и формирования на рынке новых и современных видов продуктов и услуг являются требованием времени. Основная проблема развития рынка банковских услуг в равной степени связана с цифровизацией экономики, и эта проблема должна быть исследована и решена с точки зрения инфраструктурных факторов.

В связи с необходимостью формирования и развития рынка безналичных услуг и его повышенным приоритетом усилилось внимание Правительства РТ и самой банковской системы к усилению этого вопроса. При этом Указ Президента Республики Таджикистан «О мерах по расширению безналичных расчетов» от 22 июня 2023 года №586 предусматривает осуществление безналичных расчетов в направлении уплаты налогов, государственных пошлин за выдачу разрешений и лицензий, иных обязательных платежей в бюджет, штрафов, сумм обязательного государственного страхования, медицинских услуг, коммунальных услуг, других видов государственных услуг, а также прием средств министерствами, ведомствами и государственными организациями (далее - платные услуги). Эта необходимость, являвшаяся основной и последующей целью банковской системы и правительства страны, побудила коммерческие банки усилить эмиссию банковских услуг с целью создания условий и доступа населения к безналичным платежам, что способствовало развитию полноценного рынка банковских услуг (диаграмма 4.)

Диаграмма 4. - Динамика роста количества банковских платежных карт в Республике Таджикистан на 2018-2023 годы

Источник: расчеты автора на основе [3]

Анализ показывает, что создание необходимых условий для развития рынка банковских услуг зависит, прежде всего, от обеспечения населения Республики Таджикистан банковскими картами, что расширит доступ населения к безналичному обслуживанию и использованию банковских приложений, тем самым даст возможность реализовать данный вопрос.

Согласно статистическим данным и официальному сайту Национального банка Таджикистана, по состоянию на 31 декабря 2023 года в Республике Таджикистан 24 отечественными кредитно-финансовыми банками и организациями введено в обращение 6,7 млн. единиц банковских платежных карт, что этот показатель за аналогичный период 2022 года увеличился на 32,6%. Для эффективного использования современных средств расчетов, необходимо, с одной стороны, внедрить цифровые технологии или цифровую экономику на уровне экономики страны, с другой стороны, получить ряд необходимых возможностей для реализации этого процесса. Таким образом, благодаря внедрению цифровой экономики с помощью современных технологий и технологий на уровне экономики и банковской системы создаются такие возможности:

1. Цифровые технологии создают основу для формирования новых бизнес-моделей и форм общения на уровне простых и эффективных связей с общественностью;

2. Большой объем данных, собираемый и анализируемый с помощью искусственного интеллекта, улучшают процессы принятия решений и повышают эффективность деятельности, что делает этот процесс необходимым и важным для банковской системы в настоящее время;

3. Облачные вычисления снижают затраты на управление инфраструктурой и данными. На уровне банковской системы защита и хранение информации является необходимым условием, а ее хранение в виде документа дорогостоящим и опасным для банка. Коммерческие банки

и другие действующие предприятия хранят все данные, относящиеся их деятельности, и в соответствии с ними меняют направление своей деятельности.

4. Рост электронной коммерции и онлайн-платежей открывает новые возможности для бизнеса и облегчает жизнь потребителей.

5. Развитие мобильных устройств позволяет людям работать и общаться в любое время и в любом месте, устраняя ряд проблем, связанных с расстоянием, и связанных с этим затрат.

В сегодняшних условиях одним из технических инструментов, имеющим доминирующее значение в банковской деятельности и современных банковских операциях, являются телефонные аппараты или мобильные телефоны, с помощью которых выполняются любые банковские операции и контролируются, и регулируются все коммерческие операции.

В банковской системе Таджикистана совершенствование и оценка системы банковских услуг, связанные с анализом динамики и результативности банковских услуг в стране, начинаются с преимуществ и проблем современной системы банковских услуг в сегодняшних условиях и заканчиваются анализом рынка кредитно-депозитных услуг и оценкой состояния финансового охвата в Республике Таджикистан. Следует отметить, что одним из основных механизмов оптимизации рынка банковских услуг при конкретном анализе результативности новых услуг является необходимость перестройки рыночных нормативных процессов.

В то же время, поддержание баланса конкурентоспособности банков является основным средством усиления оценки преимуществ и проблем электронных, сберегательных и кредитных услуг, что считается основной осью и наиболее важным фактором в наших научных исследованиях. Следует также отметить, что в ходе анализа были выявлены следующие проблемы, связанные с рассмотренным вопросом в данной главе:

1. Недостаточный уровень доступа к комплексным банковским операциям и услугам в отдельных регионах Республики Таджикистан;

2. Недостаточный уровень доступа к современным платежным технологиям в ряде регионов страны по поводу отсутствия сети интернет или интернет-волн;

3. Негативное влияние устройств выдачи наличных денег, такие как банкоматы и терминалы выдачи наличных на процесс безналичных расчетов и электронных платежей;

4. Недостаточные источники денежных доходов населения, недостаточный уровень финансовой доступности, низкое доверие населения к банковской системе и низкий рычаг стимулирования населения со стороны банковской системы;

5. Нехватка собственных средств банков, нехватка дешевых банковских кредитных ресурсов, высокие процентные ставки по кредитам и несоответствие сроков кредитования для большинства важных отраслей и т. д.

В третьей главе диссертации в качестве конечных результатов исследования “Путей повышения банковских услуг в зависимости от рыночного спроса” также проанализированы и подведены итоги классификации и механизмов улучшения расчетов на рынке банковских услуг, роль банковских услуг в обеспечении экономических приоритетов страны, вопросы оценки и обеспечения качества банковских услуг в Республике Таджикистан.

В современных условиях экономики характерные особенности развития рынка услуг включают в себя широкий спектр современной техники и технологий, которые охватывают ряд актуальных банковских вопросов. Следует отметить, что в сегодняшних условиях комплекс новых банковских услуг, которые осуществляются на основе современных технологий и без них, называется банковскими инновациями, который в современных условиях включает в себя широкий спектр банковских операций и услуг.

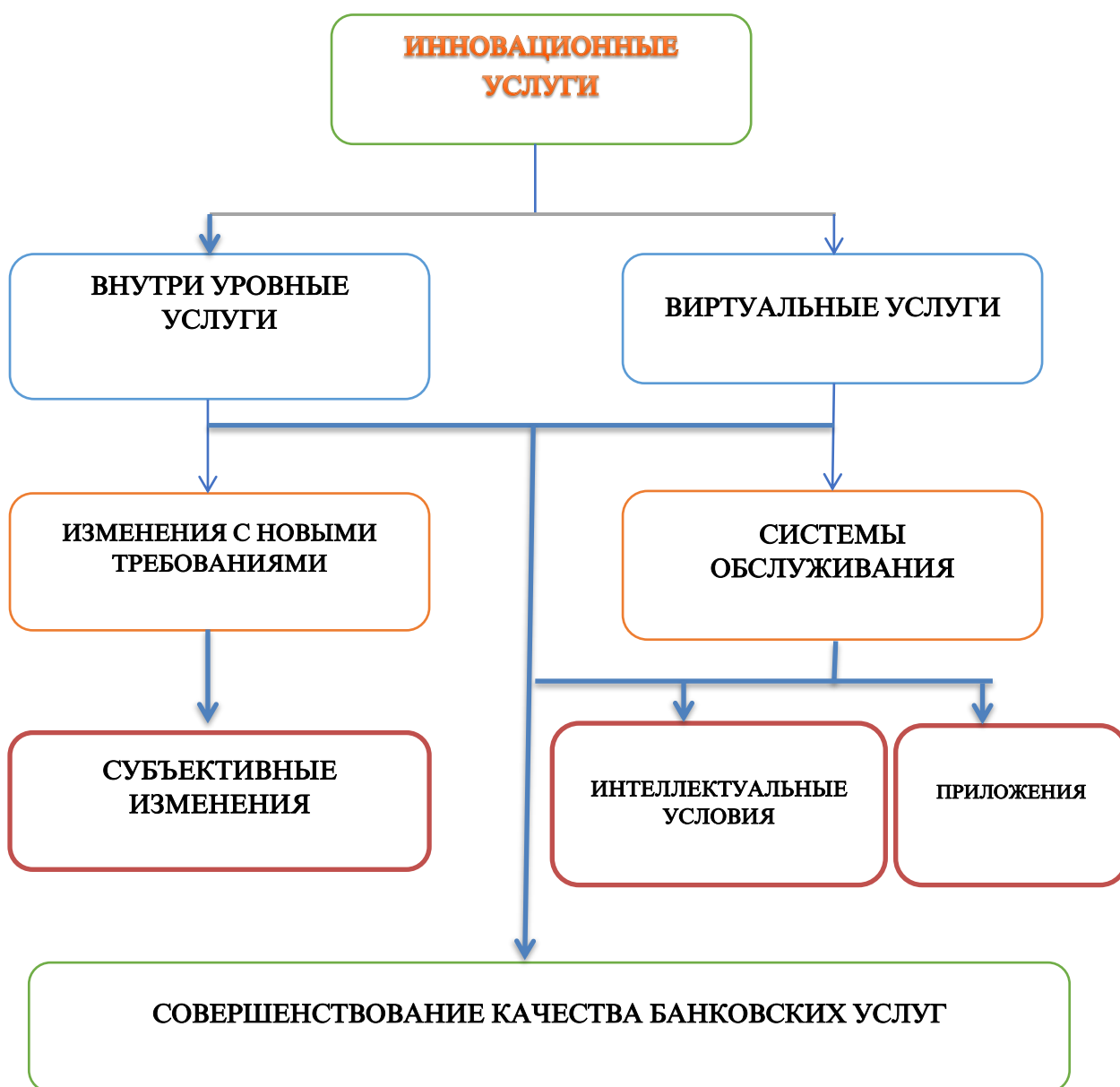

Рисунок 1. Классификация инновационных банковских услуг
Источник: составлено автором

Что касается изучения важных вопросов оценки развития рынка банковских услуг, то необходимо отметить, что данная тенденция подразделяется на две основные группы, которые в полной мере охватывают данный процесс в условиях глобализации.

Деятельность банков и других эквивалентных кредитных организаций в сегодняшних условиях состоит из ряда инновационных факторов, обусловленных структурными, инновационными, технологическими, техническими и информационными изменениями, происходящими в настоящее время благодаря широкому распространению процессов глобализации и неизбежному преимуществу цифровизации национальной экономики, а также сфера деятельности субъектов экономики, которые благодаря этому процессу неуклонно продвигаются вперед на уровне банковской системы в целом, называется банковским рынком. Помимо банковского рынка появилась новая и передовая форма банковского рынка, то есть рынок банковских услуг, и этот рынок, который в настоящее время считается современным банковским рынком, представлен на рисунке 2.

Рисунок 2. Банковское дело, финансируемое государством
Источник: составлено автором

Формирование предшествующей банковской системы рассматривается на двухуровневом традиционном банковской системы в Республике Таджикистан, и ее деятельность осуществляется в рамках предшествующих и традиционных операций практически без современных технологий. В сегодняшних условиях хозяйствования все банки и кредитные организации, обладающие большими и дешевыми денежными ресурсами, вошли в состав традиционного банковского рынка и реализуют свой потенциал посредством ликвидности и своевременного выполнения обязательств. В связи с этим необходимо разработать и представить модель сочетания преимуществ и проблем традиционного банковского рынка с современным рынком банковских услуг в рамках имеющихся возможностей (Таблица 2.).

Таблица 2. Модель преимуществ и проблем банковского рынка и рынка банковских услуг в современных условиях

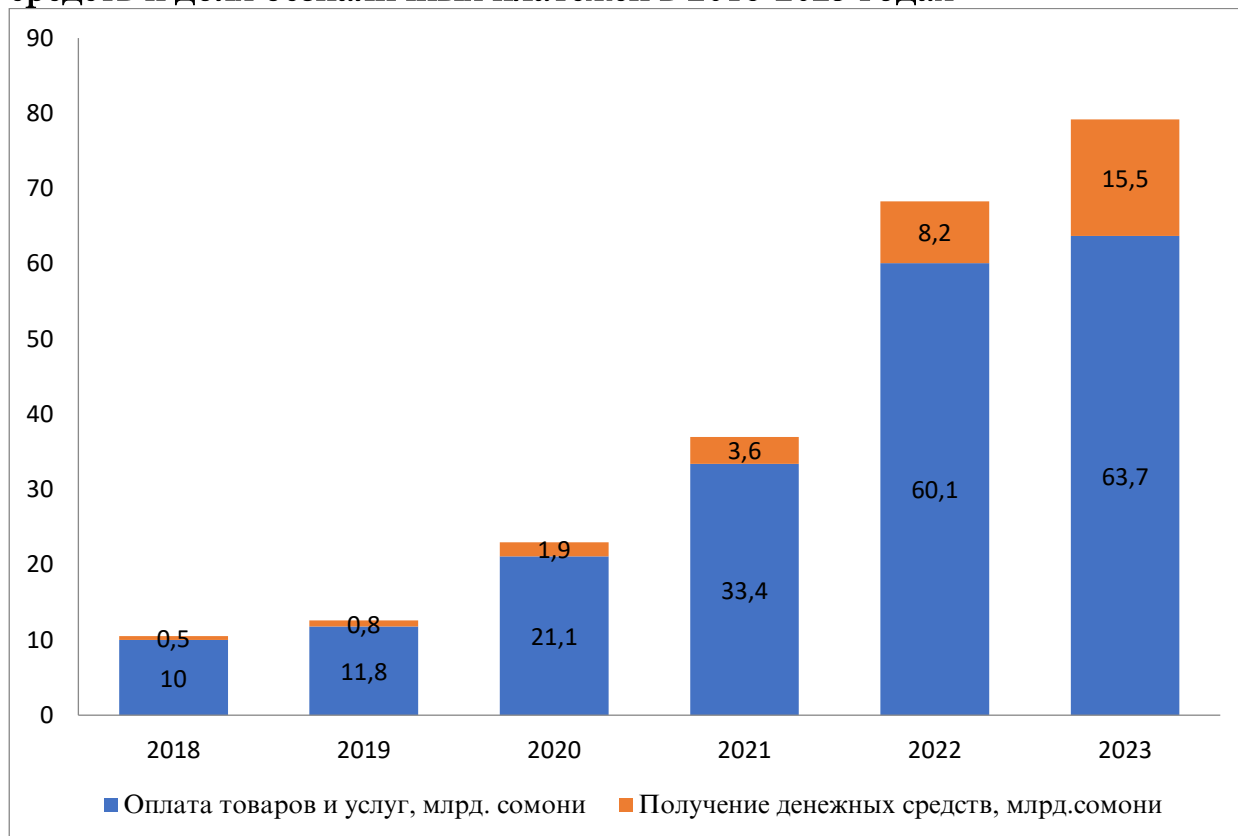
ТРАДИЦИОННЫЙ БАНКОВСКИЙ РЫНОК		СОВРЕМЕННЫЙ РЫНОК БАНКОВСКИХ УСЛУГ	
ПРЕИМУЩЕСТВО	- близко к доверию населения - создание новых рабочих мест - сокращение слабых банков - выход ненадежных банков из банковской системы - постоянное увеличение денежных резервов за счет привлеченных средств	ПРЕИМУЩЕСТВО	- экономия времени и дополнительных затрат на выполнение операций - Повышение конкурентоспособности банка - создание критериев конкурентоспособности - снижение уровня банковских рисков, связанных с наличными деньгами и требованиями к наличности - обеспечение прозрачности банковских операций - расширенные банковские операции - неограниченность процесса совершения банковских операций - осуществление банковских операций и услуг без влияния субъективных факторов при любых обстоятельствах и условиях - упрощение постоянного контроля и повышение качества выполнения банковских операций и услуг - увеличение перечня и количества банковских операций и услуг
	ПРОБЛЕМЫ		ПРОБЛЕМЫ
	- высокая интенсивность риска, связанное с банковской ликвидностью - ограниченная прозрачность в проведении банковских операций и услуг - противодействие коррупции и другим факторам, влияющим на имидж банка; - ограниченные денежные резервы в некоторых банках, которые оказывают негативное влияние на банковскую систему		- ограниченность необходимой инфраструктуры в отдельных регионах страны- - низкий уровень доступа населения к сети интернет и использование сервисных технологий - ограниченность информационной грамотности - высокая стоимость обеспечения

- ограниченный доступ банковским операциям и услугам - высокий уровень затрат и ограниченный объем и доля банковских операций - повышенное влияние субъективных факторов на имидж и репутацию банка - одновременно в ограниченном порядке предоставление банковских операций и услуг - повышение уровня уязвимости банковской системы - ослабление противодействия банка процессам глобализации и влиянию внешних факторов;	сбалансированности технических средств в горных условиях Таджикистана - в некоторых случаях слабая защита использования электронных средств
ПЕРСПЕКТИВЫ	ПЕРСПЕКТИВЫ
- постепенный отказ от традиционного банковского рынка и операций субъективного характера - полный или частичный переход банков на новый рынок банковских услуг - полная смена структуры управления и операций банка поэтапно - отказ от операций с наличными активами с течением времени в виде количественного ограничения	- постепенное увеличение количества и объема виртуальных операций; - предотвращение банкротства банков в диапазоне до 90% - внедрение цифровой экономики в сфере финансовых услуг в течение 10 лет - при наименьших затратах обеспечить большую прибыль со значительной безопасностью и защитой.

Источник: составлено автором

В современных условиях инновационной среды необходимо отметить, что создание различных отраслевых направлений, особенно в сфере услуг, может расширить объем и долю современных услуг. В последние годы из анализа статистических данных следует, что для снижения объема оборачиваемых наличных денежных средств и увеличения доли безналичных расчетов в совокупности расчетов усилилось использование электронных платежных средств, динамика которого показана на диаграмме 5.

Диаграмма 5. - Операции с использованием электронных платежных средств и доля безналичных платежей в 2018-2023 годах

Источник: создано на основе [3]

Следует отметить, что несмотря на принятие всех необходимых мер, снятие наличных в банкоматах по-прежнему сопровождается увеличением объема наличных денежных средств, который увеличилась от 0,5 млн. сомони в 2018 году и составил 15,5 млрд. сомони в 2023 году, решение этой проблемы требует усиления некоторых аспектов инфраструктуры электронных платежей. Данные диаграммы свидетельствуют о том, что оплата товаров и услуг в 2018 году составлял 10 млрд. сомони, а в 2023 годом показатель достиг 63,7 млрд. сомони, что по сравнению с 2018 годом больше в 5,3 раза, что способствует прямому расширению безналичных расчетов в общем объеме расчетов. Формирование новых рыночных отношений в корне изменило статус и роль межбанковских отношений, обусловив последовательное обеспечение процесса воспроизводства и устранение рисков в отраслях экономики за счет банковских факторов, возникающих в случае денежных переводов.

Фундаментальная основа развития новых банковских услуг проистекает из единства взаимосвязанных и связанных потоков традиционных форм банковских продуктов, операций и услуг, посредством которых обеспечивается анализ и оценка проблемы в рамках целей развития. Для этого нам необходимо, чтобы в связи с необходимостью решения важных вопросов банковской системы у нас было описание единства основных факторов (рис.3).

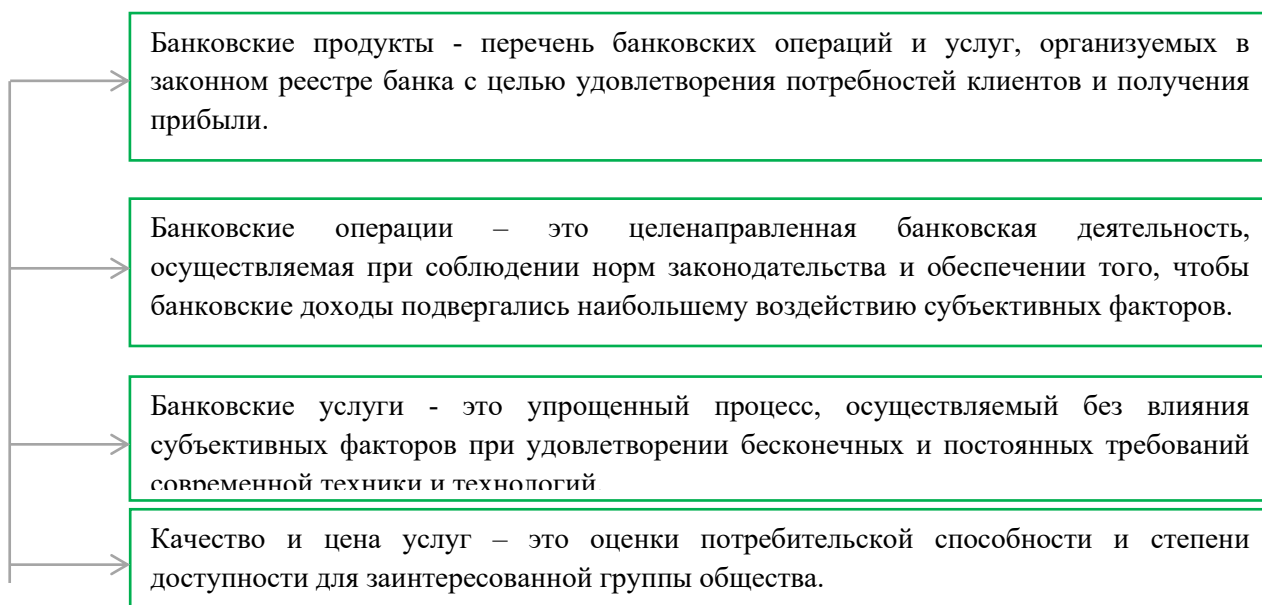

Рисунок 3. Описание формирующейся структуры виртуальных банковских операций
Источник: составлено автором

Качество банковского обслуживания (продукта) - это способность сочетать признаки (элементы) банковского обслуживания (продукта), направленные на удовлетворение потребностей клиентов.

Банковские продукты - это традиционный процесс банковской деятельности, на основе которого формируются операции и другие банковские услуги. В связи с этим необходимо отметить, что в сегодняшних условиях основы формирования банковских операций и услуг складываются из банковских продуктов, их усиление и развитие во всех условиях зависит от качества банковских услуг. Следует отметить, что на уровне банковской деятельности степень фундаментального факторного качества сферы банковской деятельности можно разделить на 3 базовые группы, результат которых показан на рисунке 4.

Рисунок 4. Ключевые элементы качества и конкурентоспособности на уровне банковского рынка
Источник: составлено автором

Следует отметить, что банковские услуги являются неотъемлемой частью деятельности банков, в рамках которой рассматривается и оценивается уровень спроса и другие имеющиеся возможности банка. Предыдущее течение уровня и качества деятельности банка на конкурентном рынке, в первую очередь, формируется качеством банковских пассивов, оно зависит от способности банка быть устойчивым в зависимости от точки зрения клиентов и их доверия. В настоящее время одним из основных условий эффективного ведения деятельности банка является функционирование в пределах имеющихся ресурсов, что обусловлено составной частью банковских пассивов.

Важно и необходимо отметить, что в своей деятельности банки используют различные операции и услуги, и в большинство случаев они обладают свойством охвата всех направлений и отраслей. Но они должны быть совершенствованы в зависимости от необходимости и постоянных требований с учетом местоположения и времени доступа к услугам. В связи с этой необходимостью мы предлагаем организацию и совершенствование ряда операций и услуг в качественно новой форме, чье описание приведено в следующей форме (Таблица 3)

Таблица 3. - Современные формы оказания банковских услуг в кредитных организациях

Современные формы банковских услуг	Описание современных банковских услуг	Возможности использования банковских услуг
Безналичный кредит	Использование безналичного кредитования при осуществлении безналичных расчетов и достижении стратегических целей государства	В настоящее время необходимая инфраструктура для реализации безналичного кредитования в зависимости от реально существующих обстоятельств равна 90% при 100% вероятности реализации. Этот вопрос может быть решен в рамках Указа Главы государства по вопросу "Расширения безналичных расчетов".
Открыть кредитную линию	Кредитная линия открыта независимо от ее существования раньше. Необходимо, чтобы он был реализован в новой форме безналичным способом	В сегодняшних условиях усиление этого вопроса с помощью банков и других аналогичных кредитных институтов на 100% невозможно. Контроль за его реализацией является обязательным условием.
Услуги по стимулированию и ограничению	Дистанционное обслуживание и стимулирование и ограничения - это новая форма универсального сервиса, которую можно использовать во всех видах операций	Дистанционное обслуживание ограничивает возможность его использования в операциях с банковскими картами, кредитных операциях, депозитных операциях и т.п.

Продолжение таблицы 3.

Беспроцентное обслуживание	Беспроцентное обслуживание осуществляется для поддержания уровня клиентов и постоянного использования ими банковских услуг и предоставления услуг на постоянной основе	Беспроцентное обслуживание в основном должен использоваться банками и другими небанковскими кредитными организациями при выдаче и хранении средств. Реализация использования этой формы услуг зависит от банков и небанковских финансовых и кредитных организаций и их резервного потенциала
Дистанционные консультационные услуги	Консультационные услуги предоставляются удаленно через личный кабинет и другие интеллектуальные мобильные устройства пользователям банковских услуг	На базе современных технологий возможность реализации этого вопроса на уровнях общества и всех экономических субъектов возможна на 100%
Услуги по смешанному кредитованию	В современных хозяйственных условиях в связи с повышением спроса населения на смешанные кредиты, замена которых деньгами возможна через банки, целесообразно ввести их во всех банках	Услуги смешанного кредитования должны осуществляться группой банков и кредитных организаций по взаимному согласию. По практическим критериям сегодня вероятность его использования составляет 50%
Электронные или цифровые деньги	Переход на такой вид услуг позволит уменьшить количество потенциальных постоянных рисков банковской системы и создать ряд новых и дополнительных возможностей в этой сфере	В случае перехода на новую систему банковских услуг и продвижения в условиях цифровизации экономики со временем сама по себе приведет к переходу на электронные или цифровые деньги

Источник: авторская разработка на основе имеющихся на сегодняшний день данных банковской системы

На уровне современных услуг в составе одной операции или формы обслуживания безналичного характера может быть организован ряд дополнительных услуг. В частности, в настоящее время в рамках тех услуг, которые пользуются растущим спросом, могут быть введены дополнительные формы банковских услуг для обеспечения постоянства клиентов и ускорения процесса обслуживания. Общеизвестно, что одной из наиболее распространенных и широко используемых форм банковских операций является кредитная операция, которая в настоящее время составляет более 50% доходов банка и на которую существует постоянный спрос. Хотя в относительном выражении некоторые из этих видов услуг используются ограниченно, их использование важна и необходима во всех банках и кредитных организациях. В настоящее время для практической

реализации внедрения доступных, полезных и безопасных услуг необходимо решить следующие вопросы:

1. Снимать ограничения доступа на высокоскоростной интернет и осуществить широкополосную связь в условиях горной местности Таджикистана;

2. Создание необходимой инфраструктуры в отдельных регионах страны в рамках имеющихся возможностей и максимального расположения клиентов;

3. Усилить практику и внедрение современных форм банковских услуг, и эффективное его использование во всех подразделениях и структурах бизнеса и благотворительности;

4. Назначение наказаний за произвольное использование устройств и платежных средств других лиц различными субъектами рынка услуг;

5. Создание факторов упрощения доступа к банковским услугам со стороны различных слоев населения, предприятий, учреждений и т. д.

В связи с этим, одним из других методов, который может обеспечить правильную оценку банковских услуг и рынка их услуг на должном уровне, является классификация и механизмы совершенствования расчетов на рынке банковских услуг. И этот вопрос требует соблюдения ряда норм и принципов.

Сегодня эффективность банковских операций и реального сектора экономики зависит от источников денежных средств и других операций, находящихся в распоряжении банковской системы. Кроме того, вопросы оценки и обеспечения качества банковских услуг в Республике Таджикистан являются необходимым и важным и требуют решения следующих проблем:

1. Принятие соответствующих законов и приказов о прямом ограничении рискованных операций, которые в будущем могут поставить под угрозу банковскую систему;

2. Предоставление большего количества возможностей отечественным платежным операторам и поиск механизмов повышения их конкурентоспособности в сегодняшних условиях;

3. Принудительное введение в деятельность всех экономических субъектов процессов регистрации доходов и расходов, а также открытие банковских счетов и организация бухгалтерского учета;

4. Путем стимулирования партнерства с государством повышения качества банковских услуг и снижения цен на банковские услуги;

5. Принятие принудительных мер без ущерба для банков и кредитных организаций в направлении поддержки реального сектора экономики и т. д.

В условиях постоянно меняющихся процессов банковского рынка в инновационной среде, где его сочетание с современными методами и технологиями очень близко, возникает целый ряд требований, которые они должны постоянно удовлетворять населению и пользователям банковских

услуг. Опыт периода независимости доказал, что наряду с позитивными действиями банковской системы в направлении предоставления новых форм банковских услуг необходимо увеличить возможности населения и клиентов банка по использованию банковских операций и услуг. Если, с одной стороны, активность банков и кредитных организаций в предоставлении операций и услуг высока, то, с другой стороны, возможность их использования клиентами у источника использования также должна быть широка. При этом можно сказать, что в современном Таджикистане для полного перехода к инновационной среде банковской системы необходимо создать ряд вопросов в качестве фундаментальной основы, чтобы мы могли развивать рынок банковских услуг и обеспечивать успех банков в этом направлении. (см. рисунок 5)

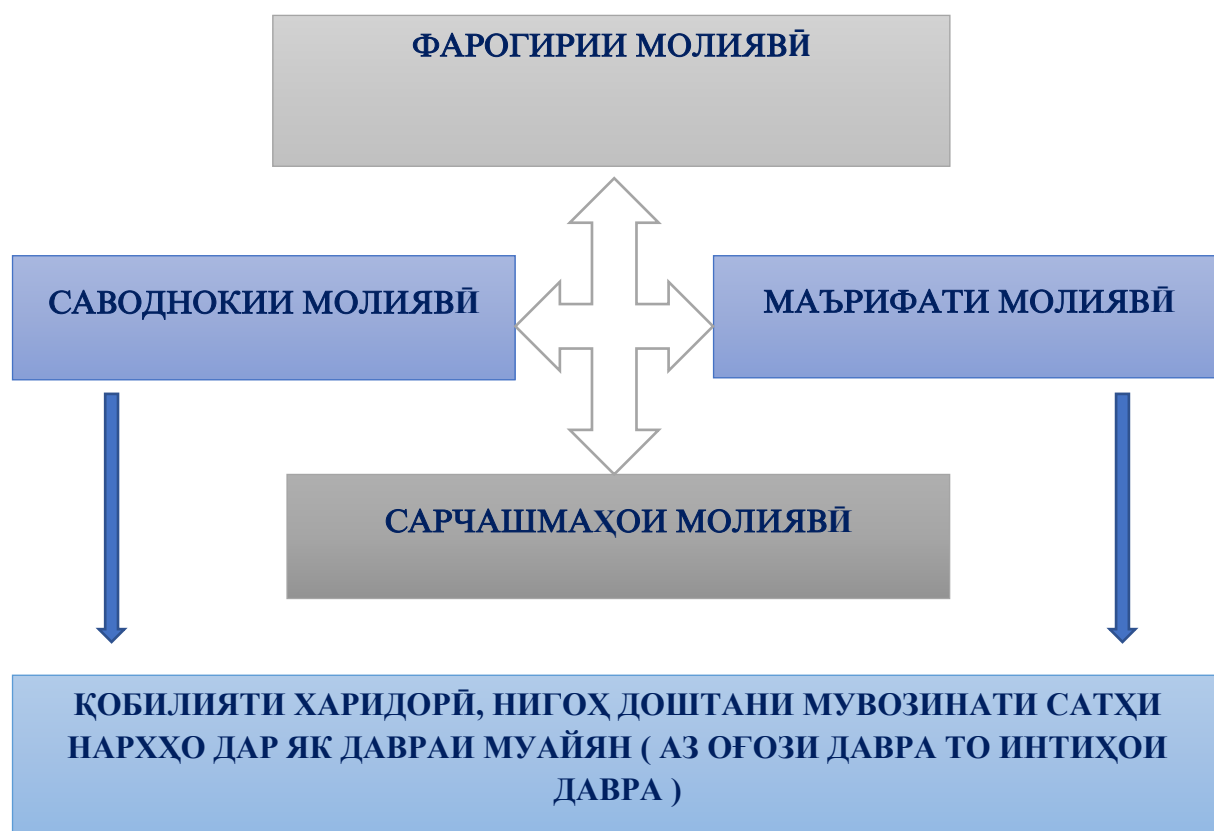

Рисунок 5. Механизмы политики эффективного использования денежных средств в инновационной среде

Источник. Составлено автором.

Цивилизованные и развитые банковские рынки нуждаются в элементах, которые бы напрямую соответствовали интересам пользователя, в их составе все те критерии, которые ведут к росту, должны иметь такие критерии и возможности. Важно отметить, что в инновационной среде продвижение банковской системы и широкого круга клиентов, особенно наличие или доступность ряда элементов, является чрезвычайно важным и необходимым. Что касается данного рисунка, важно отметить, что одним из основных механизмов, связывающих постоянные отношения клиентов с банковской системой, безусловно,

является финансовое покрытие, которое в качестве центральной проблемы создает другие новые возможности для использования инновационных возможностей в Таджикистане. Это в Таджикистане для достижения важных нормативных показателей финансового охвата“... Национальная стратегия финансового охвата в Республике Таджикистан от 1 июля 2022 года, №314” финансовый прием нектара и эта стратегия отражает важность данного вопроса на уровне страны. Наряду с этим в стране действует ряд отраслевых законов, отраслевых программ и стратегий, которые являются основной основой для развития услуг и других форм банковских операций и денежно-кредитной политики.” на наш взгляд, финансовое покрытие является основной базой доступа к современным формам банковских услуг. Доступ к инклюзивным финансовым потокам позволяет увеличить денежные потоки населения и источники его доходов, постепенно повышая уровень их эффективного использования. На основе финансовой инклюзивности и увеличения денежных доходов населения возрастает возможность использования новых форм банковских услуг.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Основные научные результаты диссертации

1. Разработка и рассмотрение постоянно растущих тенденций банковской системы и различных форм банковских услуг, вынуждает нас стремиться к серьезным реформам современных банковских услуг и укреплению этого рынка, поиску путей развития этой формы услуг в Республике Таджикистан всеми средствами. Ведь информационно-коммуникационные аспекты последних лет привели к развитию ряда отраслей и ликвидации других. Между тем, технологический прогресс банковских услуг также является одной из основных и неотъемлемых частей этой эволюции. С этой целью необходимость изучения этого вопроса на общественном уровне особенно важно учеными и исследователями [1-А].

2. Одним из основных и основополагающих вопросов исследования формирования банковских услуг, прежде всего, является исследования традиционных особенностей банковских операций и услуг, проанализированы и рассмотрены с течением времени изменения форм их использования на основе информационно-коммуникационных технологий, электронных приложений, и сделаны конкретные выводы в связи нескольких структурных изменений. В рамках этих вопросов были предложены пути совершенствования и адаптации к новым системам банковских услуг, характерным для сегодняшних требований. [3-А].

3. Для правильной оценки и рассмотрения вопроса, касающегося требований и изменений сегодняшней экономической, структурной, информационной, технической и технологической системы, а также способа их успешного использования в банковской системе, реализуемой с помощью современных технологий, мы проанализировали и рассмотрели пути их реализации в эффективном развитии деятельности банков. В

современных условиях защита банковских приоритетов и обеспечение их безопасности в рамках операций и услуг всегда возможна благодаря широкому использованию инновационных платежных инструментов [1-А].

4. Поддержание на одном уровне или ведение деятельности банков и других небанковских кредитно-финансовых организаций одним или несколькими предприятиями требует, чтобы в связи со стремлениями перехода экономики к цифровизации в инновационной среде, одной из основных составляющих которой является цифровизация банковских операций и услуг, мы сформировали новые модели развития банковских услуг и форматы их реализации в определенных масштабах, решая тем самым существующие проблемы и обеспечивая эффективность услуг с помощью интеллектуальных технологий. В своей диссертации мы проанализировали предыдущий рынок раннего периода независимости и представили свойства нового рынка современных банковских услуг с использованием инновационных инструментов [2-А].

5. В диссертации мы определили, что после создания необходимой платежной инфраструктуры в отдельных регионах Республики Таджикистан первостепенное значение будет придаваться поиску развития современного рынка банковских услуг в обществе с помощью различных способов и средств. Также, принимая во внимание неудачный опыт предыдущего банковского рынка и его операций, заменяем эту тенденцию новым современным банковским рынком и постоянно контролируем пути его реализации [6-А].

6. Независимо от процессов глобализации и тенденций цифровизации, в которых мы находимся, вопросы обеспечения безопасности функционирования, защиты интересов субъектов хозяйствования и населения должны всегда находиться в центре нашего внимания и под постоянным контролем. Это связано с тем, что, хотя электронные платежные операции имеют ряд экономических и социальных преимуществ, они также сопряжены с некоторыми трудностями и рисками, что делает нас более склонными к этому дефициту. Проблема снижения интенсивности рисков, возникающих на базе современной техники и технологий (банковские карты, банковские приложения, электронные кошельки), является стержнем в нашем научном исследовании. Поэтому нам необходимо в кратчайшие сроки совместно с банками и кредитными организациями, несмотря на высокий уровень рисков и затрат, внедрить новые формы виртуальных услуг, использующиеся с помощью отпечатков пальцев или сетчатки глаз, изображения и других аналогичных средств [5-А].

7. Опыт и быстро меняющиеся тенденции последних лет доказали, что наряду с переходом на виртуальные операции расчетов без использования наличных денег, расширением безналичных расчетов, электронных платежей по карточным счетам и целых ряд других аналогичных операций, нашей главной целью является усиление цифровизации кредитно-

сберегательных операций банковской системы, и мы придавая этому вопросу необходимое значение представили конкретные выводы по реализации. Совершенствование механизмов укрепления сберегательно-кредитных операций в качественно новой форме способно сделать дальнейшее развитие безналичности этих двух важных операций более эффективным, безопасным и прогрессивным, и наш анализ и выводы также сосредоточены на этом вопросе. При этом, по нашему мнению, осуществляя эти две операции безналично, мы можем обеспечить их эффективность и безопасность при любых условиях, удваивая ответственность заемщиков и вкладчиков [1-А].

8. Нам необходимо в процессе оцифровки инновационной среды банковских операций, основанной на преимуществах, найти способы предоставления банковских услуг на простом и эффективном уровне, разработать и предложить соответствующую этому классификацию банковских услуг в связи с разработкой модели достоинств и преимуществ предыдущего банковского рынка и современного рынка электронных банковских услуг. Кроме того, необходимо всесторонне обеспечить основные элементы качества банковских услуг и степень их конкурентоспособности в рамках реализации важных целей развития инновационной системы электронных платежей [7-А].

Рекомендации по практическому применению результатов исследования

1. Для создания и реализации целей, стоящих перед рынком банковских услуг, развитием национальной экономики, цифровизацией экономики, экономическими и отраслевыми реформами, требуется достижение всеми средствами своих основных целей и что немаловажно, значительных результатов. Для реализации на практике развития современных банковских услуг, на наш взгляд, эти вопросы в качестве основной цели должны быть обязательно реализованы следующими способами:

➤ на основе зарубежного опыта поэтапно внедрить современные электронные платежные инструменты в коммерческих банках и других небанковских кредитных организациях в соответствии с намеченной стратегией;

➤ прежде чем создать необходимую банковскую платежную инфраструктуру в Таджикистане, с помощью ранее опробованных способов с учетом источников доходов населения и предприятий разного уровня повысить финансовую осведомленность населения и увеличить процессы финансового охвата в стране;

➤ разработать новые инновационные модели с помощью современных платежных технологий, позволяющих использовать, другие электронные платежные приложения для совершения банковских операций и услуг;

➤ любым путем выйти на новый рынок электронных банковских услуг и получить опыт от изучения воздействия внутренних и внешних факторов, а также манипулирования предыдущими и рискованными операциями, которые могут нарушить работу банков и в будущем;

➤ обеспечить простое и доступное предоставление основных средств использования современных электронных платежных услуг, высокоскоростного интернета и отраслевых приложений, с помощью которых доступ пользователей к этим электронным платежным средствам упрощается;

➤ обеспечить надлежащую организацию бухгалтерского учета во всех экономических организациях и оперативное обеспечение населения страны банковскими картами и предоставление других расширенных технологических возможностей;

➤ во всех государственных и негосударственных, коммерческих и производственных структурах полностью ликвидировать наличные расчеты и усилить введение электронных платежей на основе создания коллективной инфраструктуры;

➤ найти пути завоевания доверия населения к банковской системе и, исходя из этого, со временем преодолеть кризис доверия в обществе;

➤ упростить и повысить эффективность доступа к банковским операциям и услугам за счет снижения процентных ставок по кредитам, повышения процентных ставок по депозитам и снижения цен на электронные услуги [3-А];

2. Следует отметить, что в связи с результатами анализа в направлении укрепления банковских услуг в сегодняшних условиях, на наш взгляд, для правильного формирования и развития рынка банковских услуг и новых форм инновационных электронных услуг в Республике Таджикистан развитие следующих вопросов имеет первостепенное значение[8-А];

➤ во всех регионах Республики Таджикистан запустить высокоскоростной и широкополосной интернет и упростить доступ к такой тенденции;

➤ расширить информационную осведомленность: организовать обучение, и подготовку специалистов в рамках современных интеллектуальных информационных и коммуникационных инструментов и технологий путем создания программ разъяснительной работы;

➤ организовать, внедрить и обеспечить комплексное использование бухгалтерского учета во всех хозяйствующих субъектах и организовать способы доступа к банковским картам и, таким образом, открытию счетов;

➤ обеспечить сотрудничество и партнерские отношения с хозяйствующими субъектами, населением, соответствующими структурами других стран для реализации цифровой экономики и электронного правительства;

- повысить финансовую доступность и наличие счетов в коммерческих банках и других кредитных организациях, а также повысить уровень доходов населения и источников его доходов;

- широко применять искусственный интеллект в экономике и управлять процессами оптимизации в реальных секторах экономики;

- защищать историю жизни и деятельности гражданина с целью предотвращения возможных рисков, связанных с финансовыми операциями и услугами.

3. Важно отметить, что неравномерность спроса и предложения на уровне денежных операций, осуществляемых через наличные деньги, требует как можно скорее создать необходимую инфраструктуру электронных платежей с современными тенденциями с целью адаптирования к процессам глобализации. Для создания таких условий, с учетом сегодняшних требований, на наш взгляд, в настоящее время главной целью должны быть следующие вопросы:

- предоставление налоговых льгот при организации электронных платежей в течение 3-4 лет в зависимости от формы деятельности предприятий и учреждений, являющихся основными пользователями платежной системы и одновременно предоставляющими, и организующими платежные услуги;

- в зависимости от плотности населения в отдельных регионах Республики Таджикистан, создание необходимых условий для усиления безналичных расчетов, а также правильной работы с торговыми точками и службами;

- открытие центров электронного обслуживания в крупных торговых центрах с большими возможностями покупки и продажи для снижения спроса на наличные операции;

- найти способы стимулирования различных экономических субъектов открытию банковских счетов для продвижения правильного и своевременного процесса расчетов и т.д. [2-А].

4. Все вопросы, рассматриваемые в научной диссертации посвящены расширению цифровизации экономики и ее реализации инновационными методами. В этом отношении в связи с исследованиями и необходимостью внедрения цифровой экономики и устойчивого развития электронных платежей, для создания хороших условий обслуживания необходимо обеспечение следующих вопросов:

- поддержка секторов производственных возможностей и обеспечение полной занятости населения в отдельных регионах страны;

- упростить и повысить доступность банковских операций, тем самым повысить финансовую грамотность населения;

- поддержка малого и среднего бизнеса за счет предоставления недорогих и льготных кредитов по всей стране;

- создать виртуальные банки или аналогичные услуги, имеющие региональный и международный характер;

➤ обеспечить преимущества безопасности и сохранности безналичных денег, потери карты или других обстоятельств, при которых управление счетами возможно через банковские приложения [3-А].

5. Следует отметить, что наряду со всеми рассматриваемыми вопросами, которые мы проанализировали и изучили в научном исследовании, качество банковских услуг стоит на переднем плане. В связи с этим, на наш взгляд, для улучшения качества банковских услуг в настоящее время целесообразно принять следующие меры:

➤ улучшить техническое и программное обеспечение банка при повышенном спросе на виртуальные операции в зависимости от региона и времени выполнения операций или оказания услуг;

➤ усилить информационную и коммуникационную безопасность банковских услуг при их использовании в процессе купли-продажи и других формах коммерческих и некоммерческих отношений;

➤ улучшить доступное пространство с помощью высокоскоростного интернета в отдельных регионах общего пользования и отдельных удаленных регионах с высоким деловым и коммуникационным потенциалом;

➤ завоевать преданность и доверие общественности при предоставлении и использовании услуг за счет повышения уровня ликвидности [3-А].

6. Обеспечение эффективности банковских операций и реального сектора экономики, зависящего от источников денежных средств и других операций, находящихся в распоряжении банковской системы, требует ряда инновационных тенденций. На наш взгляд, в сегодняшних условиях вопросы оценки и обеспечения качества банковских услуг в Республике Таджикистан являются необходимыми и важными и требуют решения таких вопросов:

➤ принятие соответствующих законов и приказов о прямом ограничении рискованных операций, которые в будущем могут поставить под угрозу банковскую систему;

➤ предоставление большего количества возможностей отечественным платежным операторам и поиск механизмов, позволяющих сделать их более конкурентоспособными в сегодняшних условиях;

➤ принудительное введение в деятельность всех экономических субъектов в процесс регистрации доходов и расходов, а также открытие банковских счетов и организация бухгалтерского учета;

➤ методом стимулирования в партнерстве с государством повышение качества банковских услуг и снижение цен на банковские услуги, а также предоставление большего количества льгот пользователям банковских услуг;

➤ принятие принудительных мер без ущерба для банков и кредитных организаций в направлении поддержки реального сектора экономики инновационными методами и т.д. [2-А].

7. Для улучшения качества банковских услуг на практике в соответствии с потребностями населения для ограничения порядка их предоставления наряду с существующими средствами перед каждым банком и кредитной организацией создать технологические парки, и на этой основе реализовать зарубежный опыт с привлечением иностранных специалистов. Также изменить структуру обслуживания технических средств, услуг, банкоматов, терминалов и POS-терминалов с целью ограничения операций с наличными деньгами и осуществления изменения формы деятельности банкоматов по выпуску карт с истекшим сроком действия вместо выдачи наличных денег и т.д. [1-А].

Список использованной литературы:

1. Маълумотҳо оид ба ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳои як қатор кишварҳои ҷаҳон. URL: <https://habr.com.ru>
2. Бюллетени омили бонкӣ солҳои 2014, №12 (233), 2016, №12 (257), 2018, № 12 (281), 2020, №12 (305), 2021, №12, 2022, №12, 2023, №12.
3. Маълумотҳои электронии сомонӣ <https://www.nbt.tj>

Список опубликованных работ автора по теме диссертации

Публикации в рецензируемых журналах:

[1-А]. Аъзамова, Т.Т. Аҳамияти иқтимоию иқтисодии хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. - №1. - С.303-310. ISSN2663-0389

[2-А]. Аъзамова, Т.Т. Механизмҳои тақмили ҳисоббаробаркуниҳо дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] / Шариф Раҳимзода, Т.Т. Аъзамова // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. - № 2. - С. 24-34. ISSN2663-0389

[3-А]. Аъзамова, Т.Т. Асосҳои ташаққули равандҳои инноватсионӣ дар самти хизматрасониҳои бонкӣ вобаста ба талаботи бозор [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Паёми молия ва иқтисод. - 2023. - №4/2 (39). - С.515-528. ISSN 2663-0389.

[4-А]. Аъзамова, Т.Т. Назария ва хусусиятҳои хизматрасониҳои бонкӣ дар низоми иқтисодӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Паёми молия ва иқтисод. - 2023. - №4/1 (38). - С.311-319. ISSN 2663-0389.

[5-А]. Аъзамова, Т.Т. Основы формирования инновационных процессов по направлению банковских услуг в зависимости от требований рынка [Текст] / Т.Т. Аъзамова // Вестник Таджикского национального университета. – 2024. - №6. Қисми 1 - С. 194-201. ISSN 2413-5151.

[6-А]. Аъзамова, Т.Т. Механизмҳои тақмили ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова //

В других изданиях:

[7-А]. Аъзамова, Т.Т. Масъалаҳои назариявӣ ва актуалии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи илмӣ - амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Тоҷикистон дар низоми муосири молиявӣ – қарзии байналмилалӣ”, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Саҳ186-172

[8-А]. Аъзамова, Т.Т. Масъалаҳои асосии рақобатпазирии низоми бонкӣ дар давраи ҷаҳонишавӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «Тоҷикистон дар низоми муосири муносибатҳои молиявӣ – қарзии байналхалқӣ», 26.11.2021. – 2022. - С.552-559

[9-А]. Аъзамова, Т.Т. Таъсири хизматрасониҳои муосири бонкӣ ба сатҳи бехатарии бонкҳо [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ дар мавзӯи “Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ”, ДДМИТ. - 2023 Саҳ368-372

[10-А.] Аъзамова, Т.Т. Сарчашмаҳои ҷалби сармояи иловагии бонкӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ- амалӣ дар мавзӯи “Рушди низоми бонкӣ ва рақамикунонии бахши молиявӣ», ДДК ба номи А.Рӯдакӣ, 18-19 декабри соли 2023. – С.86-91.

[11-А]. Аъзамова, Т.Т. Ҷанбаҳои назариявии хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Афзалиятҳои рушди бахши молиявӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ” бахшида ба рӯзи кормандони мақомоти молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ДДМИТ, 07.12.2023. – С.174-179

[12-А]. Аъзамова, Т.Т. Масъалаҳои актуалии хизматрасониҳои муосири бонкӣ [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Афзалиятҳои стратегии рушди иқтисоди миллӣ дар шароити гузариш ба иқтисодиёти индустриалӣ-инноватсионӣ», ДДМИТ, 1 апрели соли 2024. – С248-254

[13-А]. Аъзамова, Т.Т. Ташаккули заминаҳои густариши хизматрасониҳои бонкӣ тавассути воситаҳои ҳозиразамони виртуалӣ // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Рушди низоми бонкии ҚТ дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли онҳо”, 11.03.2023. –С157-162

[14-A]. Аъзамова, Т.Т. Рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити имрӯза // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ- амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити гузариш ба низомии нави рақамикунонии иқтисодиёт», ДДД, 18-19 апрели соли 2024. – С189-194

[15-A]. Аъзамова, Т.Т. Таҳлили бозори хизматрасонии қарзӣ дар шароити муосир [Матн] / Т.Т. Аъзамова // Маводи конференсияи илмӣ- назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба солҳои 2022-2026 “Солҳои рушди саноат”. - С.271-277.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Аъзамова Тахмина Туйчиевна дар мавзуи “Рушди инноватсионии низоми хизматрасониҳои бонкӣ дар Тоҷикистони муосир” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Калидвожаҳо: хизматрасониҳои бонкӣ, шаклҳои хизматрасонии бонкӣ, амалиётҳои анъанавӣ, хизматрасониҳои қарзӣ, рушди хизматрасониҳои бонкӣ, хизматрасониҳои маҷозӣ, равандҳои инноватсионӣ, маҳсулотҳои бонкӣ, ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, пардохтҳои ғайринақдӣ.

Тоҷикистони тозаистиклол дар марҳалаи нави рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ қарор дошта, ҳамеша барои таъмини суботи ҷомеа пайгири ҷараёнҳои мусбати равандҳои ҷаҳонишавӣ мебошад. Таҷриба нишон медиҳад, ки яке аз падидаҳои печида ва мураккаби ҷаҳонишавӣ, ки аксар маврид рушди ин ё он соҳаро таъмин менамояд, ин рақамикунӣ иқтисодиёт ва густариши амалиётҳои виртуалии пардохтӣ ва электронӣ мебошад.

Мақсади таҳқиқот аз омӯзишу пешниҳоди роҳҳои такмили низоми хизматрасониҳои муосири бонкӣ дар заминаи татбиқи инноватсияҳо, яъне истифодаи технологияҳои ҳозиразамони электронӣ, иттилоотӣ, дастгоҳҳои ҳушманд, зеҳни сунъӣ ва дигар воситаҳо, ки дар татбиқи иқтисодиёти рақамӣ нақши асосӣ доранд, иборат мебошад. Илова бар ин, роҳҳои дар амал истифодабарии самараноки онҳо барои таъмини суботи низоми бонкӣ ва бехатарии онҳо муосидат менамояд мақсадҳои асосии таҳқиқоти мо мебошад.

Ҳангоми иҷрои таҳқиқот усулҳои таҳлили маҷмӯӣ ва диалектикӣ, ки усулҳои иқтисодӣ-риёзӣ, таҳлили муқоисавӣ, усули баҳодиҳии экспертӣ, пешгӯӣ, усулҳои индуксия ва дедуксия истифода шудаанд.

- ҷанбаҳои назариявӣ-методӣ ва амалии хизматрасониҳои электронии бонкӣ ва бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо зарурати иқтисодӣ ва манфиатҳои дутарафаи субъективӣ ошкор гардаанд;

Роҳҳои ҷорӣ намудани техникаву технологияҳои муосир ва истифодаи самараноки онҳо таҳлилу баррасӣ гардида, роҳҳои рушди хизматрасониҳои нави бонкӣ пешниҳод гардидааст, шаклҳои муосири истифодаи воситаҳои электронӣ ва замимабарномаҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ бо бартарияту мушкилотҳо коркард ва пешниҳод гардидаанд ва роҳҳои фароҳам овардани инфрасохтори зарурӣ дар минтақаҳои алоҳидаи Тоҷикистон баррасӣ ва роҳҳои татбиқи онҳо пешниҳод шудааст. Зарурияти истифодаи босуръати технологияҳои ҳозиразамони пардохтӣ ва роҳҳои таъмини бехатарии амалиётҳои электронӣ бо дарназардошти истифодаи воситаҳои электронӣ муайян ва пешниҳод гардидаанд. Бозори хизматрасониҳои қарзӣ пасандозӣ таҳлил ва баррасӣ гардида роҳҳои ғайринақдикунӣ он пешниҳод шудааст.

Натиҷаҳои дар диссертатсия ба даст метавонанд барои такмили заминаи меъёрию ҳуқуқи амалиётҳои рақамӣ бонкӣ ҳамчун омили мусоидаткунанда ба рушди иқтисодиёти рақамӣ, танзим, назорат ва такмили минбаъдаи он бо мақсади рушди устувори низоми бонкӣ, паст намудани сатҳи иқтисодиёти ғайрирасмӣ ва шаффофияти амалиётҳои молиявӣ, аз тарафи мақомоти дахлдори давлатӣ истифода бурда шаванд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Азамовой Тахмины Туйчиевны на тему «Инновационное развитие системы банковских услуг в современном Таджикистане» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: банковские услуги, формы банковских услуг, традиционные операции, кредитные услуги, развитие банковских услуг, виртуальные услуги, инновационные процессы, банковские продукты, безналичные расчеты, безналичные платежи.

Современный независимый Таджикистан находится на новом этапе социально-экономического развития и всегда прослеживает за позитивными процессами глобализации для обеспечения стабильности общества. Опыт показывает, что одним из самых запутанных и сложных явлений глобализации, которое часто обеспечивает развитие той или иной отрасли, является цифровизация экономики и расширение виртуальных платежных и электронных транзакций.

Цель исследования. Цель состоит в изучении и предложении путей совершенствования системы современных банковских услуг на основе внедрения инноваций, то есть использования современных электронных технологий, информации, смарт-устройств, искусственного интеллекта и других инструментов, играющих ключевую роль в реализации цифровой экономики. Кроме того, основными целями данного исследования являются поиск способов их эффективного использования на практике для обеспечения стабильности и безопасности банковской системы.

При подготовки диссертации использовались комплексные и диалектические методы анализа, которые включают экономико-математические методы, сравнительный анализ, метод экспертной оценки, прогнозирование, индукционные и дедукционные методы.

Проанализированы и рассмотрены пути внедрения современной техники и технологий и их эффективного использования, предложены пути развития новых банковских услуг, разработаны и представлены современные формы использования электронных средств и новых приложений банковских услуг с преимуществами и проблемами, рассмотрены пути создания необходимой инфраструктуры в отдельных регионах Таджикистана и предложены пути их реализации. Определена и предложена необходимость ускоренного использования современных платежных технологий и способов обеспечения безопасности электронных транзакций с учетом использования электронных средств. На рынке кредитных и сберегательных услуг были проанализированы и рассмотрены способы его безналичного использования.

Результаты, полученные в диссертации, могут быть использованы для улучшения нормативно-правовой базы цифровых банковских операций как способствующего фактора развития цифровой экономики, ее регулирования, контроля и дальнейшего совершенствования с целью устойчивого развития банковской системы, снижения уровня неформальной экономики и прозрачности финансовых операций соответствующими государственными органами.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Azamova Takhmina Tuychievna on the topic "Innovative development of the banking services system in modern Tajikistan" for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.07 - Finance, money circulation and credit

Keywords. Banking services, forms of banking services, traditional operations, credit services, development of banking services, virtual services, innovative processes, banking products, non-cash payments, non-cash payments.

Modern independent Tajikistan is at a new stage of socio-economic development and always follows the positive processes of globalization to ensure the stability of society. Experience shows that one of the most confusing and complex phenomena of globalization, which often ensures the development of a particular industry, is the digitalization of the economy and the expansion of virtual payment and electronic transactions.

The purpose of the study. The goal is to explore and propose ways to improve the system of modern banking services based on the introduction of innovations, that is, the use of modern electronic technologies, information, smart devices, artificial intelligence and other tools that play a key role in the implementation of the digital economy. In addition, the main objectives of this study are to find ways to effectively use them in practice to ensure the stability and security of the banking system.

During the preparation of the dissertation, complex and dialectical methods of analysis were used, which include economic and mathematical methods, comparative analysis, expert assessment, forecasting, induction and deduction methods.

The ways of introducing modern equipment and technologies and their effective use are analyzed and considered, ways of developing new banking services are proposed, modern forms of using electronic means and new applications of banking services with advantages and problems are developed and presented, ways of creating the necessary infrastructure in certain regions of Tajikistan are considered and ways of their implementation are proposed. The necessity of accelerated use of modern payment technologies and methods of ensuring the security of electronic transactions, taking into account the use of electronic means, is identified and proposed. In the market of credit and savings services, the ways of its non-cash use were analyzed and considered.

The results obtained in the dissertation can be used to improve the regulatory framework of digital banking operations as a contributing factor to the development of the digital economy, its regulation, control and further improvement in order to sustainably develop the banking system, reduce the level of the informal economy and transparency of financial transactions by relevant government agencies.

Ба чопаш 12.09.2025 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғазӣ офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъӣ чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак

Подписано в печать 12.09.2025. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ
734025, г. Душанбе, Буни Хисорак